नेपाल सरकार

ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग

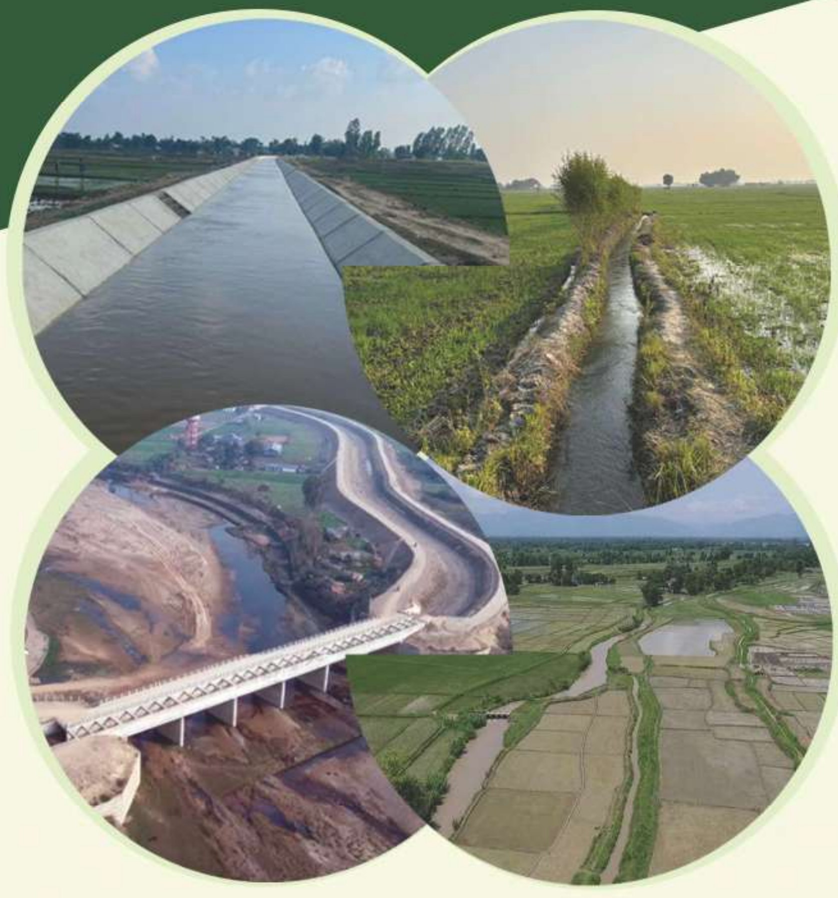

जलस्रोत तथा सिँचाइ वार्षिक पुस्तिका

चैत्र, २०८१

नेपाल सरकार
ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय
जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग
जावलाखेल, ललितपुर

जलस्रोत तथा सिँचाइ वार्षिक पुस्तिका
आ.व. २०८०/८१

चैत्र २०८१

प्रतिलिपि अधिकारः जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, जावलाखेल, ललितपुर ।

ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय, जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, जलस्रोत तथा सिँचाइ
वार्षिक पुस्तिका, २०८१

प्रकाशकः जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, जावलाखेल, ललितपुर ।

फोनः +९७७ -१- ५४३७१३६, १-५४३७३०८, १-५४३७३१०

ईमेलः dg_pasection@dwri.gov.np; administration@dwri.gov.np

वेबसाइटः https://www.dwri.gov.np

मन्तव्य

देशमा उपलब्ध जलस्रोतको समुचित उपयोगबाट सिँचित क्षेत्रमा वर्षै भरी भरपर्दो तथा पर्याप्तताका आधारमा सिँचाइ सेवा पुऱ्याइ कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व अभिबृद्धि गरी खाद्य सुरक्षामा योगदान गर्ने उद्देश्य साथ विभागका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दै लगिएको छ। भेरी बबई र सुनकोशी मरिन डाभर्सन बहुउद्देशीय आयोजनाहरुको कार्यान्वयन सफलता पूर्वक अगाडी बढिरहेकोले विभागको ठूला बहुउद्देशीय आयोजनाहरुको कार्यान्वयन क्षमतामा गुणात्मक बृद्धि भएको छ । सिँचाइ गुरुयोजनाले सूचिकृत गरेका बढी जल प्रवाह रहेका नदी बेशिनबाट कम जल प्रवाह हुने नदी बेशिनमा जल पथान्तरण गर्ने बहुउद्देशीय जल पथान्तरण आयोजनाहरु मध्ये कालीगण्डकी तिनाउ तथा तमोर चिसाङ डाइर्सन बहुउद्देशीय आयोजनाहरु अध्ययनको चरणमा रहेका महत्वपूर्ण आयोजनाहरु रहेका छन्।

तराइ क्षेत्रमा उपलब्ध भूमिगत जलस्रोतको उपयोग गरी क्लष्टरमा सिँचाइ सुविधा विस्तारका कार्यक्रम कार्यान्वयन प्राथमिकतामा रहेको छ। तत्काल प्रतिफल दिने यस्ता कार्यक्रमको कार्यान्वयनबाट कृषकहरु लाभान्वित भएका छन्। कृषि उत्पादनमा महत्वपूर्ण योगदान गरी बसाइ सराइको चाप घटाउने पहाडका टारहरुमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने गरी लिफ्ट सिँचाइ तथा एकिकृत नदी बेशीनमा आधारित सिँचाइ कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा रहेको छ। क्रमिक रुपमा तलाउ, पोखरी तथा जलाधार संरक्षणका कार्यहरुको अध्ययन र कार्यान्वयन भैरहेको छ । प्रदेशसँग को समन्वयमा कार्यान्वयन गरिने मझौला प्रकृतिका सिँचाइ कार्यक्रमहरु समेत कार्यान्वयनमा रहेका छन्।

सञ्चालनमा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरूको उचित मर्मत संभार तथा संरचना सुधार गरी व्वस्थित संचालन तथा व्यवस्थापनका कार्यहरु अवलम्वन गर्दै लगिएको छ। सिँचाइ प्रणालीहरुको सम्पत्ती व्यवस्थापन, मर्मत संभार तथा नहर सञ्चालन योजना तयार गरी जमिन र पानीको उत्पाकत्व बृद्धि जस्ता सिँचाइ प्रणालीहरु व्यवस्थापनमा सुधारका प्रयास भएको छ। सिँचाइ क्षेत्रको एकिकृत सूचना प्रणाली तयार भै परिक्षण र सुधार सहित यसको सञ्चालनको अवस्थामा रहेको छ।

नेपालको कमजोर भौगर्भिक बनौट र भौगोलिक स्थिति तथा स्थान विशेष हुने अतिबृष्टि जस्ता कारण हुने बाढी पहिरो तथा गेग्रान बहावबाट हुन सक्ने जनधनको क्षेति न्यूनीकरणका संरचनागत र गैर संरचनागत कार्यहरु भैरहेका छन्। पहिचान भएका जोखिमपूर्ण स्थानहरुमा नदी नियन्त्रण तथा पहिरो रोकथामका कार्यहरु सञ्चालन गरी जोखिम न्यूनीकरण गर्दै लगिएको छ। यस विभागले हासिल गरेका उपलव्धिहरु तथा प्रगतिलाई आ.ब. २०६४/६५ देखि बार्षिक प्रतिवेदनका रुपमा समेटी प्रकाशन गर्न थालिएको प्रयासको निरन्तरता स्वरुप "जलस्रोत तथा सिंचाइ बार्षिक पुस्तिका, आ.व. २०८०/८१" तपाईं समक्ष पुऱ्याउन पाएकोमा अत्यन्त हर्षित छु। जलस्रोत तथा सिंचाइ विकासका लागि गरिएका प्रयत्न र संचालित कार्यक्रमहरुबाट के कस्ता उपलव्धि हासिल भए भन्ने विषयमा अध्ययन गर्न चाहने पाठकवृन्दको जिज्ञासालाई केही हदसम्म मेट्न यो पुस्तिका सहयोगी हुने बिश्वास लिएको छु। यस पुस्तिकाको प्रकाशनमा देखिएका कमी÷कमजोरी सुधार गर्न अमूल्य सुझाव उपलव्ध गराउनु भएमा हार्दिक आभार प्रकट गर्दै आगामी प्रकाशनलाई अझ वढी परिष्कृत र परिमार्जित गर्न मार्गदर्शन हुने अपेक्षा गर्दै पुस्तिका अध्ययन गरी आफ्नो बहुमूल्य सुझाव उपलव्ध गराई दिनुहुन हार्दिक अनुरोध गर्दछु।

अन्त्यमा, जलस्रोत तथा सिंचाइ क्षेत्रको विकास र व्यवस्थापनमा योगदान गर्नु हुने सबैलाई आभार व्यक्त गर्दछु। साथै, यस पुस्तिकाको प्रकाशनमा प्रत्यक्ष र परोक्ष रुपमा लाग्नु भएका यस विभागका कर्मचारीहरु सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छ।

संजीव वराल
महानिर्देशक, जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग
जावलाखेल, ललितपुर।

बिषय सूची

परिच्छेद - १

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको परिचय १

१.१ सिँचाइ विकास: ऐतिहासिक जानकारी १

१.२ जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको पृष्ठभूमि १

१.३ दूरदृष्टि (Vision) ३

१.४ लक्ष्य तथा ध्येय (Goal & Mission) ३

१.५ उद्देश्य (Objective) ३

१.६ उद्देश्य प्राप्तिको लागि अवलम्बन गरिने कार्यनीति र कार्यहरू ४

१.७ संगठनात्मक व्यवस्था ६

१.८ जलस्रोत तथा सिँचाइ बिभाग अन्तर्गत रहेका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू १०

परिच्छेद - २

नीतिगत व्यवस्था, सारांश १३

१. राष्ट्रिय सिँचाइ नीति, २०८० ....१३

२. नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति, २०८० ....१५

3. IRRIGATION MASTER PLAN, 2019 (Updated 2024) १६

४. सोह्रौं योजनामा जलस्रोत तथा सिँचाइ (२०८१/८२ - २०८५/८६) २५

परिच्छेद - ३

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनिक ढाँचा, २०८१ .... २८

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनिक ढाँचा २८

परिच्छेद - ४

सञ्चालन मा रहेका आयोजना/कार्यक्रमहरुको आ.व. २०८०/ २०८१ सम्मको प्रगति ३६
४.१ राष्ट्रिय गौरवका आयोजना ३७
४.१.१ बबई सिँचाइ आयोजना ३७
४.१.२. रानी जमरा कूलरिया सिँचाइ आयोजना ३९
४.१.३ भेरी-बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना ४१
४.१.४ सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना................................ ४५
४.१.५ सिक्टा सिँचाइ आयोजना ४७
४.१.६ महाकाली सिँचाइ आयोजना ५०
४.२ प्राथमिकता प्राप्त आयोजना ५२
४.२.१ सिँचाइ आधुनिकरण अभिवृद्धि आयोजना ५२
४.२.२. विपद प्रभावित जलस्रोत तथा सिँचाइ पुनर्स्थापना आयोजना ५४
४.२.३ एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय ५५
४.२.४ नौमुरे बहुउद्देश्य आयोजना ५७
४.२.५ सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, जावलाखेल ५८
४.२.६ सिँचाइ संस्थागत विकास आयोजना, जावलाखेल................................. ५९
४.२.७ सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना, मोरङ ६०
४.२.८ बागमती सिँचाइ आयोजना, सर्लाही ६६
४.२.९ सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, गोरखा ७०
४.२.१० सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, कास्की ७२
४.२.११ बृहत् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना, दाङ ७६
४.२.१२ प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना, दाङ ७९
४.२.१३ भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना ८३
४.२.१४ एकीकृत कर्णाली सिँचाइ विकास आयोजना, खलंगा, जाजरकोट ८५

४.२.१५ सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना पाटन, बैतडी ८६
४.३ भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखासंग सम्बन्धित आयोजनाहरु ९०
४.३.१ तराई मधेस भूमिगत जल सिँचाइ कार्यालय, ललितपुर ९०
४.३.२ पहिरो व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर ९३
४.३.३ नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना (MIIP) ९४
४.३.४ चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाइ आयोजना, चितवन ९६
४.३.५ झापा भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, झापा ९७
४.४ नदी नियन्त्रणका आयोजनाहरु १००
४.४.१ प्राथमिकता प्राप्त नदी वेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना १००
४.४.२ नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजना, चितवन १०२
५.४.३ कोशी तथा बक्राहा नदी व्यवस्थापन आयोजना, मोरङ १०६
४.४.४ खाँडो नदी व्यवस्थापन आयोजना, सप्तरी १०६
४.४.५ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम (फिल्ड कार्यालय नं. ५, बुटवल, रुपन्देही) १०७
४.४.६ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालय नं. ७, कंचनपुर १०९
४.४.७ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, झापा ११५
४.४.८ कमला नदी व्यवस्थापन आयोजना, धनुषा ११९
४.४.९ बागमती तथा लाल बकैया नदी व्यवस्थापन आयोजना, सर्लाही ११९
४.४.१० जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, कार्यालय नं. ६ दाङ ११९
४.४.११ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, कार्यालय नं. २ महोत्तरी १२०
४.४.१२ कर्णाली नदी व्यवस्थापन आयोजना राजापुर, बर्दिया १२०
४.५ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयहरु १२१
४.५.१ कोशी पम्प, चन्द्रनहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, सप्तरी १२१
४.५.२ कमला सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, धनुषा १२२
४.५.३ बागमती, मनुष्मारा, झाँझ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, सर्लाही १२६
४.५.४ नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, पर्सा १२८
४.५.६ भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, रुपन्देही १३२

४ .५.७ राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, बर्दिया १३६
४.६ यान्त्रिक व्यवस्थापन डिभिजनहरु १४१
४.७ अध्ययन अनुसन्धान तथा अन्य सहयोगी कार्यक्रमहरू १४२
४.७.१ सिँचाइ सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण गुणस्तर कार्यक्रम १४२

अनुसूचीहरु

दरवन्दी तालिका १४५

आ.ब २०८०/८१ मा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत सञ्चालित आयोजना र कार्यक्रमहरु १४७

आ.ब.२०८०/८१ तथा आ.ब.२०८१/८२ को थप सिँचित क्षेत्रको लक्ष्य तथा प्रगति स्थिति १४९

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत सञ्चालित आयोजना तथा कार्यक्रमहरुको आ.ब. २०८०/८१ को बजेट तथा खर्चको विवरण १५०

आ.ब. २०८०/८१ मा संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमहरुको वार्षिक भौतिक तथा वितीय प्रगति विवरण १५२

विभिन्न योजना अवधिहरुमा विकास गरिएको सिँचीत क्षेत्रफल १५४

संयुक्त व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालन मा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरुको बिवरण १५५

संयुक्त व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालनमा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरुको बिगत पाँच वर्षको सिँचाइ सेवा शुल्क संकलन विवरण १५७

मर्मत संभार तथा दिगो व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालित सिँचाइ प्रणालीहरु मध्ये केही सिँचाइ प्रणालीहरुको आ.व. ८०/८१ को पानी मापन सम्बन्धी विवरण १५९

आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को हाल सम्मको वेरुजूको अवस्था १६२

मर्मत संभार अन्तर्गत रहेका सिँचाइ प्रणालीहरुमा बाली उत्पादकत्व स्थिति १६३

विभागका चिफ इन्जिनियर तथा महानिर्देशक १६४

नक्शाहरु १६५

परिच्छेद १

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको परिचय

१.१ सिँचाइ विकास: ऐतिहासिक जानकारी

नेपालमा सिँचाइ प्रणालीहरूको विकास इसापूर्व ५ औं शताब्दीदेखि भएको पाइन्छ। नेपालमा परापूर्वकालदेखि नै परम्परागत रूपमा किसानहरूले सामुदायिक स्रोत, साधन, सीप र प्रविधिबाट सिँचाइ कूलो, पैनी तथा अस्थाई बाँधहरूको निर्माण गरी सिँचाइ गर्दै आएको इतिहास छ। नेपालको कृषि प्रणाली कोशी, गण्डकी र कर्णाली जस्ता नदीहरूको सभ्यता सँगै विकास भएको र सो सँगसँगै सिँचाइ प्रणालीहरूको पनि विकास भएको मानिन्छ। लिच्छवीकाल (ई.सं. ४००-७५०) मा खेतमा पानी आपूर्ति गर्न नहर र सिँचाइका कूलाहरूको विकास भएको, मल्लकाल (ई.सं. १२०१-१७६९) मा काठमाडौं उपत्यकामा व्यापक सिँचाइ सञ्जालहरू विकास गरी प्रशस्त मात्रामा धान, गहुँ, जौ र तरकारीहरू खेती गरिएको भन्ने प्रमाणहरू भेटिन्छ। नेपालमा सिँचाइको संस्थागत विकास हुनु भन्दा अगाडि देखि नै किसानहरूले स्थानीय स्तरमै संगठित भएर सिँचाइ प्रणालीहरूको विकास गरेको इतिहास रहेको छ।

१.२ जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको पृष्ठभूमि

देशमा सिँचाइ सुविधा विकास र विस्तारको क्षेत्रमा परापूर्वकालदेखि कृषकहरू आफैले र खास गरी योजनाबद्ध विकासको थालनी उप्रान्त नेपाल सरकारले लगानी गर्दै आईरहेको छ। सरकारी स्तरबाट वि.सं. १९७९ देखि चन्द्र नहरको निर्माण सुरू भए पश्चात मात्र सिँचाइको विकास सुरू हुन गएको देखिन्छ। तत्पश्चात वि.सं. १९८५ मा निर्मित चन्द्रनहरबाट पानी वितरण सुरू भई देशमा आधुनिक सिँचाइ प्रविधिको प्रादुर्भाव हुन गयो। वि.सं. २००० सालतिर सर्लाहीमा जुद्ध नहरको निर्माण गरियो भने कपिलवस्तुमा जगदीशपुर बाँध र पोखरामा पार्टी बाँधको थालनी गरियो। वि.सं. २००७ साल भन्दा अगाडिसम्म सिँचाइ क्षेत्रमा सरकारी संलग्नता सीमित थियो। सिँचाइ विकासका कार्यहरू बडाहाकिम मार्फत कार्यान्वयन हुने गर्दथे भने स्वदेशी प्राविधिक जनशक्तिको अभावमा विदेशी जनशक्ति समेत प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्था थियो। वि.सं. २००७ सालको प्रजातान्त्रिक परिवर्तन पश्चात् स्वदेशी प्राविधिक जनशक्तिको

उत्पादन सुरू भएतापनि वि.सं.२००९ सालमा स्थापना भएको नहर विभागको नेतृत्व वि.सं. २०१३ साल देखि मात्र नेपाली प्राविधिकबाट भयो। २०१३ सालमा प्रथम पञ्चवर्षीय योजना लागु भएपछि योजनाबद्ध रूपले सरकारी स्तरबाट सिँचाइ विकासको थालनी भएको हो। कतिपय आयोजनाहरूमा विकास समिति गठन भई कार्यान्वयन गर्न थालियो भने कतिपय केन्द्रीय स्तरमा नै आयोजना कार्यान्वयन गरिए। निर्माण सम्पन्न आयोजनाहरूमा आवश्यकता अनुरूप डिभिजन / सब डिभिजन स्थापना गरी सञ्चालन र मर्मत संभार गर्न थालियो। २०२८ सालमा क्षेत्रगत हिसाबले ४ वटा क्षेत्रीय सिँचाइ निर्देशनालय स्थापना गरियो भने २०३७ सालमा क्षेत्रीय सिँचाइ निर्देशनालयको संख्या ४ वटा बाट ५ वटा पुर्याइयो। सिँचाइ संस्थागत विकासका क्रममा नहर विभाग, सिँचाइ तथा खानेपानी विभाग, सिँचाइ तथा जलवायु विज्ञान विभाग हुँदै २०४४ सालमा सिँचाइ विभागको नामाकरण गरी समग्र सिँचाइ विकास तथा नदी नियन्त्रणको प्रतिनिधि संस्थाको रूपमा स्थापित हुन पुग्यो। बि.सं. २०४५ साल देखि सिँचाइ विभाग अन्तर्गत ५ क्षेत्रीय सिँचाइ निर्देशनालय, ७५ जिल्ला सिँचाइ कार्यालय, र अन्य केही केन्द्रीय आयोजनाहरू सञ्चालन मा आए। तत्पश्चात स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५६ जारी भई लागु भए पछि वि.सं. २०५८ मा सिँचाइ विभागको संरचनात्मक फेरबदल भयो। सोहि क्रममा विभाग अन्तर्गत रहेको जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण प्रविधि केन्द्र (Disaster Prevention Technical Centre) को रूपमा स्थापना भई जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रणको क्षेत्रमा विभिन्न कार्यक्रमहरू सुरू गरेकोमा यसै केन्द्रलाई त्यसको उद्देश्य तथा उपलब्धिहरूलाई संस्थागत गर्न स्थायी संरचना तयार गर्ने क्रममा २०५६ माघ २४ गते जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभागको स्थापना गरियो। बि.सं. २०५८ मा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत ५ क्षेत्रीय सिँचाइ निर्देशनालय, २६ सिँचाइ विकास डिभिजन, २० सिँचाइ विकास सब डिभिजन, ८ सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन, ३ यान्त्रिक डिभिजन तथा केन्द्रीय आयोजनाहरू सञ्चालन मा आए। सोहि वर्ष जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग अन्तर्गत ७ डिभिजन र ५ सब डिभिजनको स्थापना भयो। बि.सं. २०७२ सालमा सबै जिल्लाहरूमा सेवा सञ्चालन सहज बनाउने हेतुले सिँचाइ विभाग तर्फ सिँचाइ डिभिजन/सब डिभिजन कार्यालयहरूको संख्या ७३ र सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजनको संख्या १३ पुऱ्याइयो। त्यस्तै जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग अन्तर्गत २४ डिभिजन, २ सब डिभिजन कार्यालयहरू सञ्चालन मा आए। बि.सं. २०७३ सालमा जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभागको नाम परिवर्तन गरी जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग राखियो।

नेपालको संविधान, २०७२ ले परिलक्षित गरे अनुसार जलस्रोत, सिँचाइ तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन सम्बन्धी केन्द्रीय स्तरका ठूला आयोजना तथा परियोजनाहरू, अन्तर प्रदेशीय बहुउपयोगि आयोजनाहरू, अन्तरदेशीय सरोकार रहने बहुउद्देश्यीय आयोजनाहरूको तर्जुमा, नीति निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमनमा संघबाट गर्नुपर्ने कार्यहरूको लागि साविकको सिँचाइ विभाग र जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग खारेज भई बि.सं. २०७५

मा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको स्थापना भएको हो।

१.३ दूरदृष्टि (Vision)

» जलस्रोत तथा सिँचाइ क्षेत्रको समुचित विकास, प्रभावकारी उपयोग तथा दिगो व्यवस्थापनबाट देशको आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धि हासिल गर्ने र जल उत्पन्न प्रकोपबाट सिर्जित मानवीय, भौतिक तथा आर्थिक हानी नोक्सानीलाई उपयुक्त प्रविधिको माध्यमबाट जोखिम न्यूनीकरण गर्दै जाने।

१.४ लक्ष्य तथा ध्येय (Goal & Mission)

» एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनको माध्यमबाट सन्तुलित, स्थिर तथा दिगो आर्थिक विकास हासिल गर्ने।

» दिगो एवं भरपर्दो संरचनागत तथा गैर संरचनागत (Structural and Non-Structural) प्रविधि र जनचेतना अभिवृद्धि लगायतका कार्यहरू गरी जलाधार व्यवस्थापन तथा जल उत्पन्न प्रकोप न्यूनीकरण एवं व्यवस्थापनबाट आर्थिक सामाजिक हानि नोक्सानी न्यूनीकरण गर्ने।

» जलस्रोत तथा सिँचाइ संरचनाहरूको उचित विकास, मर्मत संभार तथा व्यवस्थापन गरी कृषियोग्य भूमिमा बर्षै भरी दिगो एवं भरपर्दो सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराई कृषि उत्पादकत्व तथा उत्पादन वृद्धि गरी गरिबी निवारणमा टेवा पुर्‍याउने।

१.५ उद्देश्य (Objective)

» उपलब्ध जलस्रोतको समुचित उपयोग गर्न सिँचाइ गुरूयोजनाको मर्मलाई आत्मसाथ गर्दै सिँचाइ क्षेत्रको दिगो विकास एवं विस्तार गर्दै कृषि उत्पादकत्वको अभिवृद्धि गर्ने।

» कृषि योग्य जमीनमा सिँचाइको विकास तथा विस्तार गरी वर्षैभरी भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुर्‍याउने।

» सिँचाइ तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका लागि निर्मित संरचनाहरूको समयमै उचित मर्मत संभार गरी दिगो र भरपर्दो बनाउने साथै प्रभावकारी जल व्यवस्थापन तथा आधुनिकीकरण गर्ने।

» निर्माण सम्पन्न भइ सञ्चालन मा रहेका ठूला सिँचाइ प्रणालीहरूको दक्षता वृद्धि तथा उपभोक्ताहरूको क्षमता विकास गरी सिँचाइ सेवालाइ दिगो, भरपर्दो र प्रभावकारी बनाउन सिँचाइ प्रणालीहरूको आंशिक वा पुर्ण रूपमा व्यवस्थापन हस्तान्तरण गर्दै जाने।

» नदी तथा जलाधार व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त प्रविधिको विकास तथा प्रयोगमा आवश्यक संरचनागत तथा गैरसंरचनागत कार्य गरी जल उत्पन्न प्रकोपबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्ने साथै जोखिम रहित जग्गा उकास गर्ने।

» ठूला प्रकृतिका पहिरोहरूको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान र संरचनागत तथा गैरसंरचनागत कार्य गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने।

» सिँचाइ तथा जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका पूर्वाधार सम्बन्धी सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास तथा सुदृढीकरण गर्ने।

» सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप, पहिरो र जलाधारको विकास एवं व्यवस्थापनको लागि संस्थागत विकास, संगठनात्मक सुधार तथा यस क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

» जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई सम्बोधन गर्न जलवायु जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू अनुकूलन र अल्पीकरण (Adaptation and Mitigation) अवधारणालाई जलस्रोत तथा सिँचाइको विकास कार्यमा समावेश गर्दै सञ्चालन गर्ने।

१.६ उद्देश्य प्राप्तिको लागि अवलम्बन गरिने कार्यनीति र कार्यहरू

» माथि उल्लेखित उद्देश्य प्राप्तिको लागि जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागले योजनाबद्ध, फलदायी एवं प्रभावकारी ढंगबाट निम्न अनुसार कार्यहरू गर्नेछ।

» ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयलाई जलस्रोत तथा सिँचाइ क्षेत्रको विकास, विस्तार तथा व्यवस्थापनको लागि आवश्यक नीति, नियम, ऐन, कानूनको मस्यौदा तयार गर्ने तथा अन्य विषयमा प्राविधिक सहयोग गर्ने र निर्माण गरेका नीतिहरूको कार्यान्वयन गर्ने/गराउने।

» बहुउद्देश्यीय, जलाशय एवं अन्तर जलाधार जल पथान्तरण आयोजना लगायतका ठूला प्रकृतिका सतह तथा भूमिगत तथा लिफ्ट सिँचाइ र जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको पहिचान, अध्ययन, गुरूयोजना तर्जुमा, निर्माण र व्यवस्थापन गर्ने।

» ठूला प्रकृतिका नदीहरूको नदी व्यवस्थापनको लागि नदी बेसिनको आधारमा बृहत एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन (Integrated Water Resources Management) को सिद्धान्त अनुरूप गुरूयोजना तथा रणनीति तर्जुमा गरी क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै जाने ।

» जोखिमयुक्त ठूला प्रकृतिका पहिरो व्यवस्थापनको लागि एकीकृत व्यवस्थापन अन्तर्गत गुरूयोजना तथा रणनीति तर्जुमा गरी क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै जाने।

» राष्ट्रिय योजना आयोग, उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय लगायतका अन्य सम्बन्धित निकायहरूसंग समन्वय राखी जलस्रोत आयोजनाहरूको विकास गर्न आवधिक योजना तर्जुमा गरी वार्षिक कार्यक्रमको माध्यमबाट कार्यान्वयन गर्दै जाने।

» सिँचाइ विकास, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापनसंग सम्बद्ध कार्यहरूको लागि वार्षिक कार्यक्रम तथा वजेट तर्जुमा गर्ने, स्रोत र साधनको बाँडफाँड गर्ने र कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने, समीक्षा गर्ने, सुधारको लागि आवश्यक कारवाही गर्ने।

» वैकल्पिक उर्जा तथा आधुनिक प्रविधिको उपयोगबाट भूमिगत जल तथा टार सिँचाइहरूको विकास तथा विस्तार गर्ने गराउने।

» सिँचाइ प्रयोजनको लागि सम्भव भएसम्म सतह तथा भूमिगत जलस्रोतको संयोजनात्मक रूपमा उपयोग गर्ने गरी अध्ययन, अनुसन्धान, विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने।

- उपलब्ध जलस्रोतको अधिकतम उपयोगका लागि जलाधार गुरूयोजनालाई समेत मध्यनजर गरी सिँचाइ, नदी तथा जलाधार व्यवस्थापन र उत्पादन हुने जलविद्युत लगायत अन्य प्रयोगहरूको अध्ययन, अनुसन्धान तथा विकास गर्न प्राविधिक दक्षता अभिवृद्धि गर्ने।
- प्रदेश/प्रदेश र संघ/प्रदेशको साथै सम्बन्धित विभिन्न निकायहरूबीचमा जलस्रोत विकासको प्रवर्द्धन, सम्वर्द्धन, उपयोग र बाँडफाँडको विषयमा अध्ययन तथा प्राविधिक विश्लेषण गर्ने र प्रदेश/प्रदेश को साथै संघ/प्रदेश तथा विभिन्न निकायहरूबीच हुनसक्ने संभावित विवाद समाधानको लागि अध्ययन गरी प्राविधिक, आर्थिक तथा सामाजिक आधारहरू तय गर्ने।
- संघीय संरचनामा जलस्रोतको विकासको लागि अन्तरप्रदेशीय तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको समझदारी तथा समन्वय गर्न गठन हुने विभिन्न संयुक्त समितिहरूमा आवश्यक प्राविधिक तथा जनशक्तिको सहयोग गर्ने।
- जलस्रोतको विकासको लागि द्विदेशीय तथा क्षेत्रीय समझदारी, समन्वय तथा सहकार्यको लागि गठित विभिन्न संयुक्त समितिहरूमा सहभागी हुने तथा निर्णयहरूको कार्यान्वयन गर्ने।
- जलस्रोत विकास सम्बन्धी सन्धि सम्झौताहरूको विषयमा प्राविधिक सहयोग (Technical Co-operation) पऱ्याउनुको साथै सन्धि सम्झौताहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने/गराउने।
- आन्तरिक तथा वैदेशिक दातृ संघ संस्थाबाट सिँचाइ विकास, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको लागि आवश्यक पर्ने स्रोत साधन जुटाउन कार्ययोजना तयार गरी नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्ने।
- जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको मातहतमा रहेका कार्यालयहरू अन्तर्गत संचालित सम्पूर्ण कार्यहरूको प्रभावकारिता तथा गुणस्तर सुनिश्चितताको लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने र यसको लागि उपयुक्त कार्यविधिहरूको विकास गरी समय सापेक्ष अध्यावधिक गर्ने।
- सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको पहिचान, पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन, सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत डिजाइन, निर्माण, विकास तथा सञ्चालन व्यवस्थापन सम्बन्धी स्टैण्डर्डस्, नर्म्स, कोड्स, क्राइटेरिया, म्यानुयल (Standards, Norms, Codes, Criteria, Manual) कार्यविधि आदि तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने तथा समय अनुरूप अद्यावधिक गर्दै जाने।
- सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्ति, उपभोक्ता र गैरसरकारी संघ संस्थाहरूको ज्ञान, सीप र संस्थागत कार्य दक्षतामा तालिम, अध्ययन, अनुसन्धान, सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक ज्ञानको माध्यमबाट अभिवृद्धि गर्ने।
- व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (MIS) को विकास गरी सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी समय सापेक्ष अद्यावधिक गरी सुव्यवस्थित गर्ने।
- सिँचाइ सुविधा प्राप्त क्षेत्रमा कृषि उत्पादन वढाउनको लागि सरोकारवाला उपभोक्ता, सरकारी/गैरसरकारी/निजी क्षेत्र एवं स्थानीय तहसँग आवश्यक परामर्श गरी सहकार्य र साझेदारी गर्ने।

१.७ संगठनात्मक व्यवस्था

नेपाल सरकार, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय अन्तर्गत रहेको जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनिक ढाँचा अनुसार यस विभागमा नेपाल इन्जिनियरिङ्ग सेवाको राजपत्रांकित प्रथम श्रेणीका (समूहकृत नहुने) महानिर्देशक-१ रहेको छ। विभागका महानिर्देशक उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयको सचिव प्रति उत्तरदायी हुनेछ। विभागको सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापन गर्न नेपाल इन्जिनियरिङ्ग सेवाका विभिन्न समूह/ उपसमूहका राजपत्रांकित प्रथम श्रेणीका उप-महानिर्देशकहरूको नेतृत्व हुने गरी निम्न ५ वटा महाशाखाहरूको व्यवस्था गरिएको छ।

१. योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा
२. जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन महाशाखा
३. बहुउद्देश्यीय तथा सिँचाइ महाशाखा
४. भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखा
५. सिँचाइ व्यवस्थापन महाशाखा

उल्लेखित महाशाखाहरू अन्तर्गत विभिन्न विशिष्टिकृत १६ वटा शाखाहरूको व्यवस्था गरिएको छ। विभागका सबै महाशाखाहरू समान तहका रहने छन्। प्रशासन शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा तथा ऐन, कानून परामर्श शाखालाई सोझै महानिर्देशक अन्तर्गत राखिएको छ। विभाग अन्तर्गत देशका विभिन्न स्थानहरूमा ३ वटा यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यालयहरू, ८ वटा सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयहरू तथा विभिन्न संघीय कार्यक्रमहरू/आयोजनाका कार्यालयहरू रहेका छन्। उल्लेखित महाशाखाका मुख्य मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा

यस महाशाखा अन्तर्गत योजना, कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा, अध्ययन, डिजाइन तथा वातावरण शाखा र विकास सहायता तथा प्रादेशिक समन्वय शाखा गरी जम्मा ३ वटा शाखाहरू रहेका छन्। यस महाशाखाका प्रमुख कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

» जलस्रोत, सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन क्षेत्रको विकास तथा व्यवस्थापनको लागि आवश्यकता अनुसार उपयुक्त नीति, रणनीति, गुरूयोजना, नियम, ऐन र कानून तर्जुमा गर्ने गराउने कार्यमा आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने।

» विभाग अन्तर्गत सञ्चालन हुने राष्ट्रिय महत्वका तथा पहिचान भएका सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन, सम्भाव्यता अध्ययन तथा विस्तृत अध्ययन गर्ने गराउने र स्वीकृतिको लागि आवश्यक कार्य गर्ने। साथै यससँग सम्बन्धित खरिद सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने।

- जलस्रोत, सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन, डिजाइन, लागत अनुमान सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने ।
- वैदेशिक सहायता उपलब्ध गराउन तथा वैदेशिक सहायतामा सञ्चालन हुने आयोजनाको समन्वय गर्ने ।
- जलस्रोत सम्बन्धी आयोजना/कार्यक्रमहरूको भौतिक, आर्थिक, सामाजिक एवं वातावरणीय अनुगमन तथा मूल्याकंनको प्रकृया एवं कार्यविधिहरूको विकास गर्ने ।
- सम्बन्धित सबै महाशाखाहरू सँग समन्वय गरी प्राप्त वजेट सीमा तथा मार्ग निर्देशन अनुरूप कार्यक्रमहरू तयार गरी निर्णयार्थ पेश गर्ने, नियमित प्रगति विवरण तयार गर्ने, माथिल्लो निकायहरूमा प्रेषित गर्ने तथा प्रगति समीक्षा बैठकको व्यवस्था गर्ने ।
- विभागबाट सञ्चालन हुने आयोजनाहरू तथा कार्यक्रमहरूको सञ्चालनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावहरूको न्यूनीकरणका उपायहरूको अध्ययन मूल्यांकन गर्ने तथा पेश हुन आएका प्रारम्भिक वातावरण परीक्षण तथा वातावरण प्रभाव मूल्याकंन प्रतिवेदनहरूको चेकजाँच गर्न लगाई आवश्यक सुझाव सहित स्वीकृतिका लागि सिफारिस गर्ने ।
- विभिन्न निकाय, अन्तर प्रदेश, संघ र प्रदेशबीच जलस्रोत तथा सिँचाइ क्षेत्रको विकास एवं व्यवस्थापनको लागि आवश्यक समन्वय गर्ने ।
- द्विदेशीय समिति तथा अन्तर प्रदेश समितिहरूको वैठक सञ्चालन गर्न तथा निर्णय कार्यान्वयन गर्न आवश्यक समन्वय गर्ने ।

जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन महाशाखा

यस महाशाखा अन्तर्गत नदी व्यवस्थापन शाखा, जलाधार व्यवस्थापन तथा प्रविधि विकास शाखा र आपतकालिन व्यवस्थापन शाखा गरी जम्मा ३ वटा शाखाहरू रहेका छन्। यस महाशाखाका प्रमुख कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्ः

- जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन, जलाधार व्यवस्थापन तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति निर्माण, निर्देशिका, कानून, नियमावली तर्जुमा गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।
- अध्ययनको क्रममा रहेका विभाग अन्तर्गत सञ्चालन हुने जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको पहिचान गर्ने तथा थप अध्ययनको लागि आवश्यक राय सुझाव दिने ।
- विभाग अन्तर्गत सञ्चालित जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको कार्य सम्पादन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने । आयोजनाहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण, रेखदेख गर्ने, आवश्यक निर्देशन दिने, गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने/गराउने तथा अनुगमन प्रतिवेदन तयार गर्ने ।
- जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यहरूका लागि सस्तो एवं उपयुक्त प्रविधिहरूको विकास गर्ने, सोको प्रचार प्रसार गर्ने तथा मातहतका आयोजनाहरूमा उक्त प्रविधिहरूको कार्यान्वयन गर्न लगाउने ।

» जल उत्पन्न प्रकोप सम्बन्धी सूचना संकलन तथा भण्डारण सहित जनसमुदायलाई सूचित गर्ने, जनचेतना अभिवृद्धिका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने तथा आपत्कालिन व्यवस्थापनका लागि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।

» महाशाखा अन्तर्गतको सूचना तथा प्रगति विवरण समयमै योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखालाई उपलब्ध गराउने।

» प्रकोप व्यवस्थापनमा वैदेशिक सहयोगको लागि योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखासंग समन्वय गर्ने।

» आपत्कालिन व्यवस्थापनको लागि कार्यान्वयन कार्यविधि तयार गर्ने, आवश्यक पूर्व तयारी गर्ने तथा यससंग सम्बन्धित अन्य निकायहरूसंग समन्वय गर्ने।

» जल तथा मौसम विज्ञान विभागसंग आवश्यक समन्वय गरी बिपद् व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित पूर्व तयारी र सूचना व्यवस्थापन एवं सम्प्रेषणको व्यवस्था मिलाउने।

बहुउद्देश्यीय तथा सिँचाइ महाशाखा

यस महाशाखा अन्तर्गत अन्तर जलाधार तथा बहुउद्देश्यीय आयोजना शाखा, सिँचाइ शाखा, खरिद तथा सम्झौता व्यवस्थापन शाखा तथा यान्त्रिक व्यवस्थापन शाखा गरी जम्मा ४ वटा शाखाहरू रहेका छन्।

यस महाशाखाका प्रमुख कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्

» अन्तर जलाधार जल पथान्तरण, बहुउद्देश्यीय एवं ठूला सिँचाइ (लिफ्ट सिँचाइ समेत) आयोजनाहरूको विकासको निमित्त आवश्यक नीति नियमको मस्यौदा तर्जुमा गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने।

» अध्ययनको क्रममा रहेका अन्तर जलाधार जल पथान्तरण, बहुउद्देश्यीय एवं ठूला सिँचाइ (लिफ्ट सिँचाइ समेत) आयोजनाहरूको लागि आवश्यक राय सुझाव दिने।

» अन्तर जलाधार जल पथान्तरण, बहुउद्देश्यीय एवं ठूला सिँचाइ आयोजनाहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण, रेखदेख गर्ने, आवश्यक निर्देशन दिने, गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने/गराउने।

» अन्तर जलाधार जल पथान्तरण, बहुउद्देश्यीय एवं ठूला सिँचाइ आयोजनाहरूको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन, डिजाइन, नक्सा, लागत अनुमान सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने।

» अन्तर जलाधार जल पथान्तरण, बहुउद्देश्यीय एवं ठूला सिँचाइ आयोजनाहरूमा हुने परामर्शसेवा तथा निर्माण कार्यको खरिद, म्याद थप, भेरीएसन सम्बन्धि कार्यहरू गर्ने।

» विभाग र मातहतका निकायबाट हुने सार्वजनिक खरिदको लागि आवश्यक पर्ने स्टैण्डर्ड डकुमेन्टहरू तयार गर्ने/गराउने एवं खरिद तथा सम्झौता व्यवस्थापन कार्यमा आवश्यक सहयोग तथा समन्वय गर्ने।

» सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयको निर्देशनहरूको पालना गर्ने, स्टैण्डर्ड डकुमेन्ट प्रयोग गर्ने व्यवस्था गर्ने तथा अन्य समन्वय गर्ने।

» यस महाशाखा अन्तर्गतको सूचना तथा प्रगति विवरण तयार गर्ने ।
» विभाग अन्तर्गतको सम्पूर्ण मेशिनरी, सवारी साधनहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।
» महाशाखा अन्तर्गतका शाखाहरूबीच समन्वय गर्ने/गराउने ।

भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखा

यस महाशाखा अन्तर्गत भूमिगत जल शाखा, भौगर्भिक अध्ययन शाखा र पहिरो व्यवस्थापन शाखा गरी जम्मा ३ वटा शाखाहरू रहेका छन्। यस महाशाखाका प्रमुख कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्ः

» भूमिगत जल सिँचाइ विकासको निमित्त आवश्यक नीति नियमको मस्यौदा तर्जुमा गर्ने गराउने तथा स्वीकृतिको लागि महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।
» भूमिगत जल सिँचाइ आयोजनाहरू र पहिरो व्यवस्थापन आयोजनाहरूको पहिचान गर्ने, पहिचान प्रतिवेदन तयार गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।
» भूमिगत जल सिँचाइ तथा पहिरो व्यवस्थापन आयोजनाहरूलाई डिजाइन, नक्शाङ्कन, लागत अनुमान तयारीको लागि आवश्यक सहयोग गर्ने तथा यस सम्बन्धी प्राप्त प्रतिवेदनहरूको चेकजाँच सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने ।
» इन्जिनियरिङ्ग भौगर्भिक अध्ययन तथा जटिल प्रकृतिको पहिरो व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कार्यविधि तथा प्राविधिक म्यानुअल तयार गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।
» विभिन्न जलस्रोत आयोजनाहरूको प्राविधिक प्रतिवेदनमा इन्जिनियरिङ्ग भौगर्भिक क्षेत्र तर्फको कार्य दिने ।
» क्षेत्र निर्धारण तथा प्राप्त प्रतिवेदनमा चेकजाँच गरी राय सुझाव दिने ।
» विभाग अन्तर्गत सञ्चालित भूमिगत सिँचाइ आयोजना तथा पहिरो व्यवस्थापन आयोजनाहरूको कार्य सम्पादन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने । आयोजनाहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण, रेखदेख गर्ने, आवश्यक निर्देशन दिने, गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने/गराउने तथा अनुगमन प्रतिवेदन योजना, कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखाको प्रयोजनको निम्ति उपलब्ध गराउने ।
» विभाग अन्तर्गत सञ्चालन हुने वा भइरहेका अन्य आयोजनाहरूको स्वीकृत कार्यक्षेत्र भित्रको पहिरो व्यवस्थापनको लागि आवश्यकता अनुसार प्राविधिक सहयोग गर्ने ।
» महाशाखा अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगति विवरण तयार गर्ने कार्यमा सहयोग गर्ने ।
» भूमिगत जलको सन्तुलित उपयोग सम्बन्धी नीतिनियम, नर्म्स तयारीमा सहयोग पुऱ्याउने ।

सिँचाइ व्यवस्थापन महाशाखा

» यस महाशाखा अन्तर्गत प्रणाली तथा जल व्यवस्थापन शाखा, संस्थागत विकास शाखा र सूचना, तथा तथा सम्पत्ति व्यवस्थापन शाखा गरी जम्मा ३ वटा शाखाहरू रहेका छन् । यस महाशाखाका

प्रमुख कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

- » निर्माण सम्पन्न भई व्यवस्थापनमा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरूको व्यवस्थापन तथा सुदृढीकरण कार्यका लागि जनशक्ति, बजेट आदिको व्यवस्था मिलाउने र खेत स्तर सम्म सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यको अनुगमन, मूल्याङ्कन गर्ने गराउने।
- » खेत स्तर सम्म सिँचाइ व्यवस्थापनको लागि आवश्यक नीति, निर्देशिका, कानून, नियमावली तथा कार्यविधि तयार गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने।
- » सिँचाइको दिगो विकासका लागि निर्माण सम्पन्न भई व्यवस्थापनमा रहेका ठूला सिँचाइ प्रणालीहरूका जल उपभोक्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धि (संस्थागत विकास) का लागि आवश्यक तालिमको पहिचान, तालिम सामाग्रीहरूको विकास तथा तालिम सञ्चालन गर्ने/गराउने।
- » निर्माण सम्पन्न भई व्यवस्थापनमा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरू पूर्णरूपमा अथवा आंशिक रूपमा उपयुक्त विधि अपनाई सम्बन्धित उपभोक्ता संस्थाहरूलाई व्यवस्थापन हस्तान्तरण सम्बन्धी कार्य गर्ने/ गराउने।

१.८ जलस्रोत तथा सिँचाइ बिभाग अन्तर्गत रहेका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू

राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरु

- » बबई सिँचाइ आयोजना, बर्दिया
- » सिक्टा सिँचाइ आयोजना, बाँके
- » रानी जमरा कूलरिया सिँचाइ आयोजना, कैलाली
- » भेरी बबइ डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना, सुर्खेत
- » महाकाली सिँचाइ आयोजना, कञ्चनपुर
- » सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना, सिन्धुली

केन्द्रीय आयोजनाहरू

- » सिँचाइ आधुनिकरण अभिवृद्धि आयोजना, ललितपुर
- » विपद् प्रभावित जलस्रोत तथा सिँचाइ पुनर्स्थापना आयोजना, ललितपुर
- » एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय
- » नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना, अर्घाखाँची
- » कालीगण्डकी - तिनाउ डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना, रुपन्देही
- » सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर
- » सिँचाइ संस्थागत विकास आयोजना, ललितपुर
- » नागमती बाँध आयोजना, गुहेश्वरी, काठमाडौँ

» सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना, मोरङ
» बागमती सिँचाइ आयोजना, सर्लाही
» सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, गोरखा
» सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, कास्की
» बृहत् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना, दाङ
» प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना, दाङ
» भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना
» एकीकृत कर्णाली सिँचाइ विकास आयोजना, खलंगाा, जाजरकोट
» सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना पाटन, बैतडी
» बागमती सुधार आयोजना, गुहेश्वोरी (सिँचाइ युनिट)

भूमिगत जल तथा भोगर्भिक महाशाखासंग सम्बन्धित आयोजनाहरु

» तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यालय, ललितपुर
» जोखिमयुक्त पहिरो व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर
» नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना (MIIP)
» चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाइ आयोजना, चितवन
» झापा भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, झापा

नदी नियन्त्रण आयोजनाहरु

» प्राथमिकता प्राप्त नदी वेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना, जावलाखेल
» नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजना, चितवन
» कोशी तथा बक्राहा नदी व्यवस्थापन आयोजना, मोरङ
» खाँडो नदी व्यवस्थापन आयोजना, सप्तरी
» कमला नदी व्यवस्थापन आयोजना, धनुषा
» कर्णाली नदी व्यवस्थापन आयोजना, राजापुर, वर्दिया
» जनताको तटबन्ध कार्यालय नं. १, झापा
» जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, रुपन्देही
» जनताको तटबन्ध कार्यालय नं. २, महोत्तरी
» जनताको तटबन्ध कार्यालय नं. ६, दाङ
» जनताको तटबन्ध कार्यालय नं. ३, सर्लाही

- » जनताको तटबन्ध कार्यालय नं. ७, कंचनपुर
- » त्रियुगा नदी व्यवस्थापन आयोजना, उदयपुर
- » बबई भादा औरही नदी व्यवस्थापन आयोजना, बर्दिया
- » बागमती तथा लाल वकैया नदी व्यवस्थापन आयोजना, सर्लाही

सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयहरु

- » प्रणाली तथा एकीकृत बाली, जल व्यवस्थान कार्यालय, ललितपुर
- » कोशी पम्प चन्द्रनहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, सप्तरी
- » कमला सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय,धनुषा
- » बागमती ,मनुष्मारा, झाँझ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय,सर्लाही
- » नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय,पर्सा
- » नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय,नवलपरासी
- » भैरहवा लुम्बिनी भुमिगत जल सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय,रुपन्देही
- » राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय,बर्दिया
- » महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय,कंचनपुर

यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यालयहरू

- » यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यालय, विराटनगर
- » यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यालय, वीरगन्ज
- » यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यालय, नेपालगन्ज

परिच्छेद
२

नीतिगत व्यवस्था, सारांश

१. राष्ट्रिय सिँचाइ नीति, २०८०

कृषियोग्य भूमिमा वर्षैभरि भरपर्दो सिँचाइ सुविधाको विकास र विस्तार गरी कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी आर्थिक समृद्धि र सामाजिक रूपान्तरण गर्ने दीर्घकालिन सोच, देशमा उपलब्ध सिँचाइयोग्य कृषिभूमिमा वर्षैभरि भरपर्दो सिँचाइ सुविधाको विकास, विस्तार र व्यवस्थापन गरी कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गरेर आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने लक्ष्य तथा देहाय बमोजिमका ५ वटा उद्देश्य र सोही अनुरुप ११ वटा रणनीति सहित राष्ट्रिय सिँचाइ नीति, २०८० कार्यान्वयनमा आएको छ।

उद्देश्य

» कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न उपलब्ध जलस्रोतको संरक्षण तथा अधिकतम उपयोग गरी सिँचाइ क्षेत्रको दिगो विकास एवं विस्तार गर्नु।

» बहुउद्देश्यीय, जलाशययुक्त, अन्तर-जलाधार जल-पथान्तरणयुक्त, भूमिगत तथा नवीन प्रविधिमा आधारित सिँचाइ आयोजनाहरूलाई उच्च प्राथमिकता दिई विकास गर्नुका साथै सतहको तथा भूमिगत जलस्रोतको संयोजनात्मक उपयोगबाट वर्षैभरि भरपर्दो सिँचाइ सेवा पुऱ्याउनु।

» सिँचाइ संरचनाको निर्माण, उचित मर्मत सम्भार र आधुनिकीकरण गरी प्रभावकारी जल व्यवस्थापनमार्फत पर्याप्त र विश्वसनीय सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउनु।

» नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहबिच आपसी समन्वय र सहकार्यका माध्यमबाट सिँचाइको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नुका साथै मूलुकका सबै क्षेत्रमा सिँचाइको सन्तुलित र समन्यायिक विकास गर्नु।

» जलवायु परिवर्तनका विद्यमान प्रभावलाई प्रतिरोध गर्ने तथा जलवायु परिवर्तनको अनुकूलित हुने गरी सिँचाइ संरचनाहरूको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु।

रणनीतिहरू

» सिँचाइ क्षेत्रको विकास गर्दा पानीको उपलब्धताका आधारमा स्रोतहरूको अधिकतम (Optimum) उपयोग गर्ने गरी नदी बेसिन योजना तथा दीर्घकालीन गुरुयोजना तयार गरी सम्भाव्यता र प्राथमिकताका आधारमा कार्यान्वयन गरिने। (उद्देश्य-१)

» जलस्रोतका बहुउद्देश्यीय आयोजनाहरूको विद्युत्-बिक्रीबाट तथा अन्य स्रोतबाट प्राप्त आयलाई सिँचाइ प्रणालीहरूको दिगो मर्मत सम्भार, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्न संस्थागत संयन्त्रको व्यवस्था गरिने। (उद्देश्य-१)

» वर्षैभरि दिगो र भरपर्दो सिँचाइ सेवा पुर्याउन बहुउद्देश्यीय, जलाशययुक्त, अन्तर-जलाधार जल-पथान्तरण लगायतका जलस्रोत उपयोगका विभिन्न प्रविधिको अवलम्बन गरी आयोजनाहरूको विकास तथा व्यवस्थापन गर्न आन्तरिक साथै निजी क्षेत्रको समेत सहभागिता हुने गरी लगानीका वैकल्पिक मोडेलहरूको परिचालन गरिने। (उद्देश्य-२)

» भूमिगत जलस्रोतको संरक्षणलाई जोड दिई सम्भाव्यताका आधारमा यसको उपयोग गरी सिँचाइको विकास तथा विस्तार गरिने। (उद्देश्य-२)

» सिँचाइ प्रणालीको प्रभावकारी सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा मर्मत सम्भार गरी परिमाणका आधारमा (Volumetric Basis) सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराई प्रणालीको उचित मर्मत सम्भार गरी भरपर्दो सेवा दिन सिँचाइ सेवाशुल्क अनिवार्य गरिने। (उद्देश्य-३)

» सिँचाइ विकासका प्रक्रियामा सामाजिक न्याय, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई आत्मसात् गरी सीमान्तकृत, गरिब तथा बहुसङ्ख्यक किसानहरूलाई सुविधा दिने गरी सिँचाइ तथा जलउपभोक्ता संस्थाको संस्थागत विकास गरिने। (उद्देश्य-३)

» भरपर्दो सिँचाइ सुविधा प्राप्त क्षेत्रलाई विशेष सिञ्चित क्षेत्र घोषणा गरी उक्त सिञ्चित क्षेत्रभित्रको जग्गा खण्डीकरण गर्ने तथा गैरकृषि प्रयोजनमा प्रयोग गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गरी उक्त जग्गाको अन्य उपयोग गर्नुपूर्व अनुमति लिनुपर्ने व्यवस्था गरिने। (उद्देश्य-३)

» नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहद्वारा आआफ्ना कार्यक्षेत्रमा पर्ने सिँचाइ आयोजनाको तर्जुमा, निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापन समन्वयात्मक ढङ्गबाट गरिने। (उद्देश्य-४)

» सिँचाइ क्षेत्रमा गरिएका लगानीबाट अधिकतम प्रतिफल हासिल गर्न एकीकृत कार्यक्रममार्फत कृषिविकासमा संलग्न सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गरी सिञ्चित क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गर्न विभिन्न प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू लागु गरिने । (उद्देश्य-४)

» सिँचाइ क्षेत्रको एकीकृत सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन भएका योजनाहरूको विवरण संलग्न गरी एकीकृत विवरण तयार गरिने।(उद्देश्य-४)

» जलवायु परिवर्तनका प्रभावलाई प्रतिरोध गर्ने तथा जलवायु परिवर्तनको अनुकूलित हुने गरी सिँचाइ संरचनाहरूको निर्माण गर्न दिगो तथा वातावरणमैत्री संरचनाको विकास गरिने र प्रविधि विकास तथा उपयुक्त कृषि प्रणालीको अवलम्बन गर्ने सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी विकास कार्यमा सम्बन्धित संघ-संस्थाहरूसँग साझेदारी गरिने । (उद्देश्य-५)

२. नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति, २०८०

नदी तथा जलाधार क्षेत्रको उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गरी जल उत्पन्न विपद्बाट सिर्जित जोखिम तथा हानीनोक्सानीलाई उपयुक्त प्रविधिका माध्यमबाट न्यूनीकरण गर्ने दीर्घकालीन सोच, नदी तथा जलाधार क्षेत्रको उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गरी जल उत्पन्न विपद्बाट सिर्जित जोखिम तथा हानीनोक्सानीलाई उपयुक्त प्रविधिका माध्यमबाट न्यूनीकरण गरी आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धिमा योगदान पुर्याउने लक्ष्य सहित देहाय बमोजिमका ५ वटा उद्देश्य र सोही अनुरुप ९ वटा रणनीति सहित नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति, २०८० जारी भएको छ।

उद्देश्य

» नदीको प्राकृतिक बहाव क्षेत्र सुरक्षित राखी पानीको गुणस्तर कायम गर्दै जैविक विविधता संरक्षण गर्न र नदीजन्य निर्माण सामग्रीको उपयुक्त उत्खनन गर्न तथा यसलाई सार्वजनिक सम्पत्तिको रूपमा नियमन, संरक्षण, उपयोग र व्यवस्थापन गर्नु।

» जल उत्पन्न विपद्हरूबाट हुने क्षतिलाई न्यूनीकरण गरी दिगो विकास गर्न संरचनागत तथा गैरसंरचनागत प्रविधिको प्रयोग तथा उचित नदी व्यवस्थापन गरी उकास जग्गाको संरक्षण र प्रभावकारी उपयोग गर्नु।

» नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन कार्यमा तीनै तहका सरकार तथा गैरसरकारी एवं सामुदायिक संस्था र निजी क्षेत्र समेतको जिम्मेवारीमा र कार्यक्षेत्रअनुरूपको समन्वयात्मक तथा जनसहभागितामूलक ढाँचामा कार्य गर्नु।

» नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन कार्यमा जलवायु परिवर्तनको असर समेत आकलन गरी उपयुक्त प्रविधिको अवलम्बन गर्नु।

» जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको सुदृढीकरण तथा बहु-प्रकोपपूर्व सूचना प्रणालीको विकास एवं विस्तार गरी पूर्वतयारी, प्रतिकार्य एवं पुनर्स्थापनालाई प्रभावकारी बनाउनु।

रणनीति

» एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका सिद्धान्तअनुरूप नदी प्रणालीको उपयोग र संरक्षणको गुरुयोजना तयार गरी यसको संरक्षण, व्यवस्थापन र नियमन गरिने। (उद्देश्य ८.१)

» नदीजन्य सामग्रीको उपयोग तथा उत्खननका साथै नदीमा निर्माण गरिने संरचनाहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा नियमन गरिने। (उद्देश्य ८.१)

» नदी व्यवस्थापन गुरुयोजना तयार गरी सम्भाव्यता तथा प्राथमिकताका आधारमा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन कार्यहरू सञ्चालन गरिने तथा यसबाट प्राप्त हुने उकास जग्गाको समुचित उपयोग गरिने। (उद्देश्य ८.२)

» नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरू सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबिच आपसी सहकार्य र साझेदारीमा विभिन्न निकायहरूबिच समन्वय तथा सामञ्जस्य कायम राखी गरिने। (उद्देश्य ८.३)

» विपद् प्रभावित सरोकारवालाहरूका संलग्नतामा जनसहभागितामूलक पद्धतिको अवलम्बन गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन कार्यहरू गर्दा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कायम गरी गरिने। (उद्देश्य ८.३)

» अन्तरदेशीय नदीको व्यवस्थापन गर्दा द्विपक्षीय लाभ हुने गरी गरिने तथा सीमाक्षेत्रमा हुने डुबान र कटानसम्बन्धी समस्याको समाधान गर्दा पारस्परिक हितका आधारमा गरिने। (उद्देश्य ८.३)

» नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन कार्यको प्रभावकारिताका लागि वातावरणमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकूल नवीनतम प्रविधिको पहिचान, विकास तथा विस्तार गरी अनुसन्धान तथा विकासका कार्यलाई अगाडि बढाइने। (उद्देश्य ८.४)

» नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन जोखिम क्षेत्रको वर्गीकरण तथा नक्साङ्कन गरी पूर्वसूचना प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गरिने। (उद्देश्य ८.५)

» आपत्कालीन अवस्थामा हुन सक्ने जनधनको क्षति न्यूनीकरणका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन तथा परिचालन गरी सूचनामा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्ने नीति लिइने। (उद्देश्य ८.५)

3. IRRIGATION MASTER PLAN, 2019 (Updated 2024)

1. The "agriculture, forestry and fishing" sector in Nepal provides employment to more than 60% of the national labour force. Still, it contributes only 24% to the economy. Only, about 40% of the total arable area is partially or fully irrigated. The growing population requires increased food production in a context of decreasing agricultural workforce in rural areas and increasing urbanization.
2. Surface and groundwater endowments offer high potentials for increased land and water productivities through improved irrigation service, particularly by modernizing the infrastructure coupled with improved water management methods.
3. This Irrigation Mater Plan lays out a Plan for optimum irrigation related investments in various agro-ecological locations for next 25 years by the Government. Nepal has a total of 3,557,764 ha of agricultural land, of which 2,536,319 ha is suitable for irrigation as presented in Table 1.

Ecological Zone	Agriculture	Irrigatioy Area (Ha) Total		Total Suitability Area	IMP-1990
		S1-S3	S4		
Terai	1,592,504	1,495,939	3,237	1,499,176	1,338,000
Hills	1,564,133	187,068	649,549	836,617 3	68,000

Ecological Zone	Agriculture	Irrigatioy Area (Ha) Total		Total Suitability Area	IMP-1990
		S1-S3	S4		
Mountain	401,127	8,771	191,756	200,526	60,000
Total	3,557,764	1,691,778	844,541	2,536,319	1,766,000

4. This master plan has identified 5,673 surface and non-conventional irrigation systems with a combined command area of 941,472 ha that vary in terms of development stage, management mode, water source, agro-ecological zone and command area size. Out of the total area, 685,497 ha (73%) is in Terai, 205,195 ha (22%) in the hills, and 50,779 ha (5%) in the mountains. Thirty-two systems commanding about 400,618 ha, mostly in Terai, are jointly managed by the agency and the farmers. Systems managed by the farmer including non-conventional irrigation system account for 540,854 ha (57%) of the total command area under surface water irrigation systems. Terai accounts for 288,539 ha (31%) by area and 1,079 (20%) by number. They cover 252,315 ha (26.8%) of the command area in the hills and mountains as presented in Table 2.

Table 2: Irrigation Command areas under different Categories (Gross Ha)

Agroecol-ogical Zone	JMIS		FMIS		Non-onventional		Total	
	Number	Area (ha)	Number	Area (ha)	Number	Area (ha)	Number	Area (ha)
Tarai	27	396,958	890	285,292	189	3,247	1,106	685,497
Hill	5	3,660	3,012	194,326	637	7,209	3,654	205,195
Mountain	–		700	48,421	213	2,358	913	50,779
Total	32	400,618	4,602	528,040	1,039	12,814	5673	941,472

5. The groundwater irrigation system contributes to about one third of the total irrigated area. A total of 152,766 shallow tubewells and 1,278 deep tubewells have contributed to irrigate a total area of 493,830 ha as shown in Table 3.

Table 3: Irrigation Command Area under Ground Water (Gross ha) Tubewell Types

Tubewell Types	Tarai		Hill		Total	
	Number	Area	Number	Area (ha)	Number	Area (ha)
Shallow Tubewell	149,521	437,388	3,245	7,453	152,766	444,841
Deep Tubewell	1,250	48,489	28	500	1,278	48,989
Total	150,771	485,877	3,273	7,953	154,044	493,830

6. The cumulative total command area covered by irrigation infrastructure is about 1,435,302 ha, of which Terai covers about 81% of the total irrigated area as shown in Table 4. Similarly, the irrigated area in Hill and Mountains cover about 15% and 4% respectively.

Table 4: Total Area covered by Irrigation Infrastructure in Nepal (Gross ha)

SN	Ecological Region	JMIS	FMIS	Non-Conventional	GW-STW	GWDTW	Total
1	Terai	396,958	285,292	3,247	437,388	48,489	1,171,374
2	Hill	3,660	194,326	7,209	7,453	500	213,148
3	Mountain	-	48,421	2,358	-	-	50,779
	Total	400,618	528,040	12,814	444,841	48,989	1,435,302

7. In the last thirty years, it is estimated that a total 12 large irrigation development projects were initiated at a total cost of more than USD 800 million with a combined irrigated area of about 570,000 ha. The average development cost is USD 1,000 per ha. Irrigation development initiatives included both bringing new agricultural lands under irrigation as well as improving irrigation services within existing command areas, i.e. extensive and intensive irrigation development.

8. Following on the footsteps of past experience and practices, continued partial or full irrigation management transfers are foreseen to remain an integral part of this irrigation master Plan. Typically, the process encompasses formation for water users' association, rehabilitation and improvement of canals and control structures, and capacity building and support to the association. The systems under the community management would continue receiving occasional financial and technical assistance, for their operation and maintenance, including for capacity building, from several government or non-government agencies, national and international.

9. Building on the past Plans, the short term investment strategy continues focussing on: (i) management improvements in existing irrigation systems, (ii) development of groundwater irrigation in Terai, (iii) development of small and medium surface irrigation projects (rehabilitation and new) in Terai, (iv) development of small surface irrigation projects (rehabilitation and new) in Hill and Mountain, and (v) development of large irrigation project in Terai districts, both as single and multi-purpose projects. The longer term strategy continues focussing on the broader objectives of: (i) increasing production and benefits through improved agricultural and irrigation management, (ii) improving irrigation efficiency through improvements in institutions and management transfer, (iii) development of small and medium irrigation projects, and (iv) implementation of new large projects in Terai.

10. The last irrigation master Plan developed irrigation in about 200,000 ha, an achievement by 34%. Various strategy and policy documents were also developed including Water Resources Strategy (2002), National Water Plan (2005), etc. An increased attention has been given to cope with climate change in the planning and management of the water resources and irrigation. For improved irrigation management, (i) management of several small projects covering 11,600 ha and 15,500 ha of Hill/Mountain and Terai respectively were transferred to Water User Groups; (ii) assistance was extended to various farmers' systems covering 50,000 ha and 140,000 ha in Hill/Mountain and Terai systems respectively; and (iii) many large projects were commenced.

11. Historically, expansion rate in irrigation area since 2000 to present has been only by about 40%, on average of about 3% and 30,000 ha per annum. To expand irrigation from the present 1.4 million ha to all suitable agricultural land during the period 2019-2044 would require an annual rate of expansion of about 50,000 ha per annum. Prevailing performances of irrigation systems indicate that improving irrigation service (adequate, timely and reliable irrigation) would need increased attention compared to expansion in command areas.

12. Existing legal and policy frameworks for water resources with amendments would continue guiding the development and management of water resources and irrigation. Additional legislative instruments would continue to develop encompassing water resources, irrigation, land use, groundwater, water-induced disaster, climate change adaptation, protection of biodiversity, environment conservation, river basin Planning and management, integrated and multi-purpose projects, allocation and protection of water entitlements, equitable water distribution, gender balance, water use conflict management, water tariffs and cost recovery, and protection of biodiversity and the environment.

13. The guiding principles of these legislations include those of Integrated Water Resource Management,river-basinmanagement,public-privatepartnership,financial sustainability, sustainability of operation and maintenance of irrigation systems, sustainable groundwater use, watershed protection, climate change adaptation, etc. Synergy and coordination among natural resources related federal ministries, provincial and local governments, with clear roles and responsibilities, would need to be achieved.

14. Aligning itself with the Agriculture Development Strategy (2015-2035), this Plan conforms to the targets of average annual growth rate of 5% from the present 2.3% for the agricultural sector, increased land productivity to USD 5,000 per ha from the current USD 1,600, and reduced rural poverty from 27% to 10% by the year 2035.

15. In line with the new constitution, irrigation sector envisages a framework that separately engages all three tiers of government in Planning, execution, and monitoring irrigation related activities. This would require organizational and legislative adaptation along with restructuring as required. To make it possible, several important laws and policies have been introduced, and more to be formulated or refined, including for revenue generation and resource allocation. This also calls for substantial capacity development, specifically at province and local government levels.
16. According to the constitution, federal government would manage international treaties or agreements, extradition, mutual legal assistance, international borders, and transboundary Rivers and would make policies relating to conservation and multiple uses of water resources, based on river basin planning concepts encompassing multi-purpose storage reservoirs, water allocation, licensing, and river management with navigation and non-consumptive uses. Additionally, the federal level government would oversee the 'large' projects, projects extending beyond one province, and projects of national pride. The provincial government would look after the 'medium' projects. All 'small' projects will fall under the jurisdiction of local government. Provincial governments will look after irrigation projects covering geographic areas of the province exclusively and also coordinate irrigation projects covering more than one local government's jurisdiction. Nevertheless, mechanisms are needed to enable both local governments and provincial governments to coordinate on inter-provincial and inter-local governmental projects.
17. The master plan highlights the need of establishment of River Basin Offices in different river basins to implement the River Basin Plan which is under preparation by Water and Energy Commission Secretariat for optimum utilisation of the available water resources in the country.
18. For sustainable irrigation management and to reduce the burden of operation and management cost to the government, the master plan proposes Irrigation service fee to be collected by respective levels of the government, or by the water users association in management transferred systems, upon verification of the service rendered. Requests for various supports solicited by the irrigation schemes from the local/provincial/federal governments may be tied to the irrigation service fee collection efficiency.
19. The estimated annual surface water volume is 172,900 Mm3 (80% reliable flow) and the annual groundwater volume is estimated at 13,215 Mm3 as presented in Table 5, which could irrigate 6.9 million ha, way more than the potential irrigable land at 2.5 million ha. Unfortunately, the dry season potential of available surface water is only 0.75 million ha, less than the available irrigable potential. To achieve the full potential, storage dams are required, or the use of groundwater is to be mobilised.

Table 5: Water Resource Assessment

Basin	Karnali	Narayani	Koshi	Total
Surface Water Resources (Mm3)	60,000	57,600	55,300	172,900
Ground Water Resources (Mm3)	3,368	2,864	6,983	13,215

20. Key approaches considered in this plan focus on increasing year-round irrigation across the country, particularly in Terai and to develop new irrigated areas in the remaining potential irrigable areas. These include (i) Rehabilitation and modernisation of existing infrastructure with the objective of management transfer to user groups, provincial and local government agencies and, where appropriate, to the private sector (ii) development of new gravity systems, and non-conventional irrigation through electric and solar pumping wherever suitable in hills and mountains (iii) Development of groundwater irrigation systems in Terai and valleys (iv) Development of large scale multi-purpose and inter-basin transfer projectsIn this context significantly increased investments are planned for interbasin transfers, groundwater development. Development of groundwater has been given priority over the development of surface water alone, except in multi-purpose projects. During the economic analysis it was seen that Terai offers the highest likely returns to irrigation investment, followed by western and eastern hills, and the mountain, being the lowest. 21. National goals for the irrigation subsector include: (i) near full (90%) development of irrigable lands, (ii) increasing cropping intensity to 200% or more, (iii) full management transfer (of agency managed systems), (iv) increasing system efficiency to more than 50%, and (v) increasing irrigation service fee collection to 75%. This plan modifies the targets for improving cropping intensities from the present of 132% to 182% by 2025, 205% in 2030 and finally reach 230% in 2045. It includes (i) intensification of existing irrigated lands (approx. 0.99 million ha), with increased cropping intensities, modernised infrastructure, improved operation and management; and (ii) expansion of irrigated lands (approx. 1.275 million ha) through the development of both surface water and groundwater, and on-farm development. 22. The plan aims to provide irrigation in 100% of all Terai irrigable lands, 1.499 million ha. In Hills and Mountains, 566,000 ha has been identified for further development either by pumping or gravity-fed. At the end of the period of this Master plan (year 2044), there will be still 271,500 million ha unirrigated. The details of existing irrigated area and irrigation development option is presented in Table 6.

Table 6: Development Option

SN	Land Use (ha)	Terai	Hill	Mountain	Total
A. Existing Agriculture land and Potential Irrigable Land (net ha)					
1	Total Agriculture Land	1,592,504	1,564,133	401,127	3,557,764
2	Potentially Irrigable Land	1,499,176	836,617	200,526	2,536,319
B. Existing Irrigated Land (Gross)					
1	Surface Water system	682,250	197,986	48,422	928,658
2	Non-Conventional System	3,247	7,209	2,358	12,814
3	Groundwater Irrigation	485,877	7,953		493,830
	Total	1,171,374	213,148	50,780	1,435,302
C. Existing Irrigated Land (Net)					
1	Surface Water system	511,688	148,490	36,317	696,494
2	Non-Conventional System	2,435	5,407	1,769	9,611
3	Groundwater Irrigation	364,408	5,965		370,373
	Total	878,531	159,861	38,085	1,076,477
D. Development Option (Net)					
1	Improved Surface Water supply (Existing Systems)	341,500			341,500
2	Modernization of Surface Irrigation System (Existing Systems)	170,000	156,000	38,250	364,250
3	Modernization of Groundwater Irrigation System (Existing Systems)	278,500	6,000		284,500
4	Surface Water Supply from ongoing large irrigation systems (ongoing construction)	86,000			86,000
5	New Surface Water Supply (New construction)	305,000			305,000
6	New Groundwater Supply (New construction)	318,000			318,000
7	Gravity in Hill/Mountain (New construction)		33,700	64,400	98,100
8	Pump/Tank/ Solar in Hill/ Mountain(New construction)		387,900	80,000	467,900
	Total	1,499,000	583,600	182,650	2,265,250

SN	Land Use (ha)	Terai	Hill	Mountain	Total
Remaining Unirrigated			253,400	18,350	271,750
Total Irrigable Area		1,499,000	837,000	201,000	2,537,000

23. Several multi-purpose large surface water projects have been identified and assessed, namely: Bheri-Babai Diversion Multipurpose Project; Karnali Diversion Project; MadiDang Diversion Project; Naumure Dam: Rapti-Kapilbastu Diversion Project; KaligandakiTinau Diversion Project; Kaligandaki Nawalparasi Diversion Project; Trishuli Shaktikhor Diversion Project; Sunkoshi Diversion Project; Tamor Morang Diversion Project; Kankai Multipurpose Project; Chatara Barrage Project; Seti-Pandul Diversion Project; Seti Diversion project; etc. Seven priority project have been recommended for implementation and the total command area for all projects is about 855,000 ha, of which about 405,000 ha are under existing surface water irrigation systems and 305,000 ha is regarded as new irrigation. The maximum potentially coverable area by these projects would be about 705,000 ha. However, not all projects are economically feasible, and the proposed priority projects cover only 305,000 ha.

24. The proposed priority projects, in sequence of their relative rankings, are: (i)Tamor Morang 2 (Chisang); (ii) Sunkoshi Marin & Sunkoshi Kamala SunKoshi 3 HPP; (iii) Kaligandaki-Tinau Rupandehi 2, Andikola; (iv) Naumure Dam, Rapti; (v) Kapilbastu Diversion; (vi) Karnali Transfer to Kailali Irrigation; (vii) Bheri-Babai Transfer + Nalsingad Dam; and (viii) Chatara Barrage as listed in Table 6. The total estimated capital investment for these major priority projects is USD 9,823 million over the 25-year period. The selected projects for implementation are presented in Table 7.

Table 7: Selected Projects for Implementation

Scenario	Projects	Score	NPV (M NPV)	IRR %	New Irrigation Area (ha)	Rehab Irrigation Area	Irrigation & HP Cost (M NPR/ha)
E6	Tamor Morang 2 (Chisang)	113	120,963	14.3%	43,743	70,000	889.3
E4	Sunkoshi Marin & Sunkoshi Kamala SunKoshi 3 HPP	108	182,652	15.3%	171,500	169,889	2875.7

Scenario	Projects	Score	NPV (M NPV)	IRR %	New Irrigation Area (ha)	Rehab Irrigation Area	Irrigation & HP Cost (M NPR/ha)
C2	Kaligandaki-Tinau transfer for full irrigation in Rupandehi2, Andikola	88	151,100	16.5%	0	52,455	981.2
W6	Naumure Dam, Rapti Kapilbastu Diversion	59	36,550	11.4%	36,030	15,226	625.3
W4	Karnali Transfer to Kailali Irrigation	50	30,952	13.8%	32,996	7,632	644.1
W2	Bheri-Babai Transfer + Nalsingad Dam	48	41,974	16.7%	2,644	42,467	505.9
E8	Chatara Barrage	45	3,308	10.6%	18,489	47,993	279.9

25. An alternative to multi-purpose projects and large-scale surface irrigation schemes, is groundwater development.

26. For improving the irrigation service level, the plan proposes to rehabilitate about 50% of the existing farmer systems and partial or full management transfer of all agency-managed surface systems at an estimated cost of about USD 1,069 million. The plan further proposes to promote land levelling of individual's lands in irrigation systems together with support for land consolidation and infrastructure development for water augmentation and asset management planning.

27. Research and development, including technology adaptation, would form an integral part of the Plan covering four priority areas: irrigation and agriculture practices; construction technology, irrigation management, social development in irrigation, and water resources and watershed management.

28. Over 25 years, the estimated capital cost for a total of 318,000 ha groundwater projects is USD 997 million as presented in Table 8. The same for projects proposed in hills and

mountains is USD 1,583 million; for program related to irrigation management and modernisation USD 1,069 million; for projects related to multi-purpose and diversion will require USD 9823 million; giving a total outlay of USD 13,472 million. Based on estimated incremental change in cropped area required between 2019 and 2024, and between 2025 and 2029, about 558,500 ha and 538,500 ha will be developed respectively. Similarly, by 2044 from 2030, the total area covered will be 994,500 ha.

Table 8: Irrigation Development Plan

SN	Project	Short Term (2019-24)		Medium Term (2025-29)		Long Term (2030-44)	
		Area (ha)	Cost (USD Mil)	Area (ha)	Cost (USD Mil)	Area (ha)	Cost (USD Mil)
1.	Multipurpose and Reservoir Projects	215,000	1,145	248,500	2,282	248,000	6,396
2.	Groundwater and Pumping	80,000	249	138,000	343	140,000	405
3.	Hill Gravity and Pumping	111,500	401			454,500	1,182
4.	Irrigation Management Modernisation and Rehabilitation Term	152,000	222.7	152,000	222.7	152,000	623.5
Total		**558,500**	**2,018**	**538,500**	**2,848**	**994,500**	**8,607**

29. Finally, this Plan covers a 25-year span with multiple national projects costing billions of dollars. To maximise the benefits, a comprehensive monitoring and evaluation Plan has been proposed together with annual reporting on performance indicators such as: modernised area, efficiency, cropping intensity, equity, land and water productivity and management funding.

४. सोह्रौं योजनामा जलस्रोत तथा सिँचाइ (२०८१/८२ - २०८५/८६)

सिँचाइ गुरुयोजना अनुरुप ठूला तथा बृहत सिँचाइ आयोजनाहरूमा भइरहेको विकास, सिँचाइ प्रणालीको पुनर्स्थापना तथा मर्मत संभार र नयाँ प्रविधिमा आधारित सिँचाइ प्रणालीको

माध्यमबाट सिञ्चित क्षेत्रको बिस्तार नदी बेसिन डाइभर्सन आयोजनाहरूको निर्माणबाट बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा पुर्‍याइउने लक्ष्यको साथ कार्य भइरहेको बिद्यमान अवस्था रहेको छ। कूल २६ लाख ४१ हेक्टर खेती गरिएको जमीन मध्ये २२ लाख ६५ हजार हेक्टर सिँचाइ योग्य जमीन रहेको र पन्ध्रौ योजनाको अन्त्य सम्म (आ.व.२०८०/८१) सतह सिँचाइबाट १० लाख २८ हजार १ सय हेक्टरमा भूमिगत सिँचाइबाट ५ लाख ३७ हजार ३ सय ४४ हेक्टर र लिफ्टबाट ३ हजार ५ सय ३८ हेक्टर तथा जलाशय तर्फ ५० हेक्टर गरी कूल १५ लाख ६९ हजार ३२ हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा पुगेको छ भने सोहौं योजनाको अन्त्य सम्म (आ.व. २०८५-८६) सतह सिँचाइबाट ११ लाख २२ हजार ७ सय ३५ हेक्टर, भुमिगतबाट ६ लाख ४३ हजार १ सय ५४ हेक्टर, लिफ्टबाट २७ हजार १ सय १९ हेक्टर गरी जम्मा १८ लाख ९३ हजार ८ हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा पुर्‍याउने लक्ष्य रहेको छ। विस्तृतिकरण तलको तालिकामा रहेको छ।

जलस्रोत तथा सिँचाइ

क्र स	सुचक	एकाइ	आ.व. २०७९-८० को अवस्था	आ.व. ८५-८६ को लक्ष्य
१	तटबन्ध निर्माण	किमी	१३६४	१६६५
२	जग्गा उकास	हेक्टर	१२७८५	१३७९५
३	पहिरो व्यवस्थापन कार्य	वटा	४४	६४
४	सदरमुकाम तथा सम्पदा संरक्षण कार्य	वटा	४	९
५	सतह सिँचाइबाट संचित हुने क्षेत्रफल	हेक्टर	१०२२७३५	११२२७३५
६	भूमिगत सिँचाइबाट संचित हुने क्षेत्रफल	हेक्टर	५३०६५४	६४३१५४
७	लिफ्ट तथा जलाशय सिँचाइबाट संचित हुने क्षेत्रफल	हेक्टर	२११९	२७११९
८	वर्ष भरी सिँचाइ सुविधा पुगेको क्षेत्रफल	प्रतिशत	२५	५०

यो लक्ष्य हासिल गर्नको लागि नदी बेसिन योजना र जलस्रोतको क्षेत्रगत गुरुयोजनामा आधारित जलस्रोतका योजनाको विकास र विस्तार गर्ने, जलवायु परिवर्तनबाट जलस्रोत क्षेत्रमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावको अवस्थामा पानीको प्रयाप्त एवम् दिगो रुपमा उपलब्धता कायम राख्ने, कृषियोग्य भूमिमा वर्षैभरि आवश्यक सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने, कृषि र सिँचाइमा भइरहेको लगानीको अपेक्षित प्रतिफल हासिल गर्ने, सिँचाइ आयोजनाहरू तोकिएको समय र

लागतमा सम्पन्न गर्ने, जलस्रोतको समुचित व्यवस्थापन र विकास तथा जलस्रोतको गुणस्तर संरक्षणका लागि संघ, प्रदेश, र स्थानीय तहको समन्वय, सहकार्य तथा साझेदारीको अविबृद्धि गर्ने जस्ता रणनीतिहरू राखिएको छ।

जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन तर्फ प्राकृतिक प्रकोपबाट तराई तथा भित्रि मधेशका बस्तीहरू बाढी तथा डुवानको जोखिममा पर्ने अवस्था र पहाडी क्षेत्रमा पहिरोको जोखिमको सम्बोधन गर्ने, नदी ताल तलैया जस्ता जलाशयहरू र भूमिगत जलस्रोतको समेत संरक्षणको लागि स्पष्ट रुपमा कानूनले तोकेको (कस्टोडियन) को व्यवस्था गर्ने, नदी किनाराको संरक्षण, रेखाङ्कन गरी जोनिङ गर्नुका साथै जोखिमयुक्त स्थानको पहिचान गरी त्यसको उचित व्यवस्थापन गर्ने, उकास भएको जमीनको समुचित उपयोग गर्ने, नदीको वर्गीकरण गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच नदीको व्यवस्थापनको क्षेत्राधिकार बाँडफाँड र समन्वय गर्ने, द्विपक्षीय लाभ हुने गरी अन्तरदेशीय नदीको व्यवस्थापन र उपयोग गर्ने जस्ता रणनीति रहेका छन्। त्यसैगरी जल कूटनीति मार्फत राष्ट्रिय हित अनुकूल हुने गरी उपल्लो तथा तल्लो तटीय लाभको आधारमा लागत साझेदारीको अवधारणा अनुरुप बहुउद्देश्यीय तथा जलाशय युक्त आयोजनाहरूको विकासमा छिमेकी राष्ट्रहरूसँग सहकार्य गर्ने, सतह सिँचाइका सम्भावना नभएका क्षेत्रहरू मध्ये तराई मधेश क्षेत्रका कृषियोग्य टारहरूमा लिफ्ट, पानी संचय पोखरी र साना तथा मझौला जलाशय निर्माण गरी नवीनतम यान्त्रीक प्रविधिको उपयोग मार्फत सिँचाइ गर्ने, नदीलाई प्राकृतिक, सांस्कृतिक, पर्यटन र सम्पदाको रुपमा संरक्षण र उपयोग गर्ने, नदी व्यवस्थापन सम्बन्धी कानून जारी गरी कार्यान्वयन गर्ने, नदीको गेग्रान व्यवस्थापन योजना, उत्खनन मापदण्ड, नदीको बहाव क्षेत्र निर्धारण र नवीनतम् प्रविधीको उपयोग मार्फत नदीको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, पुरातात्विक र सांस्कृतिक जलाधारको संरक्षण गर्दै जलस्रोतको बहुउपयोग गर्ने, सिँचाइ गुरुयोजनाले पहिचान गरेका सिँचाइ प्रणालीहरूको अध्ययन, निर्माण र स्तरोन्नती गर्ने, सिञ्चित क्षेत्र विस्तारका लागि सतह सिँचाइ भूमिगत सिँचाइ र लिफ्ट सिँचाइका आयोजनालाई रुपान्तकारी कार्यक्रमको रुपमा सञ्चालन गर्ने जस्ता योजनाहरू प्राथमिकतामा राखिएका छन्।

परिच्छेद ३

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनिक ढाँचा, २०८१

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनिक ढाँचा

मिति २०८१/१२/५ मा मन्त्रीपरिषद् बाट जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनीक ढाँचा २०८१ कार्यान्वयनमा आएको छ। ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय अन्तर्गत जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग रहेको यस विभागको सांगठनिक संरचनामा ५ वटा महाशाखा रहेको छ । योजना कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा, बहुउद्देश्य तथा सिँचाइ महाशाखा, नदी तथा जलउत्पन्न विपद् व्यवस्थापन महाशाखा, भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखा र सिँचाइ व्यवस्थापन महाशाखा। योजना कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा अन्तर्गत योजना कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा, अध्ययन तथा डिजाइन शाखा, विकास सहायता तथा प्रादेशिक समन्वय शाखा र जलवायु परिवर्तन तथा वातावरण शाखा रहेका छन्। बहुउद्देश्यीय तथा सिँचाइ महाशाखा अन्तर्गत अन्तर जलाधार तथा बहुउद्देश्यीय आयोजना शाखा, सिँचाइ तथा बाँध शाखा, खरिद तथा सम्झौता व्यवस्थापन शाखा र यन्त्रिक व्यवस्थापन शाखा रहेका छन। नदी तथा जलउत्पन्न विपद् व्यवस्थापन महाशाखा अन्तर्गत नदी व्यवस्थापन शाखा, जलाधार व्यवस्थापन शाखा र आपतकालिन व्यवस्थापन शाखा रहेका छन्। भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखा अन्तर्गत भूमिगत जल शाखा, भौगर्भिक अध्ययन शाखा र पहिरो व्यवस्थापन शाखा रहेका छन। सिँचाइ व्यवस्थापन महाशाखा अन्तर्गत प्रणाली व्यवस्थापन तथा मर्मत संभार शाखा, सूचना प्रणाली शाखा र सामाजिक विकास, संस्थागत विकास तथा लैंगिक शाखा रहेका छन्।विभागको महानिर्देशक मातहत रहने गरी प्रशासन शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा र कानून शाखा रहेका छन्। जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग मातहत रहने गरी आयोजना कार्यान्वयन समूह (आ.का.स) र आयोजना व्यवस्थापन समूह (आ.व्य.स.) रहेका छन्। यस विभाग मातहत रहने गरी यान्त्रिक कार्यालय, मोरङ, यान्त्रिक कार्यालय, पर्सा र यान्त्रिक कार्यालय, बाँके रहेका छन्। तीन वटै यान्त्रिक कार्यालय संगठन संरचनामा

मेशिनरी औजार नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन शाखा, मेशिनरी पम्प तथा पम्पीङ औजार मर्मत संभार शाखा, प्रशासन शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा रहेका छन्। विभाग मातहत रहने विभिन्न आयोजनाहरूको लागि विभाग मातहत रहने आ.का.स. र आ.व्य.स को स्वीकृत दरवन्दीबाट जनशक्ति व्यवस्थापन गरिनेछ।

आयोजना/कार्यालयहरुमा विभाग-१, राष्ट्रिय गौरवका आयोजना-६, सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना-२०, सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय- ७, भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना-४, यान्त्रिक कार्यालय- ३, विभिन्न आयोजनाहरू- १९ गरी जम्मा ६० वटा रहेका छन्।

राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरु

सि.नं.	कार्यालय	जिल्ला
१	बबई सिँचाइ आयोजना	बर्दिया
२	महाकाली सिँचाइ आयोजना (तेश्रो)	कंचनपुर
३	सिक्टा सिँचाइ आयोजना	बाँके
४	रानी जमरा कूलरिया सिँचाइ आयोजना	कैलाली
५	भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	सुर्खेत
६	सुनकोशी-मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	सिन्धुली

सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना

सि. नं	आयोजना	कार्यक्षेत्र	गाभिएको
१	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, गैंडे, झापा	झापा, इलाम, पांचथर र ताप्लेजुंग जिल्ला तथा बिरिंग, कन्काई, रतुवा, मावा, कमल, मेची, काबेली र हेवा नदी	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का. नं. १, गैंडे, झापालाई रुपान्तरण गर्ने
२	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, चैनपुर, संखुवासभा	धनकुटा, संखुवासभा, तेह्रथुम र भोजपुर, जिल्ला तथा सभाखोला, अरुण, बरुण, तमोर नदी	त्रियुगा नदी व्यवस्थापन आयोजना, उदयपुरलाई रुपान्तरण गरी
३	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, विराटनगर, मोरङ	सुनसरी, मोरङ र उदयपुर जिल्ला तथा कोशी, बक्राह र त्रियुगा नदी	कोशी तथा बक्राह नदी व्यवस्थापन आयोजना, मोरङलाई रुपान्तरण गर्ने र त्रियुगा नदी व्यवस्थापन कार्यालयले गर्दै आएको कार्य समेत गर्ने

सि. नं	आयोजना	कार्यक्षेत्र	गाभिएको
४	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, हर्कपुर, ओखलढुङ्गा	ओखलढुंगा, सोलुखुम्बु, खोटांग जिल्ला तथा लिखु, दुधकोशी र हुड्गुखोला	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, महोत्तरीलाई रुपान्तरण गरी
५	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, राजबिराज, सप्तरी	सप्तरी र सिराहा जिल्ला तथा खाँडो, महुली र बलान नदी	खाँडो नदी व्यवस्थापन आयोजना, सप्तरीलाई रुपान्तरण गरी
६	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, जनकपुर, धनुषा	धनुषा र महोत्तरी जिल्ला तथा रातो, कमला, औराही, मरहा नदी	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का. नं. २, जलेश्वर, महोत्तरीले गर्दै आएको कार्यमा रातो नदी समेत थप गर्ने
७	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, चन्द्रपुर, रौतहट	सर्लाही, रौतहट, बारा र पर्सा जिल्ला तथा बाँके, लखनदेही, सिम, बागमती र लाल बक्कैया नदी	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का.नं. ३, हरिपुर, सर्लाहीले गर्दै आएको काममा बागमती तथा लाल बक्कैया नदी समेत थप गर्ने
८	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, मन्थली, रामेछाप	सिन्धुली ,रामेछाप, दोलखा जिल्ला तथा सुनकोशी, इन्द्रावती, तामाकोशी, खिम्ती, बागमती, मरिन र कमला नदी	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, सर्लाहीलाई रुपान्तरण गरी
९	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, भरतपुर, चितवन	धादिङ, चितवन, मकवानपुर र नवलपरासी (पूर्व) जिल्ला तथा नारायणी, पूर्बी राप्ती, त्रिशुली र बुढीगण्डकी नदी	हालको नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजनालाई रुपान्तरण गरी
१०	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, भानु, तनहुँ	मनाङ, गोरखा, लमजुङ र तनहुँ जिल्ला (पालुङटार कुन्दुटार सिँचाइ आयोजना समेत) तथा मर्स्याङ्गदी र दरौदी नदी	हालको पालुङटार कुन्दुटार सिँचाइ (सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन) आयोजनालाई रुपान्तरण गरी
११	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, पोखरा, कास्की	मुस्ताङ, म्याग्दी, पर्वत, कास्की,बागलुङ, स्याङ्जा जिल्ला (रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना, कास्की समेत) कालिगण्डकी, मोदी, सेती, मादी नदी तथा आँधिखोला	हालको रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना (सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन),कास्कीलाई रुपान्तरण गरी
१२	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, लिवाङ रोल्पा	रोल्पा, रुकुम(पूर्व) र प्यूठान जिल्ला, माडी झिमरूक र लुँग्री खोला	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का. नं. ६, लमही, दाङलाई रुपान्तरण गरी

सि. नं	आयोजना	कार्यक्षेत्र	गाभिएको
१३	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, बुटवल, रुपन्देही	रुपन्देही, कपिलबस्तु, नवलपरासी (पश्चिम), गुल्मी, पाल्पा र अर्घखाँची जिल्ला तथा तिनाउ, दानव, कन्चन, रोहिणी, बाणगंङ्गा, काली गण्डकी, निस्ती खोला, बडीगाड खोला, छल्दी खोला र दरम खोला	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का. नं. ५, बुटवल, रुपन्देही लाई रुपान्तरण गरी
१४	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, लमही, दाङ	दाङ जिल्ला (प्रगन्ना बड्कपथ सिँचाइ आयोजना समेत) तथा बबई, शारदा र पश्चिम राप्ती नदी	हालको प्रगन्ना बड्कपथ सिँचाइ आयोजनालाई रुपान्तरण गरी जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का. नं. ६, लमही, दाङले गर्ने कार्य समेत गर्नेगरी
१५	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, राजापुर, बर्दिया	बाँके, बर्दिया जिल्ला तथा कर्णाली नदी, बबई, भादा, औराही नदी	हालको कर्णाली नदी व्यवस्थापन आयोजनामा बबई, भादा, औराही खोला समेत थप गर्ने
१६	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, जाजरकोट	जाजरकोट, रुकुम(पश्चिम), सल्यान, डोल्पा जिल्ला तथा भेरी, सानी भेरी, ठुली भेरी, शारदा नदी	सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, जाजरकोट स्थापना भइसकेको (कर्णाली एकीकृत विकास आयोजना)
१७	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, मुगु	मुगु, जुम्ला, हुम्ला, दैलेख र कालीकोट जिल्ला, हुम्ला कर्णाली, मुगु कर्णाली, हिमा र तीला नदी तथा ठुलीगाड र लोहरे खोला	सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, जाजरकोट स्थापना भइसकेको (कर्णाली एकीकृत विकास आयोजना)
१८	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, महेन्द्रनगर, कंचनपुर	कैलाली र कंचनपुर जिल्ला तथा दोधा (मछेली), मोहना, खुटिया र महाकाली नदी	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का. नं. ७, कंचनपुरलाई रुपान्तरण गरी
१९	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, डडेल्धुरा	डोटी, डडेल्धुरा, अछाम र बाजुरा जिल्ला तथा पश्चीम सेती, ठूलीगाड र बुढीगंगा नदी	बबई, भादा, औराही नदी व्यवस्थापन आयोजना, गुलारिया बर्दियालाई रुपान्तरण गरी
२०	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, बैतडी	बैतडी , बझांङ र दार्चुला जिल्ला तथा महाकाली, सुरनयाँगाड र चमेलिया नदी, दार्चुला	महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना, दार्चुलालाई सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, बैतडीमासं शोधनभइसकेकोले नेपाल भारत सीमा नदी (महाकाली) हेर्ने गरी दार्चुलामा साईट कार्यालय रह ने।

काठमाडौं, ललितपुर, भक्तपुर, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, नुवाकोट र रसुवा जिल्लाको सिँचाइ तथा जलस्रोत सम्वन्धी कार्य एकीकृत नदी बेसिनमा आधारित सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम, ललितपुरबाट सम्पादन गर्ने।

सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयहरु

सि.नं.	कार्यालय	जिल्ला
१	कोशी पम्प-चन्द्र नहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	सप्तरी
२	कमला सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	धनुषा
३	बागमती-झाँझ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	सर्लाही
४	नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	पर्सा
५	नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	नवलपरासी (सुस्ता पश्चिम)
६	राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	बर्दिया
७	महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	कंचनपुर

यान्त्रिक कार्यालयहरु

१. यान्त्रिक कार्यालय, मोरङ
२. यान्त्रिक कार्यालय, पर्सा
३. यान्त्रिक कार्यालय, नेपालगञ्ज

भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना

सि न.	आयोजना	कार्यक्षेत्र
१.	भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, झापा	झापा, मोरङ, सुनसरी, इलाम
२.	भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, चितवन	चितवन, मकवानपुर, बारा, पर्सा
३.	भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, रुपन्देही	रुपन्देही ,नवलपरासी पश्चिम , कपिलवस्तु
४	भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, टिकापुर, कैलाली	कैलाली, कंचनपुर, बाँके, बर्दिया

दाङ जिल्लाको भूमिगत जल सिँचाइ सम्बन्धी कार्य बृहत दाङबाट तथा उदयपुर, सिन्धुली, सुर्खेत जिल्ला र पहाडी जिल्लाका भूमिगत जल सिँचाइ सम्बन्धी कार्यहरु सम्बन्धित जिल्लाका

सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजनाहरुबाट कार्यान्वयन गर्ने र सप्तरी, सर्लाही, सिराहा, महोत्तरी, धनुषा र रौतहट जिल्लाको भूमिगत जल सिँचाइ सम्बन्धी कार्य अन्य (नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना समेत) आयोजनाहरुबाट कार्यसम्पादन हुनेछ ।

अन्य आयोजनाहरु

सि.नं.	आयोजना	जिल्ला
१	सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना, मोरङ	मोरङ्ग
२	बागमती सिँचाइ आयोजना, सर्लाही	सर्लाही
३	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर	ललितपुर
४	सिँचाइ आधुनिकीरकण अभिवृद्धि आयोजना, ललितपुर	ललितपुर
५	सिँचाइ संस्थागत विकास आयोजना, ललितपुर	ललितपुर
६	विपद प्रभावित जलस्रोत तथा सिँचाइ पुनर्स्थापना आयोजना, ललितपुर	ललितपुर
७	तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम, ललितपुर	ललितपुर
८	एकीकृत नदी बेसिनमा आधारित सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम, ललितपुर	ललितपुर
९	बृहत दाङ उपत्यका सिँचाइ विकास आयोजना, तुल्सिपुर, दाङ	दाङ
१०	नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना	ललितपुर
११	नागमती तथा धाप बाँध आयोजना, ललितपुर	ललितपुर
१२	जोखिमयुक्त पहिरो व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर	ललितपुर
१३	नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना, सर्लाही	सर्लाही
१४	प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम व्यबस्थापन आयोजना, ललितपुर	ललितपुर
१५	भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, सुर्खेत	सुर्खेत जिल्ला तथा कर्णाली, भेरी र बबई नदी
१६	प्रणाली तथा एकीकृत बाली जल व्यवस्थापन कार्यक्रम	ललितपुर
१७	कालीगण्डकी तिनाउ डाइभर्सन आयोजना	रुपन्देही
१८	जल उत्पन्न नियन्त्रण प्रविधि परियोजना	ललितपुर
१९	सिँचाइ सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण गुणस्तर कार्यक्रम	ललितपुर

ऊर्जा जलश्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय

जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागको प्रस्तावित संगठन संरचना

महानिर्देशक
(रा.प.प्र./इन्जि/समुहीकृत नहुने - १)

योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा
उपमहानिर्देशक रा.प.प्र./इन्जि/सिभिल/इरि-१

१.योजना,कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-२
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/एग्री इरि-१

२.अध्ययन तथा डिजाइन शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-३

३.विकास सहायता तथा प्रादेशिक समन्वय शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-२

४.जलवायु परिवर्तन तथा वातावरण शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- वातावरण निरिक्षक/रा.प.तृ./विविध-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-१

बहुउद्देश्यीय तथा सिंचाइ महाशाखा
उपमहानिर्देशक रा.प.प्र./इन्जि/सिभिल/इरि-१

१.अन्तर जलाधार तथा बहुउद्देश्यीय शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-२
- इन्जिनियर जियोलोजिस्ट/ रा.प.तृ./इन्जि/जियो/इन्जि जियो-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/हा पा-१

२.सिंचाइ तथा बाध शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-२

३.खरिद तथा सम्झौता व्यवस्थापन शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-२

४.यान्त्रिक व्यवस्थापन शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/मेका/नि.उ.स.-१
- मेका-इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/मेका/नि.उ.स.-२
- सब मेका-इन्जिनियर/रा.प.अनं.प्र/इन्जि/मेका/नि.उ.स.-१

नदी तथा जलउत्पन्न विपद व्यवस्थापन महाशाखा
उपमहानिर्देशक
रा.प.प्र./इन्जि/सिभिल/इरि-१

१.नदी व्यवस्थापन शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-२

२.जलाधार व्यवस्थापन तथा प्रविधि विकास शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/एग्री इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/एग्री इरि-१

३.आपतकालिन व्यवस्थापन शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-२

भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखा
उपमहानिर्देशक रा.प.प्र./इन्जि/जियो/हाइड्रो जियो-१

१.भूमिगत जल शाखा
- सि.डि.ई.हा.जि/रा.प.द्वि./इन्जि/हाइड्रो जियो-१
- हा जि/रा.प.तृ./इन्जि/जियो/हाइड्रो जियो-२

२.भौगर्भिक अध्ययन शाखा
- सि.डि.ई.जि/रा.प.द्वि./इन्जि/जियो/इन्जि जियो-१
- ई जि/रा.प.तृ./इन्जि/जियो/इन्जि जियो-१
- हा जि/रा.प.तृ./इन्जि/जियो/हाइड्रो जियो-१

३.पहिरो व्यवस्थापन शाखा
- सि.डि.ई.हा.जि /रा.प.द्वि./इन्जि/हाइड्रो जियो-१
- ई जि/रा.प.तृ./इन्जि/जियो/इन्जि जियो-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-१

सिंचाइ व्यवस्थापन महाशाखा
उपमहानिर्देशक
रा.प.प्र./इन्जि/इन्जि/एग्री इरि-१

१.प्रणाली व्यवस्थापन तथा मर्मत सम्भार शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/एग्री इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/एग्री इरि-१

२.सुचना प्रणाली (MIS) शाखा
- सि.डि.ई./रा.प.द्वि./इन्जि/एग्री इरि-१
- तथ्याक अधिकृत/रा.प.तृ./आ.या तथा त-१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/सिभिल/इरि-१
- कम्प्युटर इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/विविध-१

३.सामाजिक विकास , संस्थागत विकास तथा लैंगिक शाखा
- व.समाजशास्त्री/रा.प.द्वि./विविध -१
- इन्जिनियर/रा.प.तृ./इन्जि/एग्री इरि-१
- समाजशास्त्री/रा.प.तृ./विविध -१

प्रशासन शाखा
- उप सचिव (प्रशासन./रा.प.द्वि./प्र/सा.प्र)-१
- शाखा अधिकृत (रा.प.तृ./प्र./सा.प्र)-१
- पुस्तकालय अधिकृत (रा.प.तृ./शिक्षा/पु.वि)-१
- ना.सु/रा.प.अनं.प्र/प्र/सा.प्र ४
- कम्पुटर अपरेटर/रा.प.अनं.प्र/विविध ५
- इलेक्ट्रिसियन/रा.प.अनं.द्वि./इन्जि/जन इले १
- खरिदार/रा.प.अनं.द्वि./प्र/सा.प्र २
- प्लमबर/रा.प.अनं.द्वि./इन्जि १
- ह.स.चा/श्रेणी विहिन १०
- का.स/श्रेणी विहिन १०

आर्थिक प्रशासन शाखा
- उप सचिव (लेखा/रा.प.द्वि./... १
- लेखा अधिकृत (रा.प.तृ./प्र./...
- लेखापाल/रा.प.अनं.प्र/प्र./ले...

जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग	
आयोजना कार्यान्वयन समुह	
यान्त्रिक कार्यालयको कुल	
कुल	

आयोजना कार्यान्वयन समूह
रा.प.प्र.सिभिल इरिगेशन १५, रा.प.प्र. एग्री इंजी ३ , रा.प...

रा.प.द्वि सि.डि.ई सिभिल इरिगेसन ६०, रा.प.द्वि सि.डि.ई. एग्री इंजी १३, रा.प.द्वि सि.डि.हा.जी ६, रा.प.द्वि सि.डि.ई मेका १, रा.प.द्वि सि.डि.ई.जी. १, रा.प.द्वि विविध वरिष्ठ समाजशास्त्री ३	रा.प.तृ. इन्जिनियर सिभि... इरिगेशन २८, रा.प.तृ. इ... रा.प.तृ. इन्जिनियरिङ जियो...

रा.प.अन.प्र. सब- इन्जिनियर सिभिल इरिगेशन १६७, रा.प.अन.प्र. सब- इन्जि... इन्जिनियर ईले. ३, रा.प.अन.प्र.नि.उ.स. सिनियर मेकानिक्स २, रा...

उर्जा जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय

आयोजना कार्यान्वयन समूह (पुल) र आयोजना व्यवस्थापन समूह (पुल) दरबन्दीलाइ आयोजना कार्यान्वयन समूह (आ.का.स.) मा एकमुस्ट रहने गरि प्रस्तावित दरबन्दी विवरण

सि.नं	पद	श्रेणी	सेवा	समूह	उपसमूह	हालको आ .का.स	हालको आ .व्य.स .	हालको कुल	थप
१	रा.प.प्रथम (सिभिल)	रा.प.प्र.	इन्जिनियरिङ्ग	सिभिल	इरिगेशन	१५	०	१५	०
२	रा.प.प्र.(एग्री)	रा.प.प्र.	इन्जिनियरिङ्ग	एग्री इरि इन्जि		१	२	३	०
३	रा.प.प्र.(हा.जि)	रा.प.प्र.	इन्जिनियरिङ्ग	जियो.	हाइड्रो जियोलोजी	१	१	२	०
४	सि.डि.ई.सिभिल	रा.प.द्वि.	इन्जिनियरिङ्ग	सिभिल	इरिगेशन	५८	३	६१	०
५	सि.डि.ई.एग्री.इन्जि	रा.प.द्वि.	इन्जिनियरिङ्ग	एग्री इरि इन्जि		७	७	१४	०
६	सि.डि.हा.जि.	रा.प.द्वि.	इन्जिनियरिङ्ग	जियो.	हाइड्रो जियोलोजी	५	१	६	०
७	सि.डि.ई.मेका	रा.प.द्वि.	इन्जिनियरिङ्ग	मेकानिकल	नि.उ.स.	१	०	१	०
८	सि.डि.ई.जि	रा.प.द्वि.	इन्जिनियरिङ्ग	जियो.	इन्जी जियो	१	०	१	०
९	वरिष्ठ समाजशास्त्री	रा.प.द्वि.	विविध			४	०	४	०
१०	इन्जिनियर	रा.प.तृ.	इन्जिनियरिङ्ग	सिभिल	इरिगेशन	१४२	११	१५३	३
११	इन्जिनियर. एग्री	रा.प.तृ.	इन्जिनियरिङ्ग	एग्री इरि इन्जि		१४	१४	२८	०
१२	इन्जिनियर. (ईले)	रा.प.तृ.	इन्जिनियरिङ्ग	ईले	जनरल इले.	१	०	१	१
१३	इन्जिनियर. (मेकानिकल)	रा.प.तृ.	इन्जिनियरिङ्ग	मेकानिकल	नि.उ.स.	२	०	२	२
१४	इ.जि	रा.प.तृ.	इन्जिनियरिङ्ग	जियो.	इन्जिनियरिङ्ग जियो	५	०	५	०
१५	हा.जि.	रा.प.तृ.	इन्जिनियरिङ्ग	जियो.	हाइड्रो जियोलोजी	८	१	९	०
१६	समाजशास्त्री	रा.प.तृ.	विविध			०	०	०	१
१७	सव—इन्जिनियर	रा.प.अनं.प्र.	इन्जिनियरिङ्ग	सिभिल	इरिगेशन	१४०	१६	१५६	११
१८	स.ई. (मेका)	रा.प.अनं.प्र.	इन्जिनियरिङ्ग	मेकानिकल	नि.उ.स.	३	२	५	३
१९	स.ई. (इले)	रा.प.अनं.प्र.	इन्जिनियरिङ्ग	इले.		१	२	३	०
२०	सिनियर मेकानिक्स	रा.प.अनं.प्र.	इन्जिनियरिङ्ग	मेकानिकल	नि.उ.स.	०	३	३	०
२१	सि.ए.ओ	रा.प.अनं.प्र.	इन्जिनियरिङ्ग	एग्री इरि इन्जि		९	८	१७	०
					कुल जम्मा	**४१८**	**७१**	**४८९**	**२१**

परिच्छेद ४

सञ्चालन मा रहेका आयोजना/कार्यक्रमहरुको आ.व. २०८०/ २०८१ सम्मको प्रगति

आ.व. २०७६/०७७ देखि लागु भएको पन्ध्रौ योजना (आ.व. २०७६/७७ - २०८०/८१) को पाँचौ वर्ष नयाँ सिँचाइ विस्तारको लागि सतह सिँचाइ आयोजनाहरूबाट ६,००० हे., भूमिगत सिँचाइ आयोजनाहरूबाट १५,००० हे. तथा नयाँ प्रविधि सिँचाइ कार्यक्रमबाट १४,०० हे. गरी जम्मा २२,४०० हे. जमीनमा सिँचाइ सुविधा पुयाउने भौतिक लक्ष्य लिएकोमा संघीय प्रयासबाट सतहमा ६२,३९ हे., भूमिगतमा १७,१३० हे तथा नयाँ प्रविधिका सिँचाइ कार्यक्रमबाट १,०७० हे. गरी जम्मा २४,४३९ हेक्टर जमीनमा मात्र सिँचाइ सुविधा पुर्‍याउन सकिएको छ। जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तर्फ संघीय प्रयासबाट आ.व. २०७९/०८० को अवधि सम्ममा १,३६४.४९ कि.मी. तटबन्ध निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ र जम्मा १२,७८५.८८ हेक्टर जमीन उकास भएको छ।

नेपाल जस्तो कठिन भू-वनोट भएको देशमा कृषकहरूले आफ्नो स्रोत, सीप र प्रविधिबाट चीरकालदेखि साना र मझौला आकारका सिँचाइ प्रणालीहरूको निर्माण तथा सञ्चालन गरी सिँचाइ गर्दै आएकाभएतापनि धेरै पछि मात्र सरकारी क्षेत्रबाट सिँचाइ विकासका गतिविधिहरूमा लगानी हुन थालेको देखिन्छ।

सिँचाइ संग जोडेर हेर्दा नेपालको कूल क्षेत्रफल १,४७,१८,१०० हेक्टर मध्ये करीब ३५,५७,७०० हेक्टर जमीन कृषि योग्य रहेको अनुमान छ। विकट भौगोलिक बनौट तथा जमीनको स्थितिका कारण उक्त कृषि योग्य जमीन मध्ये करीब २५,३६,३१९ हेक्टरमा मात्र परम्परागत सतह र भूमिगत जलस्रोतबाट सिँचाइ सुविधा पुर्‍याउन सकिने अवस्था विद्यमान छ। नेपालको भौगोलिक अवस्थिति अनुसार तराई, पहाड र हिमाली क्षेत्रको खेतीयोग्य र सिँचाइ योग्य क्षेत्रफल निम्न अनुसार रहेको छ।

भौगोलिक क्षेत्र	सिँचाइ योग्य जमीन (हे.)
तराई	१४,९९,१७६
पहाड	८,३६,६१७
हिमाल	२,००,५२६
जम्मा	२५,३६,३१९

स्रोत : प्रस्तावित सिँचाइ गुरुयोजना, सन् २०१९

आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ मा पन्ध्रौं योजनाको चौथो वर्षको लक्ष्य तथा प्रगति सूचक

प्रकार	आ.व. २०८०/८१ सम्मको प्रगति (हेक्टर)	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य सूचक (हेक्टर)
सतह सिँचाइ	१०,२८,१००	१०९४५
भूमिगत सिँचाइ योजनाहरूबाट सिञ्चित क्षेत्रफल बिस्तार	५,३७,३४४	१००००
नयाँ प्रविधि सिँचाइ कार्यक्रमबाट सिञ्चित क्षेत्रफल बिस्तार	३,५८८	३०५५
जम्मा	**१५,६९,०३२**	**२४,०००**

आ.व. २०८०/०८१ मा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू गरी कूल ३० वटा सञ्चालन मा थिए। यी आयोजनाहरू मध्ये मध्यावधी खर्च संरचना अनुसार ६ वटा राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू समेत गरी प्रथम तथा दोस्रो प्राथमिकतामा क्रमशः २६ र ४ आयोजना/कार्यक्रमहरू रहेका छन्।

४.१ राष्ट्रिय गौरवका आयोजना

४.१.१ बबई सिँचाइ आयोजना

यस आयोजनाको निर्माण कार्य आ.व. २०४५/०४६ देखि नेपाल सरकारको आफ्नै स्रोतबाट सुरु भएको हो। बर्दिया जिल्लाको ३६,००० हेक्टर कृषियोग्य भूमिमा बाह्रै महिना सिंचाइ सुविधा पुऱ्याइ कृषि उत्पादन तथा रोजगारी वृद्धि गरी कृषकहरुको जीवनस्तर उकासी आत्मनिर्भर बनाउनुको साथै देशमा खाद्यान्न आपूर्तिमा टेवा पुऱ्याउने आयोजनाको उद्देश्य रहेको छ।

यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र बर्दिया जिल्लाको बारबर्दिया न.पा., बाँसगढी न.पा., बढैयाताल गाउँपालिका ठाकुरबाबा न.पा., मधुवन न.पा. र गुलरिया न.पा. पर्दछ।

आयोजना सम्पन्न हुने वर्षः आ.व.०८२/८३ (तर विगतमा अपर्याप्त वजेट विनियोजन भएकोले आयोजनाको अवधि ३ वर्ष थप गर्न आवश्यक देखिएको)

आ.व. २०७५/०७६ मा स्वीकृत संशोधित खरिद गुरुयोजना अनुसार आयोजनाको लागत रु १,८९,६३०.४४ लाख छ।

प्रमुख प्रतिफलहरु :

» हेडवर्क्स निर्माण कार्य (३१५ मि. लम्बाइको) १ वटा सम्पन्न।
» साइफन निर्माण (५१५ मि. लम्बाइको) १ वटा सम्पन्न।
» जग्गा अधिग्रहण ३८७ हे. सम्पन्न।
» पूर्वि मूल नहर निर्माण कार्य ३४ कि.मी. सम्पन्न।
» पश्चिम मूल नहर निर्माण कार्य २८ कि.मी. सम्पन्न।
» शाखा/उपशाखा/ प्रशाखा नहर निर्माण कार्य २९७.६३ कि.मी. सम्पन्न।
» सिञ्चित क्षेत्र तथा संरचना संरक्षण कार्य (नदी नियन्त्रण सम्बन्धी) २६.३९ कि.मी. सम्पन्न।
» सिञ्चित क्षेत्र विकास कार्य २६००० हे. सम्पन्न।

हाल सम्मको प्रगति स्थिति :

» आ.व. २०८०/८१ को विनियोजित बजेट रु. : ७६७७.७९ लाख।
» आ.व. २०८०/८१ को खर्च रु. : ७५९३.२९ लाख।
» सुरु देखि आ.व. २०८०/८१ सम्मको खर्च रु. : १३४३९२.७२ लाख।
» समष्टिगत भौतिक प्रगति : ७२.२२%
» समष्टिगत वित्तीय प्रगति : ७०.८७%
» हेडवर्क्स निर्माण कार्य (३१५ मि. लम्बाइको) १ वटा सम्पन्न।
» साइफन निर्माण (५१५ मि. लम्बाइको) १ वटा सम्पन्न।
» जग्गा अधिग्रहण ३८७ हे. सम्पन्न।
» पूर्वि मूल नहर निर्माण कार्य ३४ कि.मी. सम्पन्न।
» पश्चिम मूल नहर निर्माण कार्य २८ कि.मी. सम्पन्न।
» शाखा/उपशाखा/ प्रशाखा नहर निर्माण कार्य २९७.६३ कि.मी. सम्पन्न।
» सिञ्चित क्षेत्र तथा संरचना संरक्षण कार्य (नदी नियन्त्रण सम्बन्धी) २६.३९ कि.मी.सम्पन्न।
» सिञ्चित क्षेत्र विकास कार्य २६००० हे. सम्पन्न।

आ.व. २०८०/८१ मा भएका कार्यहरु :

- » जग्गा अधिग्रहण ४.२२ हे. ।
- » मूल नहर निर्माण कार्य ०.६ कि.मी. ।
- » शाखा/उपशाखा/प्रशाखा नहर निर्माण कार्य २२.२५ कि.मी. ।
- » सिञ्चित क्षेत्र तथा संरचना संरक्षण कार्य (नदी नियन्त्रण सम्बन्धी) ०.५ कि.मी. ।
- » सिञ्चित क्षेत्र विकास तथा विस्तार कार्य १०००० हे. ।

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु :

- » नहर निर्माणका लागि जग्गा अधिग्रहण ३० हे. गर्ने ।
- » मूल नहर निर्माण कार्य ३.७ कि.मी. गर्ने ।
- » शाखा/उपशाखा/प्रशाखा नहर निर्माण कार्य १० कि.मी. गर्ने ।
- » सिञ्चित क्षेत्र तथा संरचना संरक्षण कार्य १.५ कि.मी. गर्ने ।
- » सिञ्चित क्षेत्र विकास तथा विस्तार कार्य ८०० हे. गर्ने ।
- » नहर/संरचना मर्मत सम्भार कार्य १५ प्रतिशत गर्ने ।
- » नहर सञ्चालन , जलमापन तथा गेज निर्माण कार्य १० प्रतिशत गर्ने ।
- » बाली उत्पादन सर्भेक्षण कार्य १० प्रतिशत गर्ने ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरु :

- » पूर्वी मूल नहर अन्तर्गत शाखा/उपशाखा नहरहरु निर्माण गर्नुपर्ने ।
- » पश्चिम मूलनहरको चेनेज ३२+००० कि.मी. देखि ४१+१०० कि.मी. सम्मको नहर निर्माण गर्नुपर्ने ।
- » गुरुयोजना अनुसार शाखा/उपशाखा नहरहरु निर्माण १५०.२ कि.मी. गर्नुपर्ने ।
- » सिञ्चित क्षेत्र विकासको कार्य ३६,००० हे. गर्नुपर्ने ।

४.१.२ रानी जमरा कूलरिया सिँचाइ आयोजना

रानी जमरा कुलरीया सिँचाइ प्रणाली नेपालको सुदूर पश्चिम प्रदेशको कैलाली जिल्लामा अवस्थित कृषकबाट निर्माण गरी व्यवस्थापन समेत गरिएको सबै भन्दा ठूलो सिँचाइ प्रणाली हो। यस प्रणालीको पानीको स्रोत कर्णाली नदी (पश्चिमी भङ्गालो झरही नाला) रहेको छ। यस प्रणालीको निर्माण करीव १२० वर्ष भन्दा अगाडि विभिन्न चरणमा स्थानीय समुदायको अथक प्रयासबाट भएको थियो।

यस प्रणालीले कैलाली जिल्लाको टिकापुर नगरपालिका, लम्की चुहा नगरपालिका र जानकी गाउंपालिकाको गरी जम्मा करीब ११,००० हेक्टर जमीनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउंदै आएको छ। यस सिँचाइ प्रणालीमा कमाण्ड एरियाको दक्षिणी भागमा सिँचाइ गर्न रानी सिँचाइ

प्रणाली, मध्य भागमा जमरा सिँचाइ प्रणाली र उत्तरी भागमा सिँचाइ गर्न कुलरीया सिँचाइ प्रणाली रहेको छ। यी प्रणालीहरूको व्यवस्थापन गर्न तीन वटै प्रणालीमा अलग अलग जल उपभोक्ता संस्था (कूलो संस्था) रहेको र यी तिनै शाखा प्रणालीहरूको समन्वयको लागि कर्णाली कूलो (रानी जमरा कुलरीया) सिँचाइ जल उपभोक्ता संस्था मूल समितिको रूपमा रहेको छ।

आ.व. २०६६/६७ सालमा आधुनिकीकरण गर्न सुरु गरिएको यस प्रणालीलाई हाल नेपाल सरकारबाट राष्ट्रिय गौरवको आयोजनामा समावेश गरिएको छ। यो आयोजनाको निर्माण कार्य सम्पन्न भए पश्चात करीब १४,३०० हेक्टर जमीनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध हुनेछ भने यसबाट यस क्षेत्रका करीब २३,६२२ घरधुरीका करीब १,४२,३६६ जनसंख्या प्रत्यक्ष लाभान्वित हुनेछन। यसका अलावा पूर्व पश्चिम राजमार्गको समानान्तर पश्चिम तर्फ जाने लम्की विस्तार सिँचाइ शाखा नहर बाट पथरैया नदी सम्मको थप करीब ६,००० हेक्टरमा र दीर्घकालमा कान्द्रा नदी सम्मको थप १८,००० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा विस्तारित गर्ने लक्ष्य लिइएको छ। समग्र सिञ्चित क्षेत्र ३८,३०० हेक्टर रहने भए पनि हाल नेपाल सरकारबाट स्विकृत गुरुयोजना अनुसार २०,३०० हेक्टर क्षेत्रफलको निर्माण कार्य आ.व. २०८५/८६ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

यस कृषक निर्मित तथा व्यवस्थित सिँचाइ प्रणालीलाई सञ्चालन गर्न कृषकहरूले प्रत्येक वर्ष कर्णाली नदीमा (झरही नाला) झालापाता, ढुङ्गा आदि जस्ता स्थानीय स्तरमा उपलब्ध सामग्रीहरूको प्रयोग गरी तीन वटा अलग अलग स्थानमा अस्थायी बाँध बनाइ नदीको वगरमा कूलो खनी आ-आफ्नो सिँचाइ प्रणालीका लागि पानी लैजाने व्यवस्था मिलाउदै आएका छन्। अस्थायी बाँध र नदीको बगरमा बनाइएको कूलो प्रत्येक वर्ष कर्णाली नदीको बाढीले बगाउने र सिँचाइ गर्न प्रत्येक वर्ष उपभोक्ताहरूले पुनः बनाउनु पर्ने झन्झट व्यहोरीरहेका छन्। बेला बेलामा कर्णाली नदीमा आउने असामायिक बाढीले वनाइएको बाँध र नदीको वगरमा वनाइएको नहरलाई क्षति गर्ने गरेको र उपभोक्ताहरूले उक्त क्षतिग्रस्त प्रणालीलाई बेला बेलामा आवश्यकता अनुसार "देशावर" को माध्यम बाट ठुलो जनश्रम परिचालन गरी मर्मत गरी प्रणालीलाई सञ्चालनमा ल्याउनु परेको छ। बर्षेनी गर्नु पर्ने मर्मत संभारको समस्याका साथै प्रणालीमा पानीको वहाव नियन्त्रण गर्ने संरचना नभएकोले कर्णालीबाट आउने अनियन्त्रित पानी प्रणालीमा प्रवेश गर्दा यस प्रणालीको सिञ्चित क्षेत्र र यसको किनारा क्षेत्रमा समेत पानी जम्ने समस्या, सिञ्चित क्षेत्र कटान तथा बाटो घाटोमा पानी जम्ने आदिको समस्या हुने हुँदा आवत जावतमा पनि अवरोध हुनेस्थिति रहेको छ।

उक्त समस्याहरूको समाधानार्थ यस प्रणालीका उपभोक्ता कृषक, यस क्षेत्रका राजनैतिक दलहरू, समाजसेवी तथा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सामुहिक प्रयासमा यस सिँचाइ

प्रणालीको विकासले राष्ट्रको अर्थतन्त्रमा पनि सकारात्मक प्रभाव पर्ने देखिएकोले नेपाल सरकारले यस प्रणालीको विकासको लागि प्राथमिकता दिनुका साथै टिकापुरमा आ.व. २०६६/०६७ मा रानी जमरा कुलरीया सिँचाइ आयोजना कार्यालयको स्थापना गरी मिति अक्टोबर १८, २०११ देखि सेप्टेम्वर ३०, २०१८ सम्म विश्व बैंकको सहयोगमा प्रणालीको आधुनिकीकरणको प्रथम चरणको काम सम्पन्न गरेको छ भने दोश्रो चरणको कार्य जुलाई १, २०१८ सम्झौता गरी जून, २०२५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखेको छ।

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३११९४
आयोजना सुरू मिति	: आ.व. २०६६/६७
आयोजना सम्पन्न हुने मिति	: २०८५/८६
कूल लागत	: २९ अर्ब ५९ करोड ७७ लाख
स्रोत	: नेपाल सरकार र विश्व बैंक

आयोजनाको आ.व. २०८०/८१ सम्मको भौतिक प्रगति : ७०.७९%

प्रमुख प्रतिफलहरू

- साइड इन्टेकमा गेट अटोमेसन सहित मूल नहरका सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न।
- Desettling Basin, Feeder Canal निर्माण सम्पन्न।
- मूल नहरबाट रानी जमरा कुलरीया सिँचाइ प्रणालीमा सिँचाइ पानी प्रदान।
- मूल नहरमा गेट जडानको कार्य १०० % सम्पन्न।
- १४ कि.मी. लामो लम्की शाखा नहर परिक्षण कार्य सम्पन्न।
- विद्युत गृहको निर्माण सम्पन्न भइ सकेको।
- शाखा / उपशाखा / प्रशाखा नहरमा २८० वटा निर्माण सम्पन्न भएको।
- कृषि ग्रामिण सडक १२० कि.मी. सम्पन्न स्तोरन्नति कार्य।
- पथरैया नदी, धोबेनी खोला एवं अन्य ठाउँहरू गरी २१.३५ कि.मी. नदी नियन्त्रण कार्य सम्पन्न।
- पथरैया नदीमा ३ वटा पुल निर्माण कार्य सम्पन्न।
- धोबेनी खोला जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन सम्बन्धी निर्माण कार्य भइरहेको।
- पथरैया नदी देखि कन्द्रा नदी सम्म सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गर्नको लागि विश्व बैंक को तेश्रो चरणको कार्य भइरहेको।

४.१.३ भेरी-बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना

नेपालमा हालसम्म विकास गरिएका धेरै जसो सिँचाइ योजनाहरूमा मझौला तथा साना नदीहरूको पानी उपयोग गरिएका र वर्षादमा थप पानी उपलब्ध गराउने (Monsoon

Supplement Irrigation System) प्रकृतिका छन्। यी नदीहरूमा सुख्खा समयमा धेरै नै कम पानी उपलब्ध हुने हुनाले आवश्यक मात्रामा पानीको सुनिश्चितता नभएबाट विकसित सिँचाइ प्रणालीहरूमा बाह्रै महिना सिँचाइ (Year Round Irrigation) सुविधा उपलब्ध हुन सकिरहेको छैन। जसले गर्दा कृषि उत्पादनमा उल्लेखित वृद्धि नभएको अवस्था विद्यमान रहेको छ। नेपालका हिमनदी स्रोत भएका नदीहरूको पानीलाई मझौला नदीहरूमा पथान्तरण गर्न सकिएमा विकसित सिँचाइ प्रणालीहरूको पूर्ण रूपमा उपयोग गरी कृषि उत्पादनमा वृद्धि भई मूलुकमा खाद्यान्न संकटको समस्या समाधान हुनसक्ने र सोही पानीको स्रोतलाई जलविद्युत उत्पादन, खानेपानी लगायत अन्य प्रयोजनमा समेत प्रयोग गरी राष्ट्रको समग्र विकासमा टेवा पुगी "समृद्ध नेपाल - सुखी नेपाली" भन्ने उद्घोषलाई साकार पार्न सकिने देखिन्छ।

यसै कुरालाई मध्यनजर गर्दै जापानको अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग संस्था JICA द्धारा सन् १९९८ र १९९९ मा गरिएको Feasibility Study र Environmental Impact Assessment (EIA) अनुसार भेरी नदीको पानी बबई नदीमा खसाली जलविद्युत उत्पादन गर्न समेत सम्भाब्य देखिएकोले बिभागबाट सिँचाइ तथा जलविद्युत दुवै फाईदा प्राप्त हुने यस भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको BPC-ERMC JV बाट बिस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन भएको थियो। यस अध्ययन प्रतिवेदनको आवश्यकता अनुसार विभिन्न परामर्शदाताहरूबाट विभिन्न कम्पोनेन्टहरूको छुट्टाछुट्टै पुनःअध्ययन एवं समीक्षा (Review) गर्ने कार्य भएको थियो। फल स्वरूप नेपालमा सिँचाइ विभागबाट पहिलो बहुउद्देश्यीय आयोजना "भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना" को रूपमा आयोजना कार्यालय विरेन्द्रनगर, सुर्खेतमा मिति २०६८/०५/०७ मा स्थापना गरी सञ्चालन मा आएको भएतापनि निर्माण कार्य आ.व. २०७१/०७२ बाट सुरू गरिएको थियो र संशोधित समय तालिका आनुसार आ.व. २०७९/०८० मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ। यस आयोजना नेपाल सरकारको स्रोतमा बहुउद्देश्यीय, जल पथान्तरण आयोजनाको रूपमा कार्यान्वयन प्रक्रिया अगाडि वढाइएको छ।

यस भेरी बबई आयोजनाको टनेल निर्माण कार्यमा नेपालमा नै पहिलो पटक टनेल बोरिङ्ग मेशिन (TBM) प्रयोग गरी परिक्षण गर्ने र उक्त प्रविधिको सफल प्रयोग पश्चात मात्र बाँध तथा पावरहाउस निर्माणका साथै हाईड्रोमेकानिकल र ईलेक्ट्रोमेकानिकलको जडान एवं निर्माण कार्य गर्ने अवधारणा, अनुरूप सुरूमा टनेल निर्माण कार्यको लागि मात्र रू. १६ अर्ब ४३ करोड बराबरको अनुमानित लागत रहेको गुरूयोजना स्वीकृत भई कार्य अगाडि बढाईएको थियो। टनेल बोरिङ्ग मेशिन (TBM) को सफल प्रयोग भई तोकिएको समयभित्र नै उक्त टनेल निर्माण कार्य सम्पन्न भएकोले बाँकी गर्नुपर्ने बाँध तथा पावरहाउस निर्माणका साथै हाईड्रोमेकानिकल र ईलेक्ट्रोमेकानिकलको जडान एवं निर्माण लगायतका थप निर्माण कार्यहरू समावेश सहित हालको संशोधित गुरूयोजना (स्वीकृत मितिः २०७६/०६/०२) अनुसार गत अनुमान रू. ३६ अर्ब ८० करोड ७७.४२ लाख रहेको छ। जसमा भेरी बबई

डाइभर्सन तर्फ ३३ अर्ब १९ करोड ६६ लाख र भेरी कोरीडर विकास आयोजना तर्फ ३ अर्ब ६१ करोड ११ लाख रहेको छ। यस आयोजना अन्तर्गत सुर्खेत जिल्लाको भेरीगंगा नगरपालिकाको चिप्ले स्थित भेरी नदीमा करीब १२० मिटर लामो ब्यारेज सहित डिसिल्टिङ्ग वेसिन र ४.२० मिटर ब्यास भएको १२.२ कि. मि. लामो सुरूङ्ग मार्फत ४० घनमिटर प्रति सेकेण्ड पानी बबई नदीमा खसालिने छ। जम्मा तीन वटा २३.४ मेगा बाट क्षमताका टर्वाईन मध्ये अतिरिक्त एक वटा टर्वाईन मर्मत संभारको बेलामा मात्र प्रयोग गर्नेगरी र बाँकी दुई वटा टर्वाईनको नियमित सञ्चालन बाट भेरीगंगा नगरपालिकाकै हात्तीखाल स्थित बबई नदीको किनारमा जम्मा ४६.८ मेगाबाट विद्युत उत्पादन क्षमताको विद्युतगृह निर्माण गरी वार्षिक करीब ४०० गिगाबाट आवर विद्युत उत्पादन गरीने छ। आयोजना सम्पन्न भएपछि बबई दीमा उपलब्ध हुने थप ४० घनमिटर प्रतिसेकेण्ड पानीबाट बबई सिँचाइ आयोजनाको हेडवर्क्स उपयोग गरी बर्दिया र बाँके जिल्लाका करीब ५१००० हेक्टर कृषियोग्य जमीनमा बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा उपलब्ध हुनेछ। नेपालमा पहिलो पटक Tunnel Boring Machine (TBM) प्रयोग गरी सफलता पूर्वक सुरूङ्ग निर्माण भएको यस आयोजनाबाट यस्तै प्रकृतिका अन्य आयोजनाहरूको अध्ययन, अनुसन्धान र कार्यान्वयन भई समग्र नेपालमा नै प्रविधि विकासमा ठूलो फड्को मार्ने अपेक्षा राखिएको छ।

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१२०
कार्यालय कोड नं	: ३०८०३६८०१
आयोजना सुरू मिति	: आ.व.२०६८/६९
सम्पन्न हुने मिति	: आ.व. २०८४/८५
कूल लागत	: रू. ३३ अर्ब १९.६६ करोड
आयोजनाको प्रकृति	: निर्माण
स्रोत	: नेपाल सरकार, IMF/ECF
आ.व. २०८१/०८२ को पुँजीगत बजेट रू.	: १.६०३ अर्व
हालसम्मको आर्थिक प्रगति	: ५१%
हालसम्मको भौतिक प्रगति	: ६०%

प्रमुख प्रतिफलहरू

» भेरी-बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको विकासबाट हाल निर्माणाधिन बबई सिँचाइ प्रणालीमा भरपर्दो तरीकाबाट बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा उपलब्ध हुनुका साथै सतह र भूमिगत जलस्रोतको संयोजनात्मक रूपमा दिगो उपयोगबाट उक्त क्षेत्रको उर्वर भूमिमा कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिगरी हाल कृषिमा भएको आयातको असन्तुलन (Trade Deficit) कम गर्न मद्दत पुऱ्याउने छ।

- » बाँके र बर्दिया क्षेत्रमा भूमिगत जलस्रोतको उपयोगबाट घट्न थालेको भूपानीको सतह भेरी बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको विकासबाट भूमिगत जलस्रोत रिचार्ज हुने र यसबाट दीर्घकालीन रूपमा उक्त क्षेत्रको दिगो जलस्रोतको व्यवस्थापन हुनुको साथै बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जले समेत वातावरणीय फाईदा लिन सक्ने छ ।
- » जलवायु परिवर्तनको कारणबाट आउने समस्याहरू निराकरणको लागि भेरी- बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना जस्ता आयोजनाहरूको विकास उपयुक्त विकल्प हुनेछ ।
- » भेरी-बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको विकासबाट सार्व जनिक क्षेत्र (नवगठित जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग) को बहुउद्देश्यीय तथा अन्तर जलाधार जलस्रोत योजनाहरूको विकासको लागि क्षमता अभिवृद्धि हुनुको साथै यस्तै प्रकृतिका अन्य आयोजनाहरू निर्माण गर्न सहयोगी हुनेछ ।
- » समग्रमा यस आयोजना सम्पन्न भए पश्चात बाह्रै महिना सिँचाइ उपलब्धताबाट कृषि उत्पादन बढ्न गई वार्षिक ३.१० अर्ब रूपैया अप्रत्यक्ष र विद्युतबाट रू. ४.०३ अर्ब रूपैया (रू. १०.५० प्रति युनिट को दरमा) प्रत्यक्ष गरी वार्षिक जम्मा रू. ७.१३ अर्ब रूपैया (आ.व. २०७४/७५ को मूल्य निर्धारण अनुसार) फाईदा हुने अनुमान गरिएको छ ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

- » Settling basin तथा Forebay को निर्माण कार्य सुचारु ।
- » Headwork को ६ वटा bay मध्ये २ वटा bay बाट बहाव पठाई बाँकीमा निर्माण कार्य अगाडि बढाउने तयारी हुँदै ।
- » Power house तर्फ खन्ने कार्य सम्पन्न गरि मिति २०८१/११/२३ मा महानिर्देशकबाट जग सिलन्यास भइ निर्माण कार्य सुरु ।
- » हाइड्रोमेकानिकल निर्माण कार्यको गेट, पेनस्टक लगायतका संरचनाको डिजाइन एवं ड्रईङ्ग कार्य सम्पन्न भईसकी उत्पादनका क्रममा रहेको र कतिपय उपकरण साइटमा आइसकेको छ भने केही चीन स्थित निर्माण व्यवसायीको उद्योगमा जडानको अन्तिम चरणमा रहेको ।
- » ईलेक्ट्रोमेकानिकल सम्बन्धी कार्यको डिजाइन एवं ड्रईङ्ग सम्पन्न भई केही उपकरण (ट्रान्सफर्मर, गभर्नर आदि) साइटमा उपलब्ध भईसकेको, जेनेरेटर, टर्बाइन जस्ता मुख्य उपकरण उत्पादनको अन्तिम चरणमा रहेको, केही उपकरण ढुवानीको क्रममा रहेको ।
- » विद्युत प्रशारण लाईन सम्बन्धी कार्यको विस्तृत अध्ययन एवं ई. आई. ए. अध्ययन कार्यको क्रममा रहेको ।
- » बबई मान खोला डाईभर्सन सम्बन्धी कार्यको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन सम्पन्न भई ई. आई. ए. अध्ययनको क्रमम रहेको ।
- » सामाजिक विकास तथा वातावरणीय सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न प्रभावित क्षेत्रमा भएका मागहरु तथा आवश्यकता अनुसार सिँचाइ, खानेपानी, तट्वन्ध, स्वास्थ्य, सुरक्षा एवं शिक्षा लगायतका क्षेत्रहरुमा कार्य गर्दै आएको ।

» जग्गा प्राप्ती सम्बन्धमा आयोजनाको लागि आवश्यक ३३ हेक्टर (ऐलानी तथा रैकर) जग्गा मध्ये हालसम्म १६.३१६ हे. जग्गाको मुआव्जा वितरण कार्य सम्पन्न भएको र थप जग्गा अधिग्रहण गर्ने प्रक्रिया भईरहेको।

४.१.४ सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना

सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना सिन्धुली र रामेछाप जिल्लाको सिमानामा अवस्थित सुनकोशी नदीको पानीलाई बाँध बाँधी १३.३ कि.मी. लामो सुरुङ मार्फत मरिन नदीमा खसाली बागमती नदी हुँदै बागमती सिँचाइ आयोजनामा पुर्याउने र हाल सिँचाइ भइरहेको ४५,६०० हेक्टर जमीन सहित धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट र बारा जिल्लाहरुको कूल जम्मा १,२२,००० हेक्टर जमीनमा वर्षैभरी सिँचाइ सुविधा पुर्याउने प्रमुख उद्देश्य रहेको छ। साथै मरिन नदीमा पानी पथान्तरण गरि जम्मा ३१.०७ मेगाबाट जलविद्युत उत्पादन गर्ने सहायक उद्देश्य समेत रहेको छ। बागमती प्रदेशको सिन्धुली जिल्ला स्थित यस आयोजानाले मधेश प्रदेशको ५ वटा उर्वर भूमि रहेको जिल्लाहरुमा वर्षैभरी सिँचाइ सुविधा पुऱ्याइ कृषि उत्पादकत्वको वृद्धि तथा किसानहरुको जिविकोपार्जनमा उल्लेख्य सुधार गर्नुका साथै जलविद्युत समेत उत्पादन गरि सिंगो देशको अर्थतन्त्रमा टेवा दिनुका साथै प्रादेशिक सन्तुलनमा समेत योगदान दिने यस सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना राष्ट्रिय गौरव तथा रुपान्तरणकारी आयोजनाको रूपमा कार्यान्वयनको चरणमा छ। यस आयोजनाको कूल लागत अनुमान रु ४९ अर्ब ४२ करोड ३१ लाख रहेको छ।

यस आयोजना अन्तरगत सिन्धुली जिल्लाको खुर्कोट देखि करीब २ कि.मी. माथि (सुनकोशी र तामाकोशी को दोभान भन्दा करीब १ कि.मी. तल) सुनकोशी नदीमा हेडवर्क्स निर्माण हुनेछ भने बिद्युतगृह सर्जसाफ्ट, स्विचयार्ड कमलामाइ न.पा.२ कुसुमटार सिन्धुलीमा पर्दछ।

प्रमुख प्रतिफलहरु:

» बागमती सिँचाइ योजनाको सिञ्चित क्षेत्र सहित बारा, रौतहत, सर्लाही, महोत्तरी, धनुषा जिल्लाहरुको समेत गरि जम्मा १,२२,००० हे. जमीनमा भरपर्दो बार्है महिना हुने सिँचाइ सुविधाबाट देशमा कृषि उत्पादनमा उल्लेखनिय वृद्धि हुने।

» ३१.०७ मेगाबाट विद्युत उत्पादनबाट २४८ GWH बिजुली बाट वार्षिक १.५५ अर्ब राजश्व संकलन हुने।

हाल सम्मको प्रगति:

» तत्कालिन सम्माननीय प्रधानमन्त्री श्री केपी शर्मा ओलीज्यूबाट मिति २०७७ फागुन २० गते सुनकोशी मरिन डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना निर्माण कार्यको शिलान्यास भएको।

» आयोजनाको DFSR स्वीकृत भएको।

- » आयोजनाको अध्यावधिक खरिद गुरुयोजना स्वीकृत भएको।
- » वातावरणीय प्रभाव अध्ययन (EIA) प्रतिवेदन र पुरक वातावरणीय प्रभाव अध्ययन (SEIA) प्रतिवेदन स्वीकृत भएको।
- » रामेछाप जिल्ला अन्तर्गतको डुवानमा पर्ने जग्गा अधिग्रहणको सम्बन्धमा जग्गाको मूल्याङ्कन सम्पन्न भई मुआब्जा बितरणको कार्य अन्तिम चरणमा रहेको। सिन्धुली जिल्ला तर्फको जग्गाको मूल्याङ्कन सम्पन्न भई मुआब्जा बितरणको कार्य सम्पन्न भएको। आ.व. २०८०/८१ सम्म ४६.६१ हे. जमीनको मुआब्जा वितरण भई सकेको।
- » सुरुङ निर्माण कार्यको ठेक्का सम्झौता सम्पन्न भई ठेकेदार साइटमा परिचालन भई आ.व.०७९/८० मा TBM Step-In कार्य मिति २०७९/०६/२८ मा तत्कालिन उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मा. मन्त्री पम्फा भुसालज्यूको निरिक्षणमा TBM बाट सुरुङ खन्ने कार्यको प्रारम्भ गरि मिति २०८१/०१/२६ मा तत्कालिन सम्माननीय प्रधानमन्त्री श्री पुष्प कमल दाहाल "प्रचण्ड" ज्यूको उपस्थितिमा एक समारोहका बीच TBM बाट १३.३.कि.मि. सुरुङ खन्ने कार्य सम्पन्न गरि सुरुङ Breakthrough कार्य भएको थियो।
- » TBM Dismantling गर्ने कार्य भई सकेको र Tertiary grouting तथा अन्य treatment लगायतका कार्यहरु भईरहेको।
- » Headworks Package को निर्माण कार्यको ठेक्का सम्झौता भई प्रारम्भिक तयारी तथा निर्माण कार्यहरु प्रारम्भ भएको Contractor's Camp, Labor Camp को निर्माण कार्य सम्पन्न भएको। Employer/Engineer Camp हरुका निर्माण कार्य भईरहेका छन्।
- » Coffer Dam को First Stage को निर्माण कार्य सम्पन्न भएको। Stilling basin निर्माणको तयारी भई रहेको र Crushing तथा Batching Plant जडान भईसकेको छ।
- » सामाजिक सरोकार विकास कार्यहरु अन्तर्गतका कार्यहरु गर्नको निम्ति स्थलगत माग संकलन कार्य भएको तथा प्रभावित क्षेत्रका वासिन्दालाई शीप विकासका तालिमहरु सम्पन्न भएका छन्।
- » मरिन नदी नियन्त्रण कार्यको २ कि.मी. सम्मको ठेक्का सम्झौता भई निर्माण कार्य भई रहेको र दोस्रो प्याकेजको ठेक्काको लागि तयारी भई रहेको छ।
- » डुबान प्रभावित क्षेत्रमा लिफ्ट सिँचाइहरुको निर्माण सम्झौता भई निर्माण कार्य भईरहेको छ।
- » Transmission Line को IEE को कार्य भइरहेको।
- » Electromechanical works को लागत अनुमान स्वीकृतिको लागि जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागमा पेश भएको।
- » सुनकोशी-तावा डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको प्रारम्भिक सम्भाव्यता अध्ययनको कार्य सम्पन्न भएको।
- » सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको tailrace canal बाट मरिनमा पानी झरेपछि मरिनबाट बागमती नदीको दोभानसम्म पुग्दा head create भई बिद्युत उत्पादन हुने सम्भावना रहेकोले power generation from Cascading system को पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन भई रहेको छ।

» आ.व. २०८१/०८२ सम्म समग्र वित्तीय प्रगति ३०.९६% र समग्र भौतिक प्रगति ३४.4% रहेको।

आ.व. २०८०/०८१ मा भएका कार्यहरु :

» TBM बाट १३.३.कि.मि. सुरुङ खन्ने कार्य सम्पन्न गरि सुरुङ Breakthrough कार्य भएको।

» Headworks Package को Coffer Dam को First Stage को निर्माण कार्य सम्पन्न भएको।

आ.व. २०८१/०८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु :

» TBM बाट १३.३.कि.मि. सुरुङ निर्माण कार्य सम्पन्न हुने।

» Headworks Package को निर्माण कार्यमा निरन्तरता दिने।

» Electromechanical works को ठेक्का प्रक्रिया अगाडि बढाउने।

» मरिन नदी नियन्त्रण कार्यको स्रोत सुनिस्चितता प्राप्त भए पछि दोस्रो प्याकेजको ठेक्का प्रक्रिया अगाडि बढाउने।

» Transmission Line को IEE को कार्य सम्पन्न गर्ने।

आगामी दिनमा गर्नु पर्ने बाँकी कार्यहरु:

» आयोजनाबाट प्रभावित सुनकोशी/तामाकोशी नदी क्षेत्रमा नदी व्यवस्थापन कार्य।

» Transmission Line निर्माण कार्य।

» सामाजिक विकासका कार्यहरु।

४.१.५ सिक्टा सिँचाइ आयोजना

लुम्बिनी प्रदेश बाँके जिल्लामा अवस्थित सिक्टा सिँचाइ आयोजना यस जिल्लाको अगैया स्थित राप्ती नदीमा बाँध निर्माण गरी सोही जिल्लाका हालका ६ वटा गा.पा., कोहलपुर न.पा. र नेपालगंज उपमहानगरपालिका अन्तर्गतको ४२,७६६ हेक्टर भूमिमा भरपर्दो सिँचाइको लागि पानी उपलब्ध गराउने उद्देश्य लिइ नेपाल सरकारको आफ्नै स्रोतबाट आ.व.२०६१/६२ देखि सुरु गरिएको हो। यस आयोजनाको निर्माणाधिन पश्चिम मूल नहरले बाँके जिल्लाको रासिको पश्चिम भेगको ३३,७६६ हेक्टर जमीनमा सिँचाइ पुऱ्याउने लक्ष्य लिएको छ। पूर्बि मूल नहरले रासि नदीको पूर्वी भेगको करीब ९,००० हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ।

आयोजना कार्यक्रम सम्बन्धि विवरणहरू:

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३५७०१
आयोजना सुरू	: आ.व. २०६२/६३
आयोजना सम्पन्न हुने	: आ.व. २०८९ / ९० (संशोधित गुरुयोजना अनुसार)

आयोजनाको प्रकृति : राष्ट्रिय गौरवको आयोजना

लागत : ५२ अर्ब ८९ करोड (संशोधित गुरूयोजना अनुसार)

स्रोत : नेपाल सरकार

आयोजना कार्यालयको लक्ष्य

- ४२,७६६ हेक्टर भूमिमा भरपर्दो सिँचाइको लागि पानी उपलब्ध गराउने।

२. प्रमुख प्रतिफलहरू

- बाँके जिल्लाको अगैयास्थित राप्ती नदीमा ब्यारेज निर्माण।
- मूलबाँधको दायाँतर्फ ६२.५ क्युमेक्स बहाव क्षमता भएको Head Regulator एवम् Desilting Basin तथा बायाँतर्फ १४.५ क्युमेक्स बहाव क्षमता भएको Flushing Channel.
- १,४५० मीटर लामो Flushing Channel .
- मूलबाँधको दायाँतर्फ (कमाण्ड क्षेत्र सम्म) ५० क्युमेक्स क्षमता भएको ४५.२५ कि.मी. लामो मूलनहर।
- मूलबाँधको बायाँतर्फ १४.५ क्युमेक्स क्षमता भएको ५३ कि.मी. लामो मूलनहर।
- कूल २३३ कि.मी. लम्बाइका शाखा र उपशाखा नहरहरू।
- कमाण्ड क्षेत्रविकास (CAD) कार्य।
- कमाण्ड क्षेत्रबाट पानीको निकासका लागि Drainage System.
- कमाण्ड क्षेत्र बचावट कार्य।

हाल सम्मको प्रगति स्थिती:

भौतिक प्रगति : ४२%

वित्तीय प्रगति : ४१.११%

२२,००० हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध भएको।

गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरू:

- पूर्वी मूल नहरको बाँकी काम, शाखा प्रशाखा सहित Bio-engineering तथा वातावरण संरक्षणको कार्य गर्ने,
- पश्चिमी नहरको सञ्चालन को लागी गेटहरू निर्माण, डुंडुवा, गुरूवागाउँ शाखा निर्माण प्रारम्भ गर्ने,
- सिञ्चित क्षेत्र विकास अन्तर्गतका कार्यहरू प्रारम्भ गर्ने,
- सिञ्चित क्षेत्र संरक्षण अन्तर्गतका कार्यहरू गर्ने,
- भूमिगत सिँचाइको उपभोग गरी सतह तथा भूमिगत पानीको Conjunctive प्रयोग गर्ने गरी बालापुर,

ढकेरी नैरैनापुर लगायतका स्थानमा Non-conventional (लिफ्ट सिँचाइ) प्रविधिको कार्य सुचारू गर्ने,

- » सामाजिक सरोकार अन्तर्गतका कार्यहरू गर्ने,
- » सिँचाइ संरचना निर्माणको लागि आवश्यक जग्गा प्राप्ति / खरिद गर्ने,
- » निर्मित संरचनाहरूको मर्मत सम्भार तथा सञ्चालन गर्ने,
- » कृषि प्रचार/प्रसार तथा संस्थागत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने आदि ।

चालु आ.व. मा भईरहेको कामको विवरण

- » पूर्वीमूलनहरको बाँकी कार्य गर्ने ठेक्का व्यवस्थापनको लागि पूर्व तयारीको कार्य भईरहेको ।
- » पश्चिम तर्फका सिधनिया शाखा नहर निर्माण भईरहेको, पिडारी शाखा नहरको ठेक्का सम्झौता भएको ।
- » डुण्डुवा CAP को ठेक्काको निर्माण कार्य करीब ८५% सम्पन्न भएको ।
- » गुरुवागाउँ शाखा नहर निर्माण कार्य करीब ७२% सम्पन्न भएको ।
- » विभिन्न शाखा प्रशाखा नहरको लागि आवश्यक पर्ने जग्गाहरुको जग्गा अधिग्रहण सम्बन्धी कार्य भईरहेको ।
- » अन्य शाखा प्रशाखाहरुको ठेक्का व्यवस्थपनको लागि पूर्व तयारी भईरहेको ।
- » पूर्वी तर्फका शाखा प्रशाखा नहर निर्माणको लागि बोलपत्र आव्हान भएको ।
- » डुण्डुवा शाखा नहर निर्माण कार्यको बोलपत्र आव्हान भई प्राविधिक मूल्याङ्कनको चरणामा रहेको ।
- » सिञ्चित क्षेत्र विकास अन्तर्गतका कार्यहरु भएको ।
- » सिञ्चित क्षेत्र संरक्षण अन्तर्गतका कार्यहरु भएको ।
- » कचनापुर, बालापुर र ढकेरी स्थानहरुमा Pilot Project को रुपमा विद्युतबाट संचालित Lift Irrigation को कार्य भईरहेको ।

आयोजना कार्यान्वयनमा रहेका समस्या तथा चुनौतीहरूः

- » अदालतमा विचाराधीन रहेका र मध्यस्थताको क्रममा रहेका ठेक्काहरुको पूर्ण रुपमा फैसला र निर्णय नआउनाले ठेक्काहरु रुग्न हुने गरेको र आगाडि प्रक्रिया अगाडि बढाउन असहज भएको ।
- » समय साक्षेप जग्गा प्राप्ती सम्बन्धि ऐन तथा नियमावलीको अभावमा जग्गा अधिग्रहणको प्रकृया झन्झटिलो विवादित र लामो समय लाग्ने ।
- » निर्माण कार्यको वेला पनि नदीजन्य पदार्थहरुको निकासी बन्द हुने (आषाढ देखि कार्तिक सम्म) ।
- » घुलनसिल माटोसंग सम्बन्धित रिसर्च र समाधानको अभाब
- » सिञ्चित क्षेत्रको रुपमा घोषणा भएको क्षेत्रमा Land Use Plan बिनाको वस्ती विकासको कारणले हुने कृषि भूमि खण्डिकरण भईरहेको ।

» नहर अतिक्रमण (डुंडुवा नहर ढलको रुपमा प्रयोग) र निर्मित संरचनाको पार्टपुर्जा चोरी हुने।

४.१.६ महाकाली सिँचाइ आयोजना

महाकाली सिँचाइ आयोजना नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्को मिति २०७७/०८/३० को निर्णय अनुसार राष्ट्रिय गौरवको आयोजनामा स्तरोन्नति भएको आयोजना हो। यो सिँचाइ आयोजना कञ्चनपुर जिल्लाको महेन्द्रनगरमा अवस्थित छ। यस आयोजनाको पानीको मूल स्रोत महाकाली (टनकपुर ब्यारेज) नदी रहेको छ। सन् १९९६ मा नेपाल र भारत बिच भएको सम्झौता (Mahakali Integrated Development Treaty) अनुरुप नेपालले टनकपुर ब्यारेजबाट हिँउदमा ३०० क्यूसेक र गर्मी याममा १००० क्यूसेक पानी पाउने व्यवस्था रहेको छ। आ.व.२०६३/६४ बाट सुरु भएको यो आयोजना आ.व.२०७७/०७८ मा Rescheduling भई २ Phase मा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने लक्ष्य लिईएको छ। जस अनुसार आ.व.२०७७/०७८ देखि आ.व.२०८२/०८३ सम्म 1st Phase र आ.व.२०८२/०८३ देखि आ.व.२०८७/८८ 2nd Phase सम्पन्न गर्ने कार्यतालिका रहेको छ।

आयोजना कार्यक्रम सम्बन्धि बिवरणहरुः

ब.उ.शि.नः ३०८०३११३

आयोजना सुरु मितिः आ.व.२०६३/६४

आयोजना सम्पन्न हुने मितिः आ.व.२०८७/८८

आयोजनाको प्रकृतिः सिँचाइका लागि नहर तथा नहर संरचनाहरु निर्माण

लागतः ३५अर्ब

आ.व.२०८०/८१ को पूँजिगत : रु.१.२२ अर्व

आयोजनाको सुरुवातदेखि हालसम्म खर्च भएको रकम : रु. ८४८०१.५४ लाख

आयोजनाको सुरुवातदेखि हालसम्मको प्रगति :

भौतिक प्रगति : २४.२५%

वित्तीय प्रगति : २४.२१%

स्रोतः नेपाल सरकार

प्रमुख प्रतिफलहरुः

सतह सिँचाइ बाट २८,२२५ हेक्टर र भूमिगत सिँचाइ बाट ५,२६५ हेक्टर गरी जम्मा ३३,५२० हेक्टर (ब्रम्हदेव, मालाखेती, दोधारा-चाँदनी, त्रिभुवनवस्ती) जमीनमा वर्षैभरी भरपर्दो सिँचाइ सुविधाको सुनिश्चतता गरी सिञ्चित क्षेत्रको उत्पादनमा वृद्धि गरी गरिबी न्यूनीकरणमा योगदान गर्ने।

आ.व.२०८०/८१ मा भएका कार्यहरु:

» टनकपुर मूल नहरको चे. ०+८०० मा Desilting Basin तथा ११ वटा HR र २ वटा CR निर्माण कार्य सम्पन्न भएको। चेनेज २८+८०० देखि अगाडि चेनेज ४८+३०० कि.मी. सम्म टनकपुर मूल नहर, गुलरीया मूल नहर र मालाखेती मूल नहर निर्माण कार्य सुरु भएको।

» ब्रह्मदेब, मुसेपानी/हात्तीथला तथा फुलेली क्षेत्रको ५३०० हे. क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा पुर्याउन चेनेज ०+००० देखि चेनेज २८+८०० सम्मका २१ वटा शाखाहरूको जम्मा लम्बाई ४७.५ कि.मी. मध्ये १२ कि.मी. संरचना सहित शाखा नहर निर्माण कार्य गरिएको।

» २०० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन दोधारा चाँदनीको कुन्जभोजमा लिफ्ट सिँचाइ निर्माण कार्यको करीब ४०% कार्य प्रगति हासिल भएको।

» दररेट निर्धारण गरिसकेको करीब २२ हे. Registered जग्गा प्राप्ति मध्ये ५ हेक्टर जग्गा अधिग्रहण गरिएको। (कूल आयोजनाको करीब १२०० हे. मध्ये १०२ हे. प्राप्त)

» सिञ्चित क्षेत्र बचावट (CAP) कार्य अन्तर्गत जोगबुडा नदीमा करीब २४८५ मिटर तटबन्ध निर्माण कार्य गरिएको।

» टनकपुर मूल नहरको चेनेज २८+८०० देखि अगाडि चेनेज ४८+३०० कि.मी. भित्र पर्ने १२ वटा सामुदायिक बन जंगल क्षेत्रको ३७.३३५ हेक्टर भोगाधिकार प्राप्तीको लागि मन्त्रिपरिषद् बाट स्वीकृत भएको।

आ.व.२०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु:

» टनकपुर मूल नहरको चेनेज २८+८०० देखि चेनेज ४८+२६२ सम्म नहर तथा नहर संरचना निर्माण कार्य गर्ने।

» २१ वटा शाखा नहरहरू निर्माण कार्य गर्ने।

» दोधारा-चाँदनीको कुन्जभोजमा लिफ्ट सिँचाइ निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने।

» २२ हे. Registered जग्गा अधिग्रहण कार्य सम्पन्न गर्ने।

» वन क्षेत्रको ३७.३३५ हेक्टर जग्गाको भोगाधिकार प्राप्त गरी alignment clear गर्ने।

» गुलरिया मूल नहरको बाँकी रहेको १५ कि.मी. नहर निर्माण कार्यका लागि जग्गा अधिग्रहण तथा बोलपत्र सूचना आह्वान गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरु:

» टनकपुर मूल नहरको चेनेज २८+८०० देखि चेनेज ४८+२६२ सम्म रहेका शाखा नहरहरु निर्माण कार्य

» गुलरिया मूल नहरको बाँकी रहेको १५ कि.मी. नहर निर्माण कार्य

» त्रिभुवनबस्ती नहर निर्माण कार्य

» दोधारा-चाँदनी नहर निर्माण कार्य

४.२ प्राथमिकता प्राप्त आयोजना

४.२.१ सिँचाइ आधुनिकरण अभिवृद्धि आयोजना

सिँचाइ आधुनिकीकरण अभिवृद्धि आयोजनाको उद्देश्य नेपालका पाँचवटा प्रदेशहरूमा रहेका किसानबाट संचालित सिँचाइ प्रणालीको आधुनिकीकरण उत्पादकत्व, लाभ र जलवायु उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्नु हो। यस आयोजनाले सिँचाइ प्रणालीलाई आधुनिकीकरण गर्ने, एकीकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन प्रवर्द्धन गर्ने र जलवायु-स्मार्ट कृषि व्यवसायको संस्थागत गर्ने लक्ष्य राखेको छ। आयोजनाबाट करीब ५६,००० कृषकहरु लाभान्वित हुने अपेक्षा गरिएको छ।

मुख्य गतिविधिहरू:

- » ३२,००० हेक्टर सतह सिँचाइ प्रणालीको आधुनिकीकरण गर्ने।
- » १,३५४ हेक्टर सुख्खा पहाडी भुभागमा सिँचाइ पुर्‍याउनका लागि पहाडी लिफ्ट सिँचाइको परिक्षण गर्ने।
- » किसान तथा सरकारी संस्थाहरुलाई एकीकृत बाली तथा जलस्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- » कृषि उत्पादकत्व र यसको व्यापारमा सुधार गर्न यान्त्रीकरण तथा व्यवसायीकरणको प्रवर्द्धन गर्ने।
- » सिँचाइ प्रणालीको सञ्चालन र मर्मतसम्भारमा किसानलाई आत्मनिर्भर बनाउन पहल गर्ने।

यो आयोजना नेपाल सरकारको राष्ट्रिय जलस्रोत रणनीति (२००२-२०२७), कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५) र राष्ट्रिय जल स्रोत नीति (२०७७) सँग तादम्यता हुने गरी तयार पारिएको छ। यसले जलस्रोत उपयोगको दक्षता, कृषि प्रवर्द्धन र संस्थागत सुदृढीकरणलाई सहयोग गर्ने उद्देश्य राखेको छ। साथै, साना किसानहरूमाझ जलवायु स्मार्ट कृषि प्रवर्द्धन गरेर नेपालले विश्वसामू गरेको जलवायु प्रतिवद्धतालाई पनि सम्बोधन गर्नेछ। एसियाली विकास बैंकको रणनीतिसँग तादम्यता कायम गर्दै, आयोजनाले ग्रामीण गरिबी न्यूनीकरणका लागि निम्न कार्यहरू गर्ने लक्ष्य राखेका छन् :

- » महिला किसानहरुको सशक्तिकरण गर्ने।
- » जलस्रोतको संरक्षण सुनिश्चितता र जलवायु उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्ने।
- » खाद्य सुरक्षाको प्रवर्द्धन तथा गरिबी न्यूनीकरण गर्ने।

नेपालमा खाद्य सुरक्षामा सुधार ल्याउनु आयोजनाको मुख्य अपेक्षा हो, भने आयोजनाको उपलब्धी आयोजना कार्यान्वयन हुने क्षेत्रमा कृषि उत्पादकत्व र यसको दीगोपनामा सुधार ल्याउनु रहेको छ।

प्रमुख प्रतिफलहरू

<u>उपलब्धी १:</u> सिँचाइ पूर्वाधारको आधुनिकीकरण : १७,४५२ हेक्टर क्षेत्रफलको किसानद्वारा व्यवस्थित १०० वटा सिँचाइ प्रणाली (FMIS) र १४,५०० हेक्टर क्षेत्रफलको बर्दिया राजापुर सिँचाइ आयोजनाको आधुनिकीकरण गर्ने। गेटेड इन्टेक संरचना, नदी किनाराको सुरक्षा र सिँचाइ नहरहरूको निर्माण तथा पुनःनिर्माण गर्ने। करीब १,३५४ हेक्टर क्षेत्रफल सिञ्चित हुने १२ वटा पहाडी लिफ्ट सिँचाइ प्रणालीमा आधुनिक पानी वितरण प्रविधिको प्रयोग गर्ने लगायत।

<u>उपलब्धी २:</u> सिँचाइ तथा कृषि क्षेत्र हेर्ने संस्था तथा कृषि समूहहरूको क्षमता अभिवृद्धि : किसान, सरकारी निकाय र स्थानीय तहका लागि एकीकृत बाली तथा जलस्रोत व्यवस्थापन (ICWM) को क्षेत्रमा क्षमता विकास गर्ने। सिँचाइ व्यवस्थापनका लागि जलउपभोक्ता संस्थाहरु (WUAs) को विकास गर्ने। कृषि व्यवसाय, वित्तीय पहुँच र बजार सुविधाका लागि जल उपभोक्ता सहकारी (WUCs) को स्थापना गर्ने। दीगो प्रणाली सञ्चालन गर्न ३३% महिला तथा १०% बन्चित वर्गको समूहलाई तालिम प्रदान गर्ने। राष्ट्रिय रुपमा प्रयोग गर्नका लागि ICWM मार्गचित्र र तालिम मोड्युलहरु निर्माण गर्ने लगायत।

<u>उपलब्धी ३:</u> आधुनिक कृषि प्रणाली तथा मूल्य श्रृंखला सुविधा प्रवर्द्धन जल वायु-स्मार्ट कृषि प्रणाली, यान्त्रिकरण र आधुनिक प्रविधिको प्रयोग प्रवर्द्धन गर्ने। बालीनाली भण्डारण, प्रशोधन र बजार पहुँच सुधारद्वारा मूल्य शृंखलाको विकास गर्ने। मौसम, बाली योजना तथा व्यापार सम्बन्धी डिजिटल परामर्श सेवा प्रदान गर्ने। मेसिनरी, कोल्ड स्टोरेज र डिजिटल सूचना बोर्डले जलउपभोक्ता संस्था/जलउपभोक्ता सहकारीलाई सहयोग गर्ने। कृषि उपकरणमा ५०% तथा सुविधामा १५% अनुदानसहित वित्तीय सहायता उपलब्ध गर्ने लगायत।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

- १०० वटा मध्य ५९ वटा FMIS आयोजनाको ठेक्का लगाई सम्झौता गर्ने चरणमा रहेको।
- राजापुर सिँचाइ आयोजनाको दुई प्याकेजको प्राविधिक प्रस्ताव मूल्यांकन गरिसकेको अवस्था।
- १२ वटा पहाडी लिफ्ट सिँचाइ प्रणाली डिजाइन final हुने क्रममा।
- PIMS परामर्श सेवाका लागि RFP माग गरि प्राविधिक प्रस्तावको मूल्यांकन review को क्रममा रहेको।

आ.व. २०८०/८१ मा भएका कार्यहरू

- १०० वटा मध्य ५९ वटा FMIS आयोजनाको Tender Document तयारी।
- राजापुर सिँचाइ आयोजनाको दुई प्याकेजको Estimate final एवं Tender Document तयारी।
- १२ वटा पहाडी लिफ्ट सिँचाइ प्रणाली डिजाइन finalize को कार्य।
- PIMS परामर्श सेवाका लागि EOI जारि र RFP मागका लागि तयारी कार्य।

४.२.२. विपद प्रभावित जलस्रोत तथा सिँचाइ पुनर्स्थापना आयोजना

नेपाल सरकार र कुवेत फण्ड (Kuwait Fund for Arab Economic Development-KFAED) बिच २३ मार्च २०१५ मा ५ मिलियन कुवेती दिनार तथा नेपाल सरकारको रू.६०३.४९ मिलियन रकम बराबर नेपालको तत्कालिन पर्वाञ्चल विकास क्षेत्र (हालको कोशी तथा मधेश प्रदेश) र मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्र (हालको बागमती प्रदेश) को करीब ७६०० हेक्टर सिँचाइ योग्य जमीनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराई गरिबी कम गराउने र खाद्यान्न उत्पादन बढाउने उद्देश्यले ५ वर्ष भित्रमा ५० वटा उप-आयोजनाहरु सम्पन्न गर्नेगरी दुइ पक्षीय सम्झौता भएको थियो।

सो सम्झौता रकमबाट यस आयोजना अन्तर्गत माग भएको ६७ वटा उप-आयोजनाहरु मार्फत ९०६४ हे.जग्गामा सिँचाइ उपलब्ध गराउन सक्ने देखिएकोले उक्त उप-आयोजनाहरु छनौट भइ पुन निर्माणको कार्य सञ्चालन भएको थियो। कोभिड लगायत विविध कारणहरुले तोकिएको अवधि भित्र सम्पन्न हुन नसकेको कारणले आपसि सहमतिमा २०२३ डीसेम्बर ३१ सम्म आयोजनाको म्याद थप गरिएको थियो।

प्रमुख प्रतिफलहरू: उप-आयोजनाहरुको विवरण निम्न तालिकामा देखाइएको छ

Ecological Belt	Koshi Province		Madhesh Province		Bagmati Province		Total	
	No of ISPs	CCA (ha)	No of ISPs	CCA (ha)	No of ISPs	CCA (ha)	No of ISPs	CCA (ha)
Mountain	6	263	-	-	10	955	16	1,218
Hill	20	2,182	-	-	16	1,585	36	3,767
Terai	7	1,890	7	2,089	1	100	15	4,079
Total	33	4,335	7	2,089	27	2,640	67	9,064

हालसम्मको प्रगति स्थिति:

» सम्झौता अनुसार ६७ वटा मध्ये ६४ वटा सम्पन्न भइ ९६% प्रगति भइ ७,९४९ हे. जग्गामा भरपर्दो सिँचाइ मार्फत उत्पादनमा वृद्धि भएको छ।

आ.व.२०८०/८१ मा भएका कार्यहरु:

» मिति ३० अप्रिल २०२४ वि.स. २०८१/०१/१८ मा नेपाल सरकार (सचिव स्तरीय) र कुवेत कोषका प्रतिनिधिहरुको संयुक्त बैठक मूलत: दुईवटा बिषयमा केन्द्रित थियो।

» आयोजनाकोलागि बाँकी रहेको कुवेतकोष बाट सञ्चालन मा रहेका अधुरो उप-आयोजनाहरु र पूर्व निर्धारित कार्यक्षेत्रमा नयाँ उप-आयोजनाहरु सञ्चालन गर्ने सहमति भयो ।साथै आयोजनाको म्याद थप गर्ने निर्णय भयो ।

» कुवेत कोषका प्रतिनिधिहरुबाट आयोजनालाई निरन्तरता दिन इच्छा व्यक्त भयो । सोहि अनुसार गण्डकी, लुम्बिनी, कर्णाली तथा सुदूरपश्चिम प्रदेशरुमा ८० वटा थप उप-आयोजनाहरु पुन:निर्माण गर्न नेपाल सरकार मार्फत कुवेत कोषलाई अनुरोध गर्ने निर्णय भयो ।

आ.व.२०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख कार्यहरु:

» यस आयोजनाको म्याद २०२५ मे ३१ सम्म (वि.स.२०८२/०२/१८) थप भइआएको र सञ्चालन मा रहेका २ वटा अधुरो उप-आयोजना तथा १६ वटा नयाँ उप-आयोजनाहरु सञ्चालन गर्न योजना छनौट भएको र उक्त नयाँ उप-आयोजनाहरु यस आ.व. मा सुरु गर्ने लक्ष्य रहेको छ ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरु :

» Phase I अन्तर्गत छनौट भएका उक्त १६ वटा नयाँ उप-आयोजनाहरु यस आ.व.मा सुरुभइ आगामी आ.व.मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ ।

» Phase II का लागि ८० वटा नयाँ उप-आयोजनाहरु छनौट गर्न प्रदेश सरकार सँग समन्वय गरि नेपाल सरकार मार्फत कुवेत कोषमा आयोजना निरन्तरताका लागि प्रस्ताव पेश गर्ने ।

४.२.३ एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय

नेपालमा स्थानीय प्रविधिमा आधारित सिँचाइको इतिहास निकै पुरानो छ। परम्परागत किसान व्यवस्थित सिँचाइ प्रणालीहरु विश्वस्तरमा नै उदाहरणीय मानिन्छन्। परापूर्वकालदेखि नै नेपाली किसानहरुले स्थानीय प्रविधिको उपयोग गर्दै खोला नदीमा बाँध निर्माण गरी कूलोको माध्यमद्वारा खेतबारीमा पानीपुऱ्याइ सिँचाइ गर्दै आएका छन्।

राष्ट्रिय सिँचाइ नीति,२०८० ले देशमा उपलब्ध सिँचाइयोग्य कृषिभूमिमा बर्षैभरि भरपर्दो सिँचाइ सुविधाको विकास, बिस्तार र व्यवस्थापन गरी कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गरेर आर्थिक समृद्दिमा योगदान पुर्याउने लक्ष्य राखेको छ। दिगो विकासका मुख्य १७ लक्ष्यमध्ये २०३० सम्म शून्य भोकमरी र गरिबीको अन्त्य गर्ने महत्त्वपूर्ण लक्ष्य छन्। दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्न बर्षैभरि दिगो एवं भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन आवश्यक देखिन्छ। यसको लागि सिँचाइमा परम्मरागत सिँचाइ (गुरुत्वाकर्षण उर्जा) को साथ साथै परम्परागत सतह सिँचाइको साथै उर्जाको प्रयोग हुन जरुरी देखिन्छ। प्रसारण लाइन पुगेको ठाउँमा जलविद्युत, घाम लाग्ने ठाउमा सौर्य उर्जा वा अन्य नवीकरणीय उर्जा प्रयोग गरि थोरै पानीले धेरै उत्पादन हुने नविन सिँचाइ प्रविधि समेत प्रयोग गरि सिँचाइ सुविधा पुऱ्याएर खाद्य सुरक्षा बाट गरिबी निवारण गर्न मद्धत पुग्नेछ। यस अवधारणामा

आधारित भएर आ.व. २०७५/७६ बाट एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ बिशेष कार्यक्रम शुरू भएकोले सो कार्याक्रम कार्यान्वयनको लागि कार्यान्वयन कार्यविधि तयार गरिएको छ । उर्जा जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय द्धारा प्रकाशित आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को नीति, बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्ययोजनामा यस आयोजनाको लागि सौर्यविद्युतको उपयोग गरी लिफ्ट सिँचाइ आयोजना सञ्चलन गरिने, मिनि ग्रिड प्रणालीको माध्यमबाट सौर्यविद्युतको उपयोग ग्रामीण विद्युतीकरणमा गरिने र सौर्य विद्युतको दिगोपन (Sustainability) को लागि ग्रिड उपलब्ध हुने स्थानमा नेट मिटरिगं तथा नेट पेमेण्टको व्यवस्था गरी ग्रिडमा आवद्ध गरिने कुरा उल्लेख छ। पहाडी क्षेत्रमा रहेका ठूला तथा मझौला नदी तथा तिनीहरुका जलाधार क्षेत्रमा अवस्थित पानीको स्रोतहरुबाट त्यहाँ अवस्थित सीमान्तकृत कृषि योग्य जमीनमा परम्मरागत सतह सिँचाइ वा विद्युत तथा सौर्य उर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट सिँचाइको माध्यमबाट सिँचाइ योजनाको निर्माण तथा एकीकृत कृषि विकास तथा प्रसार गर्ने उद्देश्यका आयोजनाहरू कार्यान्वयन गरिनेछ। आ.व. २०८१/८२ बाट नाम परिबर्तन भई "एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम, ललितपुर" नाम रहेको र यसै आ.व. देखि स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रममा सतह सिँचाइ सम्बन्धि योजनाहरु समेत समावेश भएकोले सम्भाब्य सतह सिँचाइ योजनाहरु निर्माणको समेत कार्य सुरु भएको छ।

कार्यक्रम सम्बन्धि विवरण :

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१२७४
आयोजना सुरु मिति	: आ.व.२०७५-७६
आयोजना सम्पन्न हुने मिति	: आ.व.२०८५-८६
कूल लागत	: १८ अरब १८ करोड
आयोजनाको प्रकृति	: लिफ्ट सिँचाइ आयोजना र सतह सिँचाइ योजना (हाले थप भएको)
स्रोत	: नेपाल सरकार

प्रमुख प्रतिफलहरुः

» १२ वटा नदी बेसिनहरूमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार।

» आ.व. २०८०/८१ सम्ममा ४४ वटा लिफ्ट सिँचाइ (१०२९ हे.) योजना निर्माण सम्पन्न।

» आ.व. २०८०/८१ सम्ममा २०७ स्थानमा अन्वेषण ट्यूववेल निर्माण सम्पन्न।

हाल सम्मको प्रगति स्थितिः

» १२ वटा नदी बेसिनहरूमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार भइसकेको, २ वटा बेसिनहरूमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार हुदै।

- आ.व. २०८०/८१ सम्ममा ४४ वटा लिफ्ट सिँचाइ (१०२९ हे.) योजना निर्माण सम्पन्न।
- आ.व. २०८१/८२ मा हालसम्म थप ८ वटा लिफ्ट सिँचाइ (१६१ हे.) योजना निर्माण सम्पन्न।
- आ.व. २०८०/८१ सम्ममा २०७ स्थानमा अन्वेषण ट्यूववेल निर्माण सम्पन्न।
- आ.व. २०८१/८२ मा हालसम्म थप ३५ स्थानमा अन्वेषण ट्यूववेल निर्माण सम्पन्न।

आ.व. २०८०/८१ मा भएका प्रमुख क्रियाकलापहरू :

- ६ वटा नदी बेसिनहरूमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार।
- १४ वोटा लिफ्ट सिँचाइ योजना निर्माण सम्पन्न ।
- विभिन्न १०४ स्थानमा अन्वेषण ट्यूववेल निर्माण सम्पन्न।

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू :

- २ वटा नदी बेसिनहरूमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार हुँदै।
- विभिन्न नदी बेसिनहरुमा ८ वटा लिफ्ट सिँचाइ तथा २ वटा सतह सिँचाइ योजनाहरु निर्माण सम्पन्न भएको तथा कार्यक्रममा समावेश भएका विभिन्न योजनाहरु निर्माण चरणमा रहेको।
- ३५ स्थानमा अन्वेषण ट्यूववेल निर्माण सम्पन्न भएको तथा कार्यक्रममा समावेश भएका विभिन्न अन्वेषण ट्यूववेल निर्माण चरणमा रहेको।

गर्नुपर्ने बाँकी कार्य:

- गुरु योजना अनुसारको सम्भाव्य लिफ्ट सिँचाइ योजनाहरु निर्माण गरि नयाँ सिञ्चित क्षेत्रमा सिँचाइको सुविधा उपलब्ध गराउने।

४.२.४ नौमुरे बहुउद्देश्य आयोजना

नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना स्टोरेज सहितको जलविद्युत तथा सिँचाइ आयोजना हो। नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना अन्तर्गत नौमुरे जलविद्युत योजना २१८.३४ मेगाबाट, लमाताल जलविद्युत योजना ८ मेगाबाट र सुरैनाका जलविद्युत योजना ५४.७ मेगाबाट गरी तीनवटा जलविद्युत आयोजना छन्। नौमुरे मुख्य बाँधस्थल माडी र झिमरुक खोलाको संगमबाट करिब ३ किलोमिटर तल प्यूठान जिल्ला र अर्घाखाँची जिल्लाको भूभागमा २७°५५'३३" उत्तरी अक्षांश र ८२°५०'००" पूर्वी देशान्तरको बीचमा प्रस्ताव गरिएको छ भने लमाताल रिरेगुलेटिङ बाँधस्थल प्युठान र अर्घाखाँची जिल्लाको भूभागमा २७°५२'०५" उत्तरी अक्षांश र ८२°४८'००" पूर्वी देशान्तर र नौमुरे मुख्य बाँधको करिब ६ किलोमिटर तलतिर अवस्थित छ। १५४ क्युविक मिटर/सेकेन्ड डिस्चार्ज सहितको नौमुरे जलविद्युत योजना माथिल्लो भागमा छ। यसको डाउनस्ट्रीममा लमाताल जलविद्युत योजना छ। लमाताल जलविद्युत योजनाको ब्यारेजले बाँके र देउखुरीका विद्यमान सिँचाइ आयोजनाहरूका लागि राप्ती नदीमा छोड्ने पानीको प्रवाहलाई पुनः नियमन गर्छ। सुरैनाका जलविद्युत योजना र

प्रस्तावित कपिलवस्तु सिँचाइ आयोजनाको २९,७३६ हेक्टर सिँचाइका लागि ४१.६ क्युविक मिटर/सेकेन्डको डिस्चार्ज डाइभर्ट गरिएको छ । सुरैनाका पावरहाउस क्षेत्र २७°४४'२४" उत्तरी अक्षांश र ८२°५०'१२" पूर्वी देशान्तर, कपिलवस्तु जिल्लाको सुरैनाका गाउँमा, सुरै नाला (खोला) को दाहिने किनारमा पूर्व-पश्चिम राजमार्गको पश्चिम तर्फ प्रस्ताव गरिएको छ। यसबाहेक, लमाताल ब्यारेजको करिब २२ किलोमिटर तल प्रगन्ना र बड्कापथ सिँचाइ आयोजनाको इन्टेकहरू छन् भने सिक्टा सिँचाइ आयोजनाको हेडवर्कस करिब १२६ किलोमिटर तल पर्दछ। नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना अन्तर्गत प्रस्तावित कपिलवस्तु सिँचाइ प्रणाली (२९,७३६ हेक्टर) सहित देउखुरी उपत्यका (१०,८०० हेक्टर) र बाँके (४२,७६६ हेक्टर) विद्यमान सिँचाइ प्रणालीहरू हुन्। वि.सं.२०७४ देखि सम्भाव्यता अध्ययन सुरु भइ २०७८ मा सम्पन्न भएको हो ।

४.२.५ सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, जावलाखेल

विश्व बैंकको सहयोगमा सन् १९९७ बाट सुरु भई सन् २००४ सम्म (वि.स. २०५४/०५५ देखि वि.स. २०६०/०६१) सञ्चालन मा रहेको नेपाल सिँचाइ सेक्टर आयोजनाको क्रमागत (Follow-on) आयोजनाका रुपमा सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना बाट समेत आ.व. २०६४/०६५ बाट कार्यान्वयनमा आई आ.व. २०७४/०७५ सम्म सञ्चालन मा रहेको थियो। कृषि क्षेत्रको विकास गरी देशमा विद्यमान गरिबी निवारण गर्नु यस आयोजनाको दीर्घकालीन उद्देश्य रहेको छ। गरिबी निवारणको राष्ट्रिय रणनीतिलाई सहयोग गर्ने क्रममा सिँचाइ सेक्टर आयोजना पनि सोही उद्देश्य अनुरुप नै तर्जुमा गरिएको थियो।

प्राप्त उपलब्धि

आयोजनाका कम्पोनेन्टहरु

कम्पोनेन्ट “ए” : जम्मा २३९ वटा सिँचाइ प्रणालीहरुको भौतिक अवस्था सुधार गरी ३८,८६१ हे. जमीनमा सिँचाइ सुविधा व्यवस्थित गरिएको।

कम्पोनेन्ट “बी” : ४ वटा AMIS को (कन्काई, सुनसरी, मोरङ, नारायणी र महाकाली सिँचाइ योजनाका केही भाग) व्यवस्थापन हस्तान्तरणका लागि अत्यावश्यक संरचनाहरूको सुधार भइ यसबाट ३९,४४५ हेक्टर जमीनमा सिँचाइ सुविधा पुगेको र सिँचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण कार्य सम्पन्न।

कम्पोनेन्ट “सी” : सिँचाइ तथा जलस्रोत सम्बन्धी संस्थागत र नीतिगत सहयोग कार्य गरिएको।

कम्पोनेन्ट "डी" : कृषि सम्बन्धी निकायसँगको समन्वयमा एकीकतृ बाली तथा जल व्यवस्थापन कार्य गरी उत्पादन वृद्धि गर्ने काम गरिएको।

नयाँ आयोजनाको तयारी कार्य

ताल, तलैया, पोखरी मुहान संरक्षण र जलस्रोतको बहुउपयोगी विकासका लागी सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना प्रस्ताव गरिएको हो। साथै परिवर्तित जलवायुको सन्दर्भमा जलस्रोतको संरक्षण सम्बर्धन तथा बहुउपयोगी विकास गरी जलवायु परिवर्तन अनुकूलित सिँचाइ प्रणालीको विकास गरी सिँचाइ क्षेत्रको दिगो विकास गर्न यस आयोजनाको तयारी कार्य अघि बढाइएको।

आयोजनाको उद्देश्य

» नेपाल भित्रका संरक्षणको अभावमा रहेका जलस्रोतहरु (ताल, तलैया, Wetland) आदिको विकास र संरक्षण गर्ने

» संघीय तहको कार्यक्रम कार्यन्वयन मापदण्ड भित्र रहेका सिँचाइ उप योजनाहरुको विकास गर्ने

हालसम्मको प्रगति स्थिति

» आ.व. २०७९/८० मा प्राकृतिक तालहरुको संरक्षण एवं विकास गरी, कृतिम जलाशय निर्माण गरी तथा Wet Land हरुको संरक्षण र विकास गरी दिगो सिँचाइ सुविधाको विकास गर्न सातै प्रदेशमा विभिन्न ७ योजनाहरुको सम्भाव्यता अध्ययन कार्य अघि बढाइएकोमा हालसम्म निम्न आयोजना सिँचाइ, जल संरक्षण, पर्यटन सहित बहुउपयोगी विकासका लागी सम्भाव्य देखिएको। जसबाट करीब ४००० हे. जमीनमा सिँचाइ पुग्ने।

» शंकरपुर ताल संरक्षण तथा एकीकृत सिँचाइ विकास योजना (७०० हे.) स्वीकृत भई कार्यन्वयनको तयारीमा।

» आ.व. २०८०/८१ सोही प्राकृतिका ७ वटा (करीब २२०० हे.) आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन तथा ३ आयोजनाको विस्तृत एवं वातावरणीय अध्ययन भइरहेको।

४.२.६ सिँचाइ संस्थागत विकास आयोजना, जावलाखेल

यस आयोजनाको प्रारम्भिक चरण आ.व. २०४५/०४६ देखि सुरू भई सालवसाली रूपमा संस्थागत विकासको विभिन्न काम गर्दै एको र विश्व बैंकको ऋण सहयोगमा वि.स. २०५१ साल कार्तिक २० गते देखि ललितपुर उप महानगरपालिका वडा नं. १३ जावलाखेल स्थित ९ रोपनी ९ आना जग्गामा सिँचाइ विभागको भवन निर्माण गर्ने उद्देश्यले वि.सं. २०५१ साल कार्तिक २० गते रू. ८ करोड ३० लाखको लागतमा सुरू भई वि.सं. २०५३ आश्विन १८ गते सम्पूर्ण भवन निर्माण कार्य सम्पन्न भएको हो। विभाग अन्तर्गतका जिल्लास्थित अधिकांश कार्यालय भवनहरू यसै आयोजना अन्तर्गत निर्माण भएका छन्। हाल नेपाल सरकारको

सालवसाली कार्यक्रम अन्तर्गत यस आयोजनाबाट ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय, सिंहदरवारको सरसफाई तथा मर्मत सम्भार कार्यका साथै जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, जावलाखेल, ललितपुर स्थित कार्यालय भवनको सुरक्षा, सरसफाई तथा मर्मत संभार एवं सिँचाइ संस्थागत विकासको लागि आवश्यक तालिम, गोष्ठी, सफ्टवेयरको विकास लगायतका बिविध कार्यहरूमा सहयोग पुऱ्याउँदै आईरहेको छ।

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१०१
आयोजना सुरू मितिः	आ.व. २०५१/५२
आयोजना सम्पन्न हुने मितिः	सालबसाली
कूल लागतः	सालबसाली
आयोजनाको प्रकृतिः	संस्थागत सुदृढीकरण
स्रोतः	नेपाल सरकार

प्रमुख प्रतिफलहरू :

» जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको संस्थागत विकासमा सहयोग हुने।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

» ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय, जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको भवन सुरक्षा, सरसफाई, लिफ्ट, खानेपानी, विद्युतीकरण, टेलिफोन, पुस्तकालय व्यवस्थापन, बगैंचाः व्यवस्थापन, भवन मर्मत सम्भार कार्य गरी सिँचाइ विभागबाट सञ्चालित कार्यक्रमहरू सुचारू रूपमा यथा समयमै सम्पन्न गरी संस्थागत विकासमा टेवा पुऱ्याएको।

४.२.७ सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना, मोरङ

सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना नेपालको कोशी प्रदेशको सुनसरी र मोरङ जिल्लामा अवस्थित छ। यस आयोजनाले कोशी नदीको चतराबाट पानी ल्याई सुनसरी जिल्लाको ४० हजार र मोरङ जिल्लाको २८ हजार हेक्टर गरी कूल ६८ हजार हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउदै आएको छ। सन् १९५४ को नेपाल भारत बीचका कोशी सम्झौता अन्तर्गत सन् १९६४ मा निर्माण कार्य सुरू गरी सन् १९७० मा भौतिक निर्माण कार्य सम्पन्न गरी ५ वर्षको Trial Run पश्चात सन् १९७५ मात्र भारत सरकारबाट नेपाल सरकारलाई आयोजना हस्तान्तरण गरिएको थियो। हस्तान्तरणको समयमा हस्तान्तरित मुख्य संरचनाहरू निम्न बमोजिम थिए।

» कोशी नदीको बाँया किनारामा चतरामा एक Side Intake,

» ५३ किलोमिटर लामो चतरा मूल नहर,

» २०३ किलोमिटर जम्मा लम्बाईका १९ वटा Branch र Distributary नहरहरू,

» २३४ किलोमिटर जम्मा लम्बाईका Minor नहरहरू र Outlet हरू जसले २०० देखि ५०० हेक्टर सम्मका Block मा सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्दथे ।

» हस्तान्तरण पश्चातका प्रारम्भिक दिनहरूमानै नहर प्रणालीमा अत्यधिक बालुवा पस्ने, कृषि योग्य भूमिको सम्भावित मरूभूमिकरण, न्यून सिँचाइ दक्षता (Low Irrigation Efficiency), अप्रभावकारी वितरण प्रणाली आवश्यकता भन्दा नहरमा अपुग पानी, परिवर्तित कृषि प्रणाली आदि जस्ता समस्याहरू देखिन थाले ।

यी समस्याहरू निराकरणका लागि नेपाल सरकारको अनुरोधमा International Development Agency (IDA) को Soft Loan सहयोगबाट सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजनाको विकासका लागि गुरुयोजना तैयार गरियो र सन् १९७८ बाट यसको कार्यान्वयन प्रकृया अगाडि बढ्यो। यस गुरूयोजना अनुरूप आयोजनाको विकासको लागि ३ (तीन) चरणमा विभाजित गरियो र तेश्रो चरणको विकासलाई अरू ३ (तीन) चरण (Phase) मा विभाजित गरियो। जस अनुरूप हालसम्म प्रथम चरण (सन् १९७८ देखि १९८६ सम्म), दोश्रो चरण (सन् १९८७ देखि १९९५ सम्म) सम्पन्न भइसकेको छन् भने तेश्रो चरण पहिलो Phase को कार्य सन् १९९८ बाट सुरू गरी सम्पन्न भइसकेको अवस्था छ। यसका साथै प्रथम र द्वितीय चरण पश्चात चतरा नहरमा देखिएको अत्यधिक Silt Entry समस्या तथा आबश्यक्ता अनुरूपको पानी नहरमा फर्काउन सन् १९९३ बाट शुरू गरी सन् १९९६ मा Sunsari Morang Headworks Project सम्पन्न गरियो। यस अन्तर्गत साविक Side Intake लाई १३०० मिटर माथि सार्नुका साथै २ (दुई) वटा ड्रेजर, Desilting Basin, ३.२ मेगाबाट क्षमताको Micro Hydro Power Unit, १५ किलोमिटर लामो ३३ के.भि. Transmission Line, Flushing System, Hydraulically Operated Gate System आदिको व्यवस्था गरियो।

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३११४४
आयोजना सुरू मिति	: सन् १९६४
आयोजना सम्पन्न हुनेमिति	: सालबसाली
कूल लागत	: सालबसाली
आयोजनाको प्रकृति	: सिँचाइ सेवा सुदृढीकरण
स्रोत	: नेपाल सरकार
आ.व. २०८०/८१ को बजेट रू.	: ७०,९६,००,०००

प्रमुख प्रतिफलहरू

» सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजनाले सुनसरी जिल्लामा ४०,००० हेक्टर साथै मोरङ जिल्लामा २८,००० हेक्टर गरी कूल ६८,००० हेक्टर कृषियोग्य जमीनमा सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराई उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्दै आइरहेको।

» यस आयोजनाले उपभोक्ताहरूको संस्थागत विकास गरी सिँचाइ सेवा शुल्क उठाउने कार्य समेत गर्दै आएको छ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

भारत सरकारले यस योजनामा बनाएका मूलनहर, शाखा नहर तथा माईनरहरूबाट कमाण्ड क्षेत्र भित्रको करीब २५ देखि ३५ प्रतिशत जमीनमा मात्र व्यवस्थित सिँचाइ सुविधा उपलब्ध थियो। पानी वितरण गर्ने नहरहरू तथा संरचनाहरूको अभावमा वांकी क्षेत्रमा व्यवस्थित सिँचाइ सुविधा पुग्न सकेको थिएन। साथै मूलनहरको पानीमा आउने अत्यधिक सिल्टका कारण नहर नहरीहरूमा Siltation को समस्या देखिनुको साथै वर्षामा कोशी नदीमा आउने वाढीको कटानले कमाण्ड क्षेत्र र चतरा मूलनहरलाई खतरा पुऱ्याउने गरेको थियो। यी समस्याहरूको न्युनीकरण गर्न योजनाले चरणवद्ध रूपमा विश्व बैंकको आर्थिक सहयोगमा कमाण्ड क्षेत्र विकासको काम गर्दै आएको छ। हाल सम्म योजनाको ३९,९६१ हेक्टरमा कमाण्ड क्षेत्र विकासको कार्य भई सकेको छ।

आयोजना	अवधि	खर्च	मुख्य कामहरू
प्रथम चरण	आ.व. २०३५/०३६ देखि २२०४२/०४३ सम्म	क) विश्व बैंक : ३ करोड अमेरिकन डलर ख) ई.ई.सी. : ४० लाख अमेरिकन डलर	सुखसेना शाखा तल शंकरपुर शाखा सम्मको ९,७५० हेक्टर जमीनमा कमाण्ड क्षेत्र विकास।
		ग) नेपाल सरकार : २५ लाख अमेरिकन डलर	कोशी नदी नियन्त्रण कार्य। चतरा मूलनहरको सुधार तथा ड्रेनेजको काम। कृषि सेवा विस्तार र मेशिनरी औजारको व्यवस्था।

आयोजना	अवधि	खर्च	मुख्य कामहरू
दोश्रो चरण	आ.व. २०४४ र ०४५ देखि २०५१ र ०५२ सम्म।	क) विश्व बैंक : ४ करोड अमेरिकन डलर ख) नेपाल सरकार : ९९ लाख अमेरिकन डलर	सेटलिंग वेसिन तथा चतरा मूलनहरको सर्भिस रोड ग्राभेलिंग कार्य। चतरा मूल नहरको सुधार। मेशिनरी औजार तथा साधनको व्यवस्था।
			झुम्का देखि दुहवी माईनर सम्मको १६,६०० हेक्टर क्षेत्रमा कमाण्ड क्षेत्र विकास।
तेश्रो चरण पहिलो फेज	आ.व. २०५४ र ०६५ देखि २०५९ र ०६० सम्म।	क) विश्व बैंक : २.९४ करोड अमेरिकन डलर ख) नेपाल सरकार : ९८ लाख अमेरिकन डलर	विराटनगर शाखा देखि हरिनगरा शाखा सम्मको १३,६११ हेक्टर कमाण्ड एरिया विकासको काम। कोशी नदीको ५.५ कि.मी. लामो वायां तटबन्ध निर्माण।
			वूढि एक्वाडक्टको मर्मत सुधार। चतरा मूलनहरको सुदृढिकरण।

आयोजना	अवधि	खर्च	मुख्य कामहरू
सुनसरी मोरङ हेडवर्क्स योजना	सन् १९९२ देखि सन् १९९७ सम्म।	क) विश्व बैंक : २.८० करोड अमेरिकन डलर ख) नेपाल सरकार : १६.८० लाख अमेरिकन डलर	चतरा नहरको पुरानो इन्टेक देखि १३०० मिटर Upstream मा ६० क्युमेक्स क्षमताको नयाँ इन्टेकको निर्माण। ३ व्यारेलको १००० मी. लामो RCC कल्भर्ट। ३०० मी. लम्बाईको Pre-Settling Basin. ४ वटा गेटहरू जडान भएको Flushing Sluice. पुरानो इन्टेकमा Regulating Structure . गेटहरू Operate गर्न चाहिने Water power drive का लागि Water Supply System (WSS) . Regulating Structure Feeder Canal सम्मको ४.५७ डायमिटरको १८० मी. लामो Tunnel को मर्मत।

आयोजना	अवधि	खर्च	मुख्य कामहरू
			९०० मी. लामो ६० मी. चौडाईको Settling Basin . ११ के.भी. विजुलीबाट चल्ने १४ इन्चको Cutter भएका दुइवटा Dredger र Dredge Out गर्ने ५ वटा Jetties ३.२ मेघाबाट क्षमताको Hydropower Qmation . नेपाल विद्युत प्राधिकरणको धरान सवस्टेसन देखि Power Qmation सम्मको १५ कि.मी. लामो ३३ के.भि. लाइन।

आ.व. २०८०/८१ मा सञ्चालन भएका प्रमुख क्रियाकलापहरू

» स्पर निर्माण कार्य (कोशी नदी चतरामा स्पर तथा रिभेटमेन्ट निर्माण/मर्मत)।

» पुरानो संरचना मर्मत सम्भार गर्ने।

» बुढी खोला संरक्षण कार्य हुने।

आ. व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरुः

- बूढी खोला संरक्षणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।
- लोहन्द्रा खोला हेडवर्क्स निर्माण कार्यको ६० प्रतिशत कार्य गर्ने ।
- पुराना संरचनाहरु मर्मत सम्भारको कार्यलाई निरन्तरता दिने ।
- बाली चक्रको आवश्यकता अनुसार नहर सञ्चालन गरि व्यवस्थित रुपमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने ।
- उपभोक्ताहरुको संस्थागत विकास गरी सिँचाइ सेवा शुल्क मार्फत राजश्व वृद्धि गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरुः

- करीब ५० बर्ष पुरानो आयोजनाको पुनर्स्थापना तथा सुधार कार्य समयमै गर्न नसकिएमा ६८००० हेक्टर कृषियोग्य क्षेत्र सिँचाइ सुविधाबाट बञ्चित भइ कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा पर्ने नकारात्मक प्रभावबाट रोक्न राष्ट्रिय गौरवको आयोजनामा स्तरोन्नति गरी पुनर्स्थापना, पुननिर्माण, सुधार तथा आधुनिकिकरणको खाका तयार पार्ने ।
- बाँकी रहेको कमाण्ड क्षेत्र विकासको अध्ययन गरी आवश्यक बजेटको व्यवस्था गरेर निर्माण कार्य अगाडी बढाउने ।
- क्षतिग्रस्त तथा जिर्ण नहर तथा संरचनाहरुको पुनर्स्थापना तथा पुनःनिर्माणका लागि पर्याप्त बजेटको व्यवस्था गरी क्रमागत रुपमा प्रतिस्थापन गर्दै जाने ।
- नहर डिसिल्टिङ कार्य घटाउन ड्रेजर मेशिन खरीद गर्न र भएको पुरानो मेशिनलाई दुरुस्त पार्न आवश्यक बजेट व्यवस्था गराउने ।
- शाखा तथा प्रशाखा नहरहरुमा क्रमिक रुपमा सिमाङ्कन को कार्य गरी अतिक्रमण हटाउने ।
- कोशी नदीमा दीगो र भरपर्दो इन्टेक निर्माण गरी सबै कमाण्ड क्षेत्रमा बर्षैभरी भरपर्दो सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन पहल गर्ने ।

४.२.८ बागमती सिँचाइ आयोजना, सर्लाही

नेपालको ठूला सिँचाइ आयोजनाहरू मध्ये एक बागमती सिँचाइ आयोजना, मधेश प्रदेशको ४ वटा जिल्लाहरु सर्लाही, रौतहट, बारा र महोत्तरी जिल्लाका करीब १,२२,०० हेक्टर कृषि योग्य जमीनमा सिँचाइ सेवा पुऱ्याउने लक्ष्य साथ सुरु गरिएको एक महत्वपूर्ण आयोजना हो यस आयोजनाको कार्यालय नेपालको मधेश प्रदेश, सर्लाही जिल्ला, कर्मैयामा अवस्थित छ। आयोजनाको गुरुयोजना सन् १९६७-१९७२ मा संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम खाद्य तथा कृषि संगठन UNDP-FAO ले तयार पारेको थियो। जर्मन एजेन्सी फर टेक्निकल कोअपरेसन (GIZ) को प्राविधिक सहयोगमा सन् १९७९/८० मा आयोजनाको अध्ययन पुनर्संरचना अनुसार आयोजनाको सम्पूर्ण कार्यलाई प्रथम र दोस्रो चरणमा गर्ने गरी विभाजन गरिएको

थियो। सोही आधारमा आ.व. २०३५/३६ मा वागमती सिँचाइ आयोजनाको पहिलो चरणको गुरुयोजनामा आधारित निर्माण सुरु भई ब्यारेजको निर्माण कार्य वि.सं. २०५० सालमा सम्पन्न भई सोही सालको आषाढ महिनामा पूर्वी तथा पश्चिमी नहर प्रणालीहरुमा पानी सञ्चालन सुरु गरिएको र निरन्तर रुपमा सर्लाही र रौतहट जिल्लाको करीब ४५ हजार ६ सय हेक्टर कृषि योग्य जमीनमा सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराउदै आएको छ।

आयोजना विकासको दोस्रो चरणको लक्ष्य हासिल गर्न हालको व्यारेज भन्दा केही कि.मी. माथि (U/S) बागमती नदीमा अग्लो बाँध निर्माण गर्ने प्रस्ताव गरिएको भए पनि उच्च बाँध निर्माण गर्न ठूलो लगानी चाहिने र परियोजना क्षेत्र र वरपर धेरै वातावरणीय प्रभावहरू सिर्जना हुने जस्ता अनेक कारणले वागमतीमा उच्च बाँध अध्ययन, निर्माण आदिको कार्य अगाडि बढन नसकेकोले बाँधको विकल्पका रूपमा राष्ट्रिय गौरवको सुनकोशी मरिन बहुउद्देश्य आयोजनाबाट Interbasin Water Transfer मार्फत करीब ६७ घ.मि प्रति सेकेन्ड पानी सुनकोशी नदीबाट मरिन खोलामा पुऱ्याइ बागमती नदीमा मिसाउने र हालकै व्यारेजबाटै आयोजनाको सिञ्चित क्षेत्रको कृषि योग्य जमीनमा बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा पुर्याइ कृषिको उत्पादकत्व बढाउने साथै सिञ्चित क्षेत्रलाई विस्तार समेत गर्ने गरी सुनकोशी बहुउद्देश्यीय आयोजना निर्माणाधीन अवस्थामा छ भने बागमती सिँचाइ आयोजनाको दोस्रो चरणको विस्तार तथा मौजुदा नहर प्रणाली/संरचनाको पुनः निर्माण एवं जिर्णोउद्धार, सिञ्चित क्षेत्र विकास तथा वचावका कार्य के कसरी आगाडि बढाउने भन्ने सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय स्तरको छुट्टा छुट्टै दुई परामर्शदाता मार्फत अध्ययन कार्य भई रहेको छ।

पहिलो चरण:

सर्लाही जिल्लाको झीम नदी देखि पश्चिम र रौतहट जिल्लाको लमाहा नदी देखि पूर्व २२,६०० हेक्टर खेती योग्य जमीनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने।

रौतहट जिल्लाको बागमती नदी देखि पश्चिम र लालबकैया नदीदेखि पूर्व वीचको २३,००० हेक्टर जमीनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने। यसरी पहिलो चरण प्रथम खण्ड अन्तर्गत कूल ४५,६०० हेक्टर जमीनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने।

दोश्रो चरण:

करीब ६७ घ.मि. प्रति सेकेन्ड पानी सुनकोशी नदीबाट मरिन खोलामा पुऱ्याई बागमती नदीमा मिसाउने र हालकै व्यारेजबाटै पश्चिम तर्फ रौतहटको लालबकैया नदी देखि पश्चिम र बाराको दुधौरा नदी सम्म करीब २८४०० र पूर्व तर्फ सर्लाही को झीम नदी देखि पूर्व र महोत्तरी को रातो नदी सम्म करीब ४६००० हेक्टर गरि जम्मा ७६४०० जमीनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने।

तसर्थ पहिलो र दोश्रो चरण गरी कूल क्षेत्रफल १,२२,००० हेक्टर जमीनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने।

बागमती सिंचाइ आयोजनाको दोस्रो चरणको विस्तार तथा मौजुदा नहर प्रणाली/संरचनाको पुनःनिर्माण एवं जिर्णोउद्धार, सिञ्चित क्षेत्र विकास तथा वचावटका कार्य के कसरी आगाडि बढाउने भन्ने सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको र राष्ट्रिय स्तरको छुट्टा छुट्टै दुई परामर्शदाता मार्फत अध्ययन कार्य भई रहेको छ।

आयोजना सम्बन्धि विवरण

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१११४
सुरू मिति	: आ.व.२०३५/३६
सम्पन्न हुने मिति	: सालबसाली
आयोजनाको प्रकृति	: निर्माण, मर्मत सुधार
स्रोत	: नेपाल सरकार

आ.व. २०८०/८१ को बजेट रू. : ६८,६९,६८,०००/-

प्रमुख प्रतिफलहरू

» सर्लाही र रौतहट जिल्लाको ४५,६०० हेक्टर जमीनमा भरपर्दो सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने गरिएको।

» बागमती नदीमा ब्यारेज निर्माण सम्पन्न भएको।

» मूल तथा शाखा नहर लम्ब्याउने कार्य सम्पन्न भएको।

» १३० हेक्टर जग्गा अधिग्रहण सम्पन्न भएको।

» ३८,३०० हेक्टर कमाण्ड क्षेत्र विकास कार्य सम्पन्न भएको।

» कमाण्ड क्षेत्र भित्र धान बनली,गहुँ र मकै बालीको Productivity क्रमशः ४.७१,२.९६ र १०.८८ MT/ha रहेको।

» पश्चिम मूलनहरमा सिल्ट इजेक्टर निर्माण कार्य सम्पन्न भएको।

» तपसिल अनुसारको मुख्य मुख्य संरचनाहरु निर्माण सम्पन भएको।

नाम	संख्या	लम्बाई	मुख्य संरचना
सिञ्चित क्षेत्र	४५६०० हे.	सर्लाही २२६०० हे. र रौतहट २३००० हे	

नाम	संख्या	लम्बाई	मुख्य संरचना
ब्यारेज	१	४०३.५ मि.	३६ वटा गेट, १२ वटा HR/CR
मूल नहर	२	२१ र २८ गरी ४९ कि.मी.	करीब २०६ वटा
शाखा नहर	६	११४ कि.मी.	करीब ८१४ वटा
प्रशाखा नहर	२१	१३५ कि.मी.	करीब १२९५ वटा
सेकेन्ड्री नहर	४१२	५९६ कि.मी.	करीब २७७२ वटा
नहर निरिक्षण तथा लिंक सडक निर्माण कार्य	३३० कि.मी.	Service Road (Gravel) and Link Road (खेत र नहर देखि नजिकको बजार सम्म)	
सिञ्चित क्षेत्र बचावट कार्य	४ २ ० ० ० हेक्टर	तटबन्ध (खेती योग्य जग्गा बचावट)	

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू

- » कमाण्ड क्षेत्र बचावट तथा संरक्षण कार्य गर्ने।
- » नहर सञ्चालन तथा मर्मत संभार गरी सिँचाइ व्यवस्थित गर्ने।
- » ब्यारेज सञ्चालन मर्मत संभार गर्ने।
- » अगुमेन्टेसन सिँचाइ प्रणालीहरूको निर्माण सम्बन्धी कार्य गर्ने।
- » सर्भिस रोड मर्मत तथा बचावट गर्ने।
- » क्षतिग्रस्त संरचना जिर्णोद्धार कार्य गर्ने।
- » अधुरा नहर जोड्ने तथा लम्ब्याउने कार्य सञ्चालन गर्ने।

आयोजनाले हाल सिँचाइ सेवा पुऱ्याइ रहेको ४५ हजार ६ सय हेक्टर सिँचित क्षेत्रमा निर्मित संरचनाको आधुनिकीकरण तथा पुनःस्थापना/पुनर्निर्माण कार्यका लागि राष्ट्रिय स्तरको बोलपत्र मार्फत परामर्शदाताको नियुक्ति गरी अध्ययनको कार्य चालु रहेको।

थप विकास गरिने ७६,४०० हेक्टर सिँचित क्षेत्रको विस्तृत प्रारूप तयारी कार्यका लागि अन्तराष्ट्रिय स्तरको बोलपत्र मार्फत परामर्शदाताको नियुक्ति भई अध्ययनको कार्य चालु रहेको।

सर्लाही जिल्लाको बागमती नगरपालिका क्षेत्रमा हरिहर क्षेत्र लिफ्ट सिँचाइ योजना मार्फत

पूर्वी मूल नहर माथि तथा चुरे पहाड भन्दा तलको ५२८ हेक्टर खुद सिञ्चित क्षेत्रमा एकीकृत लिफ्ट सिँचाइ योजना सञ्चालन गरिने।

४.२.९ सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, गोरखा

पालुङ्गटार सिँचाइ योजना तथा कुण्डुटार सिँचाइ योजनालाई कार्यान्वयनमा ल्याउने मुख्य उद्देश्यका साथ आ.ब. २०७५/७६ मा पालुङ्गटार कुण्डुटार सिँचाइ आयोजनाको नाममा स्थापना भएको हो। हाल यस आयोजनाको कार्य विस्तार गरी यसै आ.ब देखि कार्यालयको नाम सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालयमा परिवर्तन गरिएको छ। यस कार्यालय अन्तरगत पालुङ्गटार तथा कुण्डुटार सिँचाइ योजना बाहेक गोरखा, तनँहु, लमजुङ्ग तथा मनाङ्गका विभिन्न क्षेत्रमा एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ विषेश कार्यक्रम र नदी नियन्त्रणका कार्यक्रमहरु सञ्चालन भइरहेका छन। पालुङ्गटार सिँचाइ योजना तर्फ हाल सम्म विभिन्न भागमा बाँध तथा लिफ्ट सिँचाइ योजनाहरुको अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको छ। Jayatar Storage and Lift Irrigation Project, पालुङ्गटार ९ मा निर्माण कार्य अन्तर्गत Dam Portion मा ३३ मि कार्य सम्पन्न गरी ५२ मि Spillway को निर्माण भएको र यस आ.ब. निर्माण कार्य निरन्तर भइ रहेको छ। पालुङ्गटार सिँचाइ योजना तर्फनै कुसुन्टार डाइभर्सन सिँचाइ योजना तर्फ मुहानमा निर्माण कार्य भएको साथै १,१०० मि लाइनिङ्ग कार्य भएको र अन्य योजनाहरुमा पनि निर्माण कार्य अगाडि बढि रहेको छ। कुण्डुटार सिँचाइ योजना तर्फ अध्ययन कार्य सकि ठेक्का मार्फत विभिन्न प्याकेजका निर्माण कार्य पनि सम्पन्न भएका छन भने दुई प्याकेज कार्यान्वयन कै क्रममा छन। हाल सम्म यस योजनामा ७७० मिटर कभर्ड क्यानल, २७५० मि. नहर लाइनिङ्ग निर्माण, इन्टेक संरक्षण साथै विभिन्न चेनेजमा संरक्षण कार्य सम्पन्न भएका छन। नेपाल सरकारको सालवसाली कार्यक्रम अन्तर्गत यस आयोजनाबाट ३ भिन्न ब.उ.शि. नं मार्फत एकीकृत नदी बेसीन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम नदी नियन्त्रणका कार्यक्रम तथा पालुङ्गटार तथा कुण्डुटार सिँचाइ योजना गरी ३ मुख्य कार्यक्रमहरु सञ्चालन भइरहेका छन्।

प्रमुख प्रतिफलहरु

- » कुण्डुटार सिँचाइ योजना, गोरखा तर्फ सुरुको अबधि देखि हाल सम्म ९ प्याकेजमा ठेक्का सञ्चालन भएकोमा ७ प्याकेज सम्पन्न भएको जस मध्ये हाल सम्म २७४० मि. नहर लाइनिङ्ग सम्पन्न भएको, विभिन्न भागमा नहर संरक्षण संरचनाहरु निर्माण भएको र बाँकी २ प्याकेज ठेक्का चालु अवस्थामा रहेको।
- » गत आ.व. मा मात्र ९४० मि. लाइनिङ्ग, मुहानमा पानीको सतह बढाउने कार्य भएको साथै विभिन्न चेनेजमा ग्याबियन वाल तथा ढुङ्गाको वाल लगाइ संरक्षण कार्यहरु भएको।

- यस आ.व. मा आपतकालिन कार्य अन्तरगत कुण्डुटार सिँचाइ योजनामा १५ मि. RRM Protection Wall निर्माण गरिएको ।
- पालुङ्गटार सिँचाइ योजना तर्फ हाल सम्म विभिन्न भागमा बाँध तथा लिफ्ट सिँचाइ योजनाहरुको अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको । Jayatar Storage and Lift Irrigation Project, पालुङ्गटार ९ मा निर्माण कार्य अन्तर्गत Dam Portion मा ३३ मि. कार्य सम्पन्न गरी ५२ मि. spillway को निर्माण भएको । पालुङ्गटार सिँचाइ योजना तर्फनै कुसुन्टार डाइभर्सन सिँचाइ योजना तर्फ मुहानमा निर्माण कार्य भएको साथै ११०० मि.. लाइनिङ्ग कार्य भएको र निर्माण कार्य निरन्तर भइ रहेको ।
- दरौदी नदी नियन्त्रण, गोरखा तर्फ हालसम्म ढोडेनी बालुवाफाँट लामबगर जस्ता जोखिमयुक्त क्षेत्रमा १८०० मि. तटबँन्ध कार्य भएको ।
- दोर्दी नदी नियन्त्रण, लम्जुङ्ग सुरुको अबधि देखि हाल सम्म ९०० मि. तटबन्ध कार्य भएको, तथा २६ मि. Plum Concrete wall निर्माण कार्य सम्पन्न भएको ।
- मर्स्याङ्दी नदी नियन्त्रण, मनाङ सुरुको अबधि देखि हाल सम्म १५०० मि.. ग्याबियन वालको तटबन्ध कार्य भएको साथै ६५ मि. Plum Concrete wall तथा ७०० मि. Big Boulder Staking निर्माण कार्य सम्पन्न भएको ।

आ.व. २०८१/८२ को पुस मसान्त सम्मको प्रगति विवरण :

- भौतिक प्रगति : ७० %
- वित्तीय प्रगति : ३० %

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु :

- पालुङ्गटार सिँचाइ योजना, गोरखा
- कुण्डुटार सिँचाइ योजना, गोरखा
- दरौदी नदी नियन्त्रण, गोरखा
- दोर्दी नदी नियन्त्रण, लम्जुङ्ग
- मर्स्याङ्दी नदी नियन्त्रण, मनाङ
- एकीकृत नदी बेसीन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम ।

४.२.१० सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, कास्की

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३/०८/१२ को निर्णय अनुसार यस रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना कार्यालयको स्थापना भई आ.व. २०८१/०८२ देखि नाम परिवर्तन भई सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना भएको हो।

यस आयोजनाले जल उत्पन्न प्रकोपको न्यूनीकरण, सिँचाइ योजनाहरु, बाढी पहिरो, भू-क्षय जस्ता प्राकृतिक प्रकोप र नदी व्यवस्थापन सगँ सम्बन्धित कार्यहरु गर्नुका साथै लिफ्ट सिँचाइ

योजनाहरु सञ्चालन गर्नु का साथै रुपातालको जैविक विविधताको संरक्षण गरि आय आर्जन तथा पर्यटन विकासमा समेत टेवा पुग्ने गरि रुपातालमा बाँध बनाई साविकको पानीको गहिराइलाई करीब ४ मी. ले वृद्धि गरी तालको क्षेत्रफल १२२ हे. बाट १८३ हे.पुऱ्याउने, जलाधार क्षेत्रको संरक्षण, जलचरको संरक्षण, पर्यावरणीय पर्यटन विकास, रोजगारी सृजना, वातावरणीय संतुलन कायम गर्दै जलवायु परिवर्तणका असर न्यूनीकरणको लागि रुपाताल संरक्षण तथा विकास गर्ने जस्ता कार्यहरु समेटेको छ।

उद्देश्य :

» सिँचाइ योजनाहरु सञ्चालन, रुपातालको बाँध निर्माण, नदी, खोला व्यवस्थापन तथा अन्य लिफ्ट सिँचाइहरुको निर्माणका कार्य गर्ने।

» रुपातालको जैविक विविधताको संरक्षण गरी पर्यटन प्रर्वद्धनमा टेवा पुऱ्याउने ।

» बाढी, पहिरो जस्ता जल उत्पन्न प्रकोपहरुको संरचनागत तथा गैरसंरचनागत प्रविधिबाट रोकथाम गरी सो बाट हुन सक्ने जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्नु र नदी, जलाधार क्षेत्र तथा जलजन्य पर्यावरणको संरक्षण गरी प्राकृतिक स्रोत साधन जस्ता पूर्वाधारका उपयोगिता लाई दिगो बनाउने।

» नदी तथा पहिरो व्यवस्थापन कार्यमा संलग्न सरकारी तथा स्थानीय निकाय, गैरसरकारी एवम् सामुदायिक संघ, संस्थाका साथै निजी क्षेत्र सँग समन्वयात्मक ढंगले कार्य गर्दै जाने।

» उपलब्ध स्रोतको समुचित उपयोग गर्न सिँचाइ गुरुयोजनाको मर्मलाई आत्मसाथ गर्दै सिँचाइ क्षेत्रको दिगो विकास एवं विस्तार गर्दै कृषि उत्पादकत्वको अभिवृद्धि गर्ने।

» कृषि योग्य जमीनमा सिँचाइ विकास तथा विस्तार गरी बषैभरी भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने । सिँचाइ तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका लागि निर्मित संरचनाहरुको समयमै उचित मर्मत संभार गरी दिगो र भरपर्दो बनाउने साथै प्रभावकारी जल व्यवस्थापन तथा आधुनिकरण गर्ने।

» नदी तथा जलाधार व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त प्रविधिको विकास तथा प्रयोग आवश्यक संरचनागत तथा गैरसंरचनागत कार्य गरी जल उत्पन्न प्रकोपबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्ने साथै जोखिम रहित जग्गा उकास गर्ने।

» ठूला प्रकृतिका पहिरोहरुको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान र संरचनागत तथा गैरसंरचनागत कार्य गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने।

» सिँचाइ तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका पूर्वाधार सम्बन्धि सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास तथा सुदृढीकरण गर्ने।

» सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप, पहिरो र जलाधारको विकास एवं व्यवस्थापनको लागि सस्थागत विकास संगठनात्मक सुधार तथा यस क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

» जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई सम्बोधन गर्न जलवायु जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यक्रमहरु अनुकूलन र अल्पीकरण अवधारणालाई जलस्रोत तथा सिँचाइको विकास कार्यमा समावेश गर्दै सञ्चालन गर्ने।

प्रमुख प्रतिफलहरु

- » रुपातालको जैविक विविधताको संरक्षण गरी पर्यटन प्रवर्द्धनमा टेवा पुगेको ।
- » आयोजनाको बाँध निर्माण, रुपातालको लागि अधिग्रहण गरिएको जग्गाको मुआब्जा वितरण ।
- » नदी, खोला नियन्त्रण तथा अन्य निर्माणका कार्य गरिएको ।
- » जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम बचावट कार्यक्रम बेनी म्याग्दी, पर्वत र सिँचाइ तथा लिफ्ट सिँचाइ योजना गण्डकी प्रदेशका विभिन्न जिल्लाहरु (कास्की, स्याङ्जा, पर्वत, बाग्लुङ, म्याग्दी, तनहुँ तथा मुस्ताङ) मा रहि सिँचाइ सम्बन्धि कार्य लगायत नदी नियन्त्रणका संरचनाहरुको उचित मर्मत संभार भएको ।
- » प्रभावकारी जल व्यवस्थापन, आधुनिकीकरण गरिएको ।
- » नयाँ लिफ्ट सिँचाइ योजनाहरुको निर्माण गरी वर्षैभरी भरपर्दो सिँचाइ सेवा पुऱ्याएको ।
- » जल उत्पन्न प्रकोपहरु बाढी, पहिरो, भूःक्षय रोकथाम, ग्याविन जाली वितरण तथा नदी नियन्त्रण सँग सम्बन्धित कार्यहरु भएका ।
- » ठूला प्रकृतिका पहिरोहरुको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान र संरचनागत तथा गैरसंरचनागत कार्य गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण भएको ।
- » सिँचाइ तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका पूर्वाधार सम्बन्धि सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास तथा सुदृढीकरण गरिएको ।

क) सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना (साबिक रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना)ः आ.व. २०७३/०७४ मा रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजनाको स्थापना भएको भएता पनि आ.व. २०८०/०८१ देखि नाम परिवर्तन भइ सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजानाको भएको। आयोजनाको गुरुयोजनाको स्वीकृति, आयोजनालाई आवश्यक पर्ने जग्गाको विवरण तयार गर्ने कार्य, स्रोत सुनिश्चितता, योजनाको रजिष्ट्रेशन, राष्ट्रिय योजना आयोगबाट योजना स्वीकृत, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृतिको काम पुरा नभएकोले सालवसाली रुपमा काम हदै आईरहेको थियो। आ.व. २०७६/०७७ मात्र माथि उल्लेखित प्राय सवै प्रकृया पुरा गरी योजनाले मुर्त रुप धारण गरे पश्चात मात्र व्यवस्थित रुपमा बहुबर्षीय ठेक्का व्यवस्थापन गर्न थालिएको छ। सो अनुरुप रुपातालको मुख्य निर्माण कार्य मध्ये यस प्रकार रहेको छ।

- » बाँध, स्पील–वे कम वृज, गाईड वण्ड तथा आवश्यक संरचना निर्माण ।
- » वर्षै भरी सेवा सुविधा दिन सक्ने ७.८ कि.मी. लामो मोटरेवल पक्की बाटो निर्माण ।
- » सिल्ट ट्रयाप निर्माण, वेड वार निर्माण ।
- » मल्टि सेलुलर आर.सि.सि. कल्भर्ट जस्ता महत्वपूर्ण संरचना निर्माण कार्यको ठेक्का व्यवस्थापन गरी निर्माण कार्य भईरहेका छन् ।

ख) जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम संरक्षण कार्यक्रम : वेनी वजार, म्याग्दी र वारी वेनी वजार, पर्वत।

देश संघीयतामा गए पश्चात् समायोजन तथा पुनःसंरचना हुँदा रुपाताल परियोजनाको अलावा संघ अन्तर्गत रहेको जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम संरक्षण वेनी वजार म्याग्दीको संरक्षण कार्यक्रम पनि यसै परियोजना अन्तर्गत रही सम्पादन गर्दै आइरहेको भएतापनि थप काम गर्नुपर्ने छुट भएका स्थानमा यसै आ.व. मा बेनी बजार म्याग्दी र बेनी बजार पर्वत गरी दुवै तर्फको करीब ३.५ कि.मी. सम्मको गुरुयोजना तयार गरी हालै मात्र विभागबाट प्रत्यायोजना गरिएका भइपरी बन्दोवस्तका लागि सूचना प्रकाशित भएको छ। यसै गरी विभागबाट प्रत्यायोजन गरिएका भइपरि आउने, आकस्मिक नदी नियन्त्रण, संरक्षणका र मर्मत कार्यक्रमका कामहरु पनि गर्दै आएको छ। यसको भौतिक प्रगति करीव ६५% सम्पन्न भएको छ भने बाँकी निर्माण कार्य अवधि आ.व. २०८१/०८२ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

सि.नं.	विवरण	लक्ष्य	हालसम्म सम्पन्न	बाँकी
१. रुपाताल संरक्षण				
	१.१ Silt Trap	3Nos	3	0
	१.२ Bridge	2 Nos	1	1
	१.३ Bed Bar/ Check Dam	200 Nos	70	130
	१.४ Conservation Pond	203 Nos	25	178
	१.५ बाँध तथा स्पिलवे निर्माण			
	१.५.१ Earthern Embankment	630m	30	600
	१.५.२ स्पिलवे	45 M	15	30
	१.६ Access Road	7.8 Km	7.8	0
	१.७ तालको माटो व्यवस्थापन कार्य	8.9 Lakh Cum	1 Lakh Cum	7.9 Lakh Cum
२. टार - बजार संरक्षण कार्यक्रम				

सि.नं.	विवरण	लक्ष्य	हालसम्म सम्पन्न	बाँकी
	तटबन्ध निर्माण	६.६९ कि. मि.	५.१३ कि. मि.	१.५६ कि. मि.

आयोजनाको लागत जम्मा रु ४ अर्ब ५२ करोड ८८ लाख मध्ये हाल सम्म रु १अर्ब ३० खर्च भएको छ।

आ.व. २०८०/०८१ मा भएका कार्य	
१. नदी नियन्त्रण	परिमाण
१.१ नदी व्यवस्थापन सम्बन्धि	७ वटा
१.२ सिँचाइ सम्बन्धि	२ वटा
१.३ बाँध तथा स्पिलवे निर्माण	१५मिटर
१.४ तालको माटो व्यवस्थापन कार्य	१ लाख घन मिटर
१.५ जग्गा अधिग्रहण	२० हेक्टर
२. टार - बजार संरक्षण कार्यक्रम	०.९ कि .मि.
३.एकीकृत उर्जा कार्यक्रम	१ वटा सि. यो.

आयोजनाको लागत विनियोजित जम्मा रु ३५ करोड ३१ लाख ८४ हजार मध्ये आ.व. २०८०/०८१ मा रु ३२ करोड ३० लाख ५५ हजार खर्च भएको छ।

आ.व. २०८१।०८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु	
१.जलस्रोत संरक्षण आयोजना	परिमाण
१.१ नदी व्यवस्थापन सम्बन्धि	१६ वटा
१.२ सिँचाइ सम्बन्धि	१६ वटा
१.३ बाँध तथा स्पिलवे निर्माण	१५मिटर
१.४ तालको माटो व्यवस्थापन कार्य	४ लाख घन मिटर
१.५ जग्गा अधिग्रहण	२१ हेक्टर
२. टार - बजार संरक्षण कार्यक्रम	१.२ कि .मि.

३.एकीकृत नदी वेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम	८ वटा सि. यो.

आयोजनाको लागत विनियोजित जम्मा रु ७३ करोड ६२ लाख मध्ये आ.व. २०८१/०८२ मा हालसम्म रु ३० करोड ८६ लाख खर्च भएको छ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरु

रुपाताल भौतिक संरचना निर्माण कार्यः

१) वातावरण तथा नदी नियन्त्रण तर्फः

- » १३० वटा चेक ड्याम, १७८ वटा कन्जर्वेशन पोण्ड निर्माण कार्य।
- » जलाधार क्षेत्रमा वायो इजिनियरिङ्गको निर्माण कार्य।

२) बाँध, स्पीलवे कम वृज तथा गाइड वण्ड तर्फः

- » यस अन्तर्गत बाँध तथा स्पील वे कम वृज, ७०० मीटर तटबन्ध तथा १ वटा भवन निर्माण कार्य।

३) बाँध रहने ठाउँ कटहरे टुंडा देखि माथि रुपा ज्योति विद्यालय तल करीब ६.९० कि.मी. पैदल मार्ग (Eco-Trail) निर्माण कार्य ।

४) आवश्यक संरचना तथा तालको संरक्षणको लागि आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण जग्गा अधिग्रहण गर्ने ।

५) जोखिम युक्त जिल्ला सदरमुकाम बचावट कार्यक्रम अन्तर्गत बेनी बजार, पर्वत जिल्ला लगायत अन्य नदी व्यवस्थापनका निर्माण कार्य ।

४.२.११ बृहत् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना, दाङ

दाङ उपत्यकाको धेरै जसो भागमा कृषि व्यवसाय हुने भए पनि सिँचाइ सुविधाको अभावले गर्दा कृषि कार्य क्रमशः घट्दै गएकोमा खेती हुन सक्ने ५६,००० हेक्टर भूमिमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याइ, कृषि उत्पादनमा वृद्धि गरी जिल्लाका अधिकांश कृषकहरुको जीवनस्तर उकास्ने तथा आर्थिक समृद्धि तर्फ दिशा पहिल्याउने मुख्य उद्धेश्यका साथ २०७३/०८/१२ को नेपाल सरकार, मन्त्रीपरिषद्को निर्णयबाट बृहत दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना लागु भई कार्यान्वयनमा आएको छ। सोही मितिबाट दाङ जिल्लाको तुलसीपुरमा उक्त आयोजनाको मुख्य कार्यालय स्थापना भई आ.व. २०७४/७५ देखि स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रमबाट बजेट उपलब्ध भई कार्य सुचारु रहेको छ। दाङ जिल्लाको उत्तर तिर पर्ने जिल्लाहरु मध्ये सल्यान र रोल्पा जिल्लाहरुको नदीहरुबाट जल स्थानान्तरण गरी तथा दाङ उपत्यकाको आन्तरिक

स्रोतबाट समेत उपलब्ध जलस्रोत उचित व्यवस्थापन गरी दाङ उपत्यकाको ५६,००० हेक्टर खेती योग्य जमीनमा बर्षै भरी सिँचाइ सेवा सुनिश्चत गर्ने उद्धेश्य राखी आयोजनाले आफ्ना कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएको छ।

आयोजनाको कूल लागत र अवधिः

आ.व. २०७४/०७५ देखि सुरु भएको यस आयोजना आ.व. २०८३/०८४ सम्म रहने अनुमान छ र यसको लागत अनुमान ४० अर्ब हुने अनुमान छ। यद्यपि समग्र आयोजनाको डीपिआर निर्माण कार्य चरणमै रहेको हुँदा फाइनल हुन बाँकी नै छ।

आयोजनाको कार्यहरु

आयोजना अन्तर्गत ५ वटा (Component) रहेका छन्।

i. Component A (डाइभर्सन सम्बन्धी)

- शारदा दाङ डाइभर्सनको अध्ययन भइ सकेको। सामाजिक हिसावले सम्भाव्य नदेखिएको।
- माडी डाइभर्सन- अध्ययनको तयारी हुदै।

ii. Component B (सहत सिँचाइ प्रणालीको विकास र आधुनिकीकरण)

- डाइभर्सनबाट आउने पानीलाई सिञ्चित क्षेत्रसम्म पुऱ्याउन दाङ उपत्यकाको महाभारत फेदमा पूर्व पश्चिम नहर निर्माण गर्ने र पूराना किसान व्यवस्थित सिँचाइ प्रणालीको आधुनिकीकरण गर्ने।
- यस कम्पोनेन्ट अन्तर्गत उरहरी जस्पुर सिँचाइ प्रणाली र डुरुवा नहर प्रणालीको आधुनिकीकरण गर्ने कार्य सुरु भएको छ।

उपत्यका भित्रका करीब ३०० वटा किसान ब्यबस्थित नहर प्रणालीको पुनर्स्थापना एवं आधुनिकीकरण गरी डाइभर्सनबाट आपूर्ति हुने पानीलाई किसानको खेतमा पुऱ्याइ बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन सहज हुने देखिन्छ।

iii. Component C (जलाशय सम्बन्धी)

उपत्यका भित्र रहेका ठूला/साना खोला/चिराहरुमा पक्की र माटोको कच्ची बाँधहरु निर्माण गरी कृत्रिम जलाशय (पोखरी) हरु निर्माण गर्ने। हालसम्म घोराही, शान्तिनगर र दंगीशरणमा ३५ वटा जलाशय निर्माण भई सकेका छन्। यसको लागि अत्यधिक माग आउने गरेको छ। अतः आयोजनाले मास्टर प्लान तयारी भई रहेको छ।

- उपत्यका भित्र करीब २०० स्थानमा साना जलाशय निर्माण गर्न सकिने देखिन्छ।

iv. Componet D (बबई कोरीडोर तथा अन्य स्थानमा लिफ्ट सिँचाइ प्रणाली र भूमिगत सिँचाइ प्रणाली)

- » बबई नदीको दायाँ बायाँ सिँचाइ अभाव भएका स्थानहरुमा बबई नदीको पानी लिफ्ट प्रविधिबाट किसानको खेतवारीमा पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको छ।
- » हालसम्म ४६ वटा लिफ्ट सिँचाइ प्रणाली निर्माण सम्पन्न भइ सकेका छन् भने करीब १९ वटा लिफ्ट सिँचाइ प्रणालीको DPR तयार भइ सकेको छ।
- » भूमिगत सिँचाइ तर्फ आ.व.२०८०/०८१ सम्ममा ५७ वटा डीप ट्यूबवेलको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको र ३ वटा डीप बोरिङको निर्माण कार्य भइ रहेको छ।

v. Component E (नयाँ प्रविधिमा आधारित सिँचाइ प्रणाली)

- » उपत्यकाको पहाडी भिरालो कृषि योग्य भूमिमा नयाँ प्रविधिको सिँचाइ प्रणाली विकास गर्ने।
- » यस अन्तर्गत फोहरा सिँचाइ, थोपा सिँचाइ, पाइप सिँचाइ र पोखरी सिँचाइ आदि पर्दछन्।
- » हालसम्म यस्ता ३८ वटा सिँचाइ प्रणालीको विकास गरिएको छ।

आ.व.२०८०/०८१ सम्ममा सम्पादन गरेका मुख्य कामको विवरणः

- » शारदा डाइभर्सन को पूर्ब सम्भाव्यता अध्ययन सम्पन्न।
- » ग्वारखोला उच्च बाँध को पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन सम्पन्न /बिस्तृत इन्जिनियरिंग अध्ययन को तयारी।
- » माडी दाङ डाइभर्सन सम्बन्धी अध्ययन विभागबाट भई रहेको।
- » उरहरी जसपुर सिँचाइ प्रणालीको निर्माण कार्य भई रहेको।
- » डुरुवा सिँचाइ प्रणालीको निर्माण कार्य भई रहेको।
- » दाङ उपत्यकामा कृतिम जलाशयहरुको DPR तयार भइरहेको।
- » ५७ वटा डीप ट्यूब वेलको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको।
- » उपत्यका भित्र ३५ वटा माटोको कृतिम जलाशय निर्माण भएको।
- » बबई कोरिडोर लगायत अन्य विभिन्न ठाउँमा ४६ वटा लिफ्ट सिँचाइ निर्माण भएको।
- » किसान व्यवस्थित सतह सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत २४७.३७ कि. मी. नहर को पुनर्स्थापना तथा सुधार।
- » ३८ वटा नयाँ प्रविधिमा आधारितसिँचाइ पोखरी निर्माण भएका छन्।
- » ७४ वटा स्यालो ट्यूबवेलको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको।

आ.व. २०८१/०८२ मा सञ्चालन हुने मुख्य क्रियाकलापको विवरणः

- » उरहरी जसपुर सिँचाइ प्रणालीको निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने।
- » डुरुवा सिँचाइ प्रणालीको निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने।
- » दाङ उपत्यकामा थप कृतिम जलाशयहरुको DPR तयार गरी कार्यान्वयनमा लैजाने ।
- » १० वटा डीप ट्यूवेलको वितरण प्रणाली निर्माण सम्पन्न गरी थप २०० हे. सिञ्चित क्षेत्र विस्तार

गर्ने ।

- ८ स्थानमा माटोको कृतिम जलाशय निर्माण गर्ने ।
- निर्माण सम्पन्न भएका १० कृतिम जलाशयमा वितरण प्रणाली निर्माण गरी थप २०० हे. सिञ्चित क्षेत्र विस्तार गर्ने ।
- ५ वटा लिफ्ट तथा सिँचाइ पोखरी निर्माण गरी थप १०० हे. सिञ्चित क्षेत्र विस्तार गर्ने ।
- किसान व्यवस्थित सतह सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत नहर को पुनस्थापन तथा सुधार गरी थप ३०० हे. सिञ्चित क्षेत्र विस्तार गर्ने ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरु

- नयाँ सिँचाइ प्रणालीको Appraisal गर्नुपर्ने।
- ग्वार खोला बहुउद्देश्यीय उच्च बाँध लगाएत अन्य बाँधहरुको अध्ययन/विस्तृत अध्ययन गर्नुपर्ने।
- बहुबर्षीय ठेक्का सहमति लिई सिँचाइ प्रणाली निर्माण कार्य अगाडि बढाउनुपर्ने ।
- दाङ उपत्यकामा कृत्रिम जलाशयहरु तथा अन्य सम्भाव्य सिँचाइ प्रणालीको DPR तयार गर्नु पर्ने ।
- निर्माण गरिएको डीप ट्यूवेलको वितरण प्रणाली निर्माण गरी थप सिञ्चित क्षेत्र विस्तार गर्नुपर्ने ।
- दाङ उपत्यकामा थप कृत्रिम जलाशयहरु निर्माण गरी थप सिञ्चित क्षेत्र विस्तार गर्नुपर्ने।
- नदी किनाराका टारहरुमा लिफ्ट सिँचाइ निर्माण गरी थप सिञ्चित क्षेत्र विस्तार गर्नुपर्ने।
- उपत्यकाको माथिल्लो भिरालो जमीनमा सिँचाइ पोखरी निर्माण गरी थप सिञ्चित क्षेत्र विस्तार गर्नु पर्ने।
- किसान व्यवस्थित सतह सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत नहर को पुनर्स्थापन तथा सुधार गरी थप सिञ्चित क्षेत्र विस्तार गर्ने ।

४.२.१२ प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना, दाङ

दाङ जिल्लाको देउखुरी उपत्यकास्थित प्रगन्ना सिँचाइ आयोजना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजनाको नहर तथा नहर संरचनाहरुको निर्माणार्थ विधिवत स्थापना भएको यस आयोजनाको कार्यालय दाङ जिल्लाको लमही नगरपालिका वडा नं. ५ मा अवस्थित रहेको छ। यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र अन्तर्गतपर्ने यी दुई वटा सिँचाइ आयोजनाहरुको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार रहेको छ।

प्रगन्ना सिँचाइ आयोजना

प्रगन्ना सिँचाइ आयोजनाले दाङ जिल्ला देउखुरी उपत्यकाको पूर्वमा भालुवाङ बजार, उत्तरमा चुरे पहाड, दक्षिणमा राप्ती नदी र पश्चिममा बगइ सोता चार किल्लाभित्र रहेको लमही नगरपालिका र राप्ती गाउँपालिका अन्तर्गत ५८०० हे. क्षेत्रफल जमीनमा सिँचाइ सेवा

पुऱ्याउँद छ। तीन वटा इन्टेक मार्फत राप्ती नदीको पानीलाई विभिन्न नहर तथा नहर संरचनाहरुबाट यस प्रणालीले सिँचाइ सेवा पुऱ्याउँदै आइरहेको छ। यस आयोजनालाई जलउपभोक्ता कृषकहरुबाट प्रणाली गत रुपमा सञ्चालन गर्नका लागि मूल समन्वय समिति १ वटा, मूल समिति ४ वटा र कूलो पानी समिति ७७ वटा बाट प्रतिनिधित्व गर्ने गरी प्रगन्ना कूलो सिँचाइ प्रणाली जल उपभोक्ता संस्थाको नाममा वि.सं. २०५७ सालमा दर्ता गरी एक अविछिन्न संस्थाको रुपमा राखिएको छ। यो आयोजना वि.स. २०५५ सालदेखि कार्यान्वयनमा रहेको र यस आयोजनाको निर्माण सुधार कार्य कुवेत फण्ड अन्तर्गत वि.सं. २०६४ मा सम्पन्न भए तापनि यस आयोजनाको मर्मतसम्भार, आवश्यक सुधार एवं विस्तारका कार्यहरुका साथै सिञ्चित क्षेत्र बचावटको कार्यलाई निरन्तरता दिनुपर्ने अवस्था रहेको छ।

यस आयोजनातर्फ आयोजना कार्यालयले मुख्य गरी सिञ्चित क्षेत्र संरक्षणको कार्य र अत्यावश्यक स्थानहरुमा उपभोक्ताको माग बमोजिम नहर निर्माण तथा मर्मत सम्भार लगायत अन्य कार्यहरु गर्दै आएको छ। नहर विस्तार, नियमित मर्मत सुधार र नहर सञ्चालन कार्य लुम्बिनी प्रदेश सरकार अन्तर्गतको प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, लमही, दाङले समेत गर्दै आएको छ।

बड्कापथ सिँचाइ आयोजना

दाङ जिल्ला अन्तर्गत देउखुरी उपत्यकाको गढवा गाउँपालिकामा नहर तथा नहर संरचनाको आवश्यक प्रबन्ध मिलाई ४,००० हे. क्षेत्रफल रहेको कृषियोग्य जमीनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्य अनुरुप नेपाल सरकारले आ.व. २०६८/०६९ मा यस बड्कापथ सिँचाइ आयोजनाको स्थापना गरी कार्य प्रारम्भ गरेको हो। यसको उत्तरमा राप्ती नदी, दक्षिणमा चुरे पहाडको जंगल, पूर्वमा सितगंगा न.पा. वडा नं. ६ सातमारा गाउँ र पश्चिममा गढवा गा.पा वडा नं. ७ चन्दनपुरसम्मको उर्वर जमीन पर्दछ। सिँचाइबाट वञ्चित कृषि उर्वर जमीनमा यस प्रणालीको सञ्चालनद्वारा झण्डै ७ हजार घर परिवारका करीब ४५ हजार जनसंख्या लाभान्वित हुने देखिन्छ। राप्ती नदीको पानीलाई ३० कि.मी. लम्बाईको एक वटा मूल नहर, १३ वटा शाखा नहर र ५३ वटा प्रशाखा नहरहरु मार्फत सम्पूर्ण सिञ्चित क्षेत्रमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ। यो आयोजनाको नहर दक्षिणबाट उत्तरतर्फ बगेका ४३ वटा खहरे खोलाहरु क्रसिङ्ग गर्दै अगाडि बढाउनुपर्ने, राष्ट्रिय वन क्षेत्र प्रयोग गरे वापत वन कोषमा रकम जम्मा गर्नुपर्ने र Deep Cutting मा नहर निर्माण गर्नुपर्ने भएकोले यस आयोजनाको निर्माण कार्य खर्चिलो रहेको छ।

यस आयोजनालाई व्यवस्थितरुपबाट सञ्चालन गर्न तथा उपभोक्ताहरुको सहभागिता सुनिश्चित गर्न एक वटा सिँचाइ जलउपभोक्ता मूल समन्वय समिति, ३ वटा मूल समिति तथा २७ वटा

कूलोपानी समितिहरुगठन भएका छन्। यो आयोजना हाल निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको छ। आयोजनाको मुहानमा एक वटा साइड इन्टेक संरचना, ८.२० कि.मी. मूल नहर निर्माण, ७.५० कि.मी नहर लाईनिङ कार्य, करीब ३९ वटा नहर संरचना निर्माण कार्य, ९.५० कि.मी. (राप्ती नदी तथा स्थानीय साना खहरे खोलामा समेत) तटबन्ध निर्माण कार्य साथै किसानद्वारा सञ्चालित प्रणालीहरुको मर्मतसम्भार कार्य सम्पन्न गरी आयोजनाको हालसम्मको भौतिक प्रगति करीब ४९.५५ प्रतिशत रहेको छ।

आयोजनाको प्रमुख प्रतिफलहरु

प्रगन्ना सिँचाइ आयोजनातर्फ

- » मुहान राप्ती नदी दाँया किनारमा ३ साइड इन्टेक निर्माण भएको।
- » दोलाई खोला र सिंगिया खोलामा Diversion Weir निर्माण भएको।
- » नहर प्रणालीमा ठूला साना गरी ४५० संरचना निर्माण भएको।
- » तीन वटा Grain Storage Building बनेको।
- » उपभोक्ता समुदायको लागि २०० वटा Pit Latrine निर्माण भएको।
- » १ वटा इन्टेक अपरेसन भवन निर्माण भएको।
- » सिञ्चित क्षेत्र बचावटको लागि १४ कि.मी. तटबन्ध निर्माण भएको।

बड्कापथ सिँचाइ आयोजनातर्फ

- » मुहान (Side Intake) निर्माण सम्पन्न।
- » Settling Basin निर्माण सम्पन्न।
- » चेनेज ८+५०० सम्म मूल नहर निर्माण सम्पन्न।
- » मूल नहरमा ३९ वटा आवश्यक संरचनाहरुको निर्माण सम्पन्न।
- » ४.५५ कि.मी. तटबन्ध निर्माण भएको (भालुवांग १.२, इन्टेक ०.२, मलमला १.५, बन्घुस्री १.६५)।
- » चेनेज ४+१५० मा रन्सिग Superpassage बचावटको लागि Bed bar (Core Wall) निर्माण सम्पन्न।

आयोजनाको हाल सम्मको प्रगति स्थिति

- » प्रगन्ना सिँचाइ प्रणाली तर्फ राप्ती नदीको दाँया तर्फ चेनेज १४+७१४ कि.मि सम्म सिञ्चित क्षेत्र बचावट तथा तटबन्ध कार्य सम्पन्न।
- » बड्कापथ सिँचाइ आयोजना तर्फ मूल नहरको चेनेज ८+५०० कि.मी. सम्म मूल नहर निर्माण सम्पन्न।
- » बड्कापथ सिँचाइ आयोजना तर्फ मूल नहरको चेनेज १४+४५० कि.मी. मा Canal Escape तथा विभिन्न चेनेज हरुमा Cross Drainage हरुको निर्माण सम्पन्न।

- मूल नहरको चे ८+२०० सम्म नहर निर्माण पश्चात खेतियोग्य जमीनमा पानी सञ्चालन ।
- मूल नहर अन्तर्गत चेनेज ४+१५० अन्तर्गत Super Passage संरक्षणको लागि Bed Bar निर्माण सम्पन्न।
- चेनेज ८+२०० देखि चेनेज २७+५५० सम्म पर्ने राष्ट्रिय वन क्षेत्रको रुख कटान र जग्गाको भोगाधिकारको लागि नेपाल सरकार मन्त्री परिषद बाट निर्णय पश्चात वन बिभाग संग सम्झौता भइ २२७ वटा रूख/पोलहरु कटान मुछान सम्पन्न तथा बाँकी रुखहरु लगत भेरिफिकेसन भइरहेको।

आ.व. २०८०/८१ मा भएका कार्यहरु

प्रगन्ना सिँचाइ आयोजना अन्तर्गत

- मौरीघाट शाखा नहर ५०० मिटर र चैलाही शाखा नहर ३०० मिटर निर्माण कार्य सम्पन्न।
- बगरापुर गाउँ क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र बचावटको लागि तटबन्ध निर्माणको निम्ति आ.व. २०७८/०७९ र आ.व. २०७९/०८० मा सम्झौता भएका ठेक्काहरु को निर्माण कार्य सम्पन्न।
- ठेक्का नं. PIP/RT/NCB-04/2078/079 को ४८% निर्माण कार्य सम्पन्न।
- आ.व. २०८०/०८१ मा लमही नगरपालिका वडा नं. २, रनियापुर छिंगतपुर क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र बचावटको लागि ठेक्का मार्फत निर्माण कार्यको ४०.७३% काम सम्पन्न।

बड्कापथ सिँचाइ आयोजना अन्तर्गत

- बड्कापथ सिँचाइ आयोजना अन्तर्गत मूल नहरको चेनेज ७+३०० देखि चेनेज १४+४५० सम्म नहर निर्माण, नहर लाईनिंङ तथा नहर संरचना निर्माण कार्य गर्नको लागि सम्झौता भएका ठेक्का हरु मार्फत मूल नहरको चेनेज ८+२०० सम्म मूल नहर निर्माण तथा नहर परिक्षण सम्पन्न।
- आ.व. २०८०/८१ मा मूल नहर अन्तर्गत १ कि.मि नहर निर्माण, १ किमी नहर लाइनिङ र नहर संरचना हरुको निर्माण कार्य।
- मूल नहर अन्तर्गत चेनेज ४+१५० अन्तर्गत Super Passage संरक्षणको लागि bed Bar निर्माण सम्पन्न।
- चेनेज ८+२०० देखि चेनेज २७+५५० सम्म पर्ने राष्ट्रिय वन क्षेत्रको रुख कटान र जग्गाको भोगाधिकारको लागि नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद् बाट निर्णय पश्चात वन बिभाग संग सम्झौता भइ २२७ वटा रूख/पोलहरु कटान सम्पन्न।

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु

प्रगन्ना सिँचाइ आयोजना अन्तर्गत

- बारी र बिरिघाट कूलोमा नहर लाइनिङ तथा नहर संरचना निर्माण गर्ने।
- राप्ति नदीको दाँयातर्फ चेनेज १५+३५० सम्म सिञ्चित क्षेत्र बचावटको कार्य सम्पन्न गर्ने।

बड्कापथ सिँचाइ आयोजना अन्तर्गत

» मूल नहरको चेनेज १४+४५० सम्म मूल नहर निर्माण, नहर लाइनिङ तथा नहर संरचना निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने ।

» मूल नहरको मर्मत सम्भार गरि चे ८+२०० सम्म पानी सञ्चालन गरि खेतियोग्य जमीनमा सिँचाइ गर्ने।

» चेनेज ८+२०० देखि चेनेज २७+५५० सम्म पर्ने राष्ट्रिय वन क्षेत्रको रुखहरुको कटान मुछान गर्ने।

» मूल नहरको चे १४+४५० देखि चेनेज ३०+०० किमी सम्म मूल नहर, नहर संरचना, शाखा नहरको निर्माणको खरिद व्यवस्थापन गरि निर्माण कार्य सुरु गर्ने।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरु

» प्रगन्ना सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत राप्ति नदीको दाँयातर्फ चे. २३+००० सम्म सिञ्चित क्षेत्र बचावट तथा तटबन्धको निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने।

» बड्कापथ सिँचाइ आयोजना तर्फ मूल नहर तथा शाखा नहरहरुको निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने।

» सतबरिया सिँचाइ प्रणालीको निर्माण कार्य गर्नुपर्ने।

» दंगालिछाप सिँचाइ आयोजनाको पुनः स्थापना तथा राजपुर बेला सम्म नहर प्रणाली बिस्तार गर्ने

» राप्ति नदीमा Weir निर्माण गर्ने।

» कालाकाटे देखि राजपुर सम्म चुरेको फेदमा स-साना Reservoir निर्माण गरि सिँचाइ प्रणाली विकास गर्ने।

४.२.१३ भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना

भेरी नदीको चिप्लेमा भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको बाँध निर्माण सम्पन्न भए पश्चात् भेरी नदीको ४० क्युमेक पानी बबई नदीमा स्थानान्तरण हुनेछ। भेरी नदीको पानी बबई नदीमा स्थानान्तरण गर्दा पर्ने सामाजिक तथा वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्न भेरी नदीको दुवै किनारामा सल्यान जिल्लाको वनगाड कुपिन्डे नगरपालिका देखि सुर्खेत जिल्लाको चौकुने गाउँपालिका सम्मको भेरि नदीको करीब १२५ कि.मी. लम्बाइमा अवस्थित कृषि योग्य उर्वर टारहरुमा सिँचाइ पूर्वाधार निर्माण गरी उक्त क्षेत्रका कृषकको जीवनस्तर वृद्धि गर्न नेपाल सरकारले भेरि कोरिडोर सिँचाइ विकास कार्यक्रम तयार गरी आ.व. २०७३।०७४ देखि नै विभिन्न योजनाहरु कार्यान्वयन गर्दै आएको थियो। आ.व. २०७५।०७६ मा स्वीकृत खरिद गुरुयोजना अनुसार कार्यक्षेत्र भित्र १९५ वटा लिफ्ट सिँचाइ योजना र ३१२ वटा सतह सिँचाइ योजनाको १५९९० हे. जमीन सिञ्चित गर्ने र २० कि.मी. तटबन्ध निर्माण गरी सिञ्चित क्षेत्र बचावट गर्ने कार्य आ.व. २०७९/०८० मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य लिएको थियो। विभिन्न कारणले समयमै आयोजना सम्पन्न हुन नसक्दा आ.व. २०८४/०८५ मा सम्पन्न हुने गरि आ.व. २०७९।०८० मा पुनः खरिद गुरुयोजना संशोधन गरी सतह तथा लिफ्ट

सिँचाइ पूर्वाधार निर्माण र सिञ्चित क्षेत्र बचावट कार्यक्रमहरु भेरी बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाबाट कार्यान्वयन भइरहेका थिए।

नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्को मिति २०८०/०१/२० गते को निर्णयबाट भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाबाट कार्यान्वयन हुदै आएको उक्त भेरी कोरिडोर सिँचाइ विकास कार्यक्रमलाई अलग गर्नुका साथै भौगोलिक कार्य क्षेत्र र सेवा क्षेत्र थप गरी भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, गुर्भाकोट, सुर्खेतको स्थापना भएको हो। संशोधित कार्य क्षेत्रमा डोल्पा जिल्लाको जगदुल्ला गाउँपालिका र मुड्केचुला गाउँपालिका, जाजरकोट जिल्लाको नलगाड नगरपालिका, भेरी नगरपालिका, छेडागाड नगरपालिका र शिवालय गाउँपालिका, रुकुम पश्चिम जिल्लाको सानोभेरी गाउँपालिका, चौरजहारी नगरपालिका र आठबीसकोट नगरपालिका, सल्यान जिल्लाको बनगाड कुपिन्डे नगरपालिका र कुमाख गाउँपालिका, र सुर्खेत जिल्लाको चौकुने गाउँपालिका, पञ्चपुरी नगरपालिका, बराहताल गाउँपालिका, विरेन्द्रनगर नगरपालिका, लेकबेसी नगरपालिका, भेरीगंगा नगरपालिका, गुर्भाकोट नगरपालिका, सिम्ता गाउँपालिका र चिङ्गाड गाउँपालिका गरी २० वटा स्थानीय तह समावेश रहेका छन् भने विस्तारित सेवा क्षेत्रहरु सिँचाइ, खानेपानी, नदी नियन्त्रण र विद्युतिकरण हुन्। पूर्वस्वीकृत खरिद गुरुयोजनामा छुटेका र थप गरिएका भौगोलिक कार्यक्षेत्रका योजनाहरु समावेश गर्ने उद्देश्यका साथ संशोधित खरिद गुरुयोजना तयार गर्ने कार्य अन्तिम चरणमा रहेको छ भने हाल यस आयोजनाले पूर्व स्वीकृत खरिद गुरुयोजनामा समावेश रहेका योजनाहरु कार्यान्वयन गर्दै आएको छ।

आयोजनाको उद्देश्यहरु

- » आ.व. २०८४/८५ सम्म आयोजना कार्यान्वयन गरी सुर्खेत र सल्यान जिल्लाका खेती योग्य जमीनमा सतह तथा लिफ्ट सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराइ कृषि उत्पादन वृद्धिमा टेवा पुर्‍याउने।
- » भेरी नदी द्वारा प्रभावित क्षेत्रमा प्रभावित मानव वस्ती तथा खेतीयोग्य जमीन संरक्षण, इन्टेक वचावट, तथा जोखिम न्युनीकरण गर्नका लागि नदी नियन्त्रण सम्बन्धि कार्य गर्ने।
- » लक्षित क्षेत्रमा खानेपानी तथा विद्युतिकरणका संरचना निर्माण गर्ने।
- » लक्षित क्षेत्र भित्र पर्ने विभिन्न सिँचाइ प्रणाली, नदी नियन्त्रण, विद्युतिकरण तथा खानेपानीका योजनाहरुको सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सर्भेक्षण, लागत अनुमान, डिजाइन तथा रिपोर्ट तयार (परामर्श सेवा) गर्ने कार्य।

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१२०४
सुरू मिति	: आ.व. २०७३/७४
सम्पन्न हुने मिति	: (आ.व. २०८४/८५)
आयोजनाको प्रकृति	: निर्माण

स्रोत : नेपाल सरकार

स्वीकृत लागत अनुमान रु. (गुरुयोजना अनुरुप) :३,६१,११,००,०००/-

आ.व. २०८१/८२ को बजेट रू . : २४,३५,४५,०००/-

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » सतह सिँचाइः ३१२ वटा मध्ये आ.व. २०८०/८१ सम्म २३२ वटा सम्पन्न (६०८३ हे.)
- » लिफ्ट सिँचाइः १९५ वटा मध्ये आ.व. २०८०/८१ सम्म ६० वटा सम्पन्न (२२५८ हे.)
- » सिञ्चित क्षेत्र तथा ईन्टेक बचावटः २० कि.मी मध्ये आ.व. २०८०/८१ सम्म १९.२ कि.मी. सम्पन्न (१०७.९५ हे. जग्गा उकास)

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू

- » संशोधित खरिद गुरुयोजना तयार गरी स्वीकृतिको प्रक्रिया अगाडि बढाउने।
- » क्रमागत योजनाहरु सम्पन्न गरी थप ५०० हे. क्षेत्रमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने।
- » थप ८०० मिटर तटबन्ध निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने।
- » स्वीकृत खरिद गुरुयोजनामा समावेश रहेका विभिन्न सिँचाइ र नदी नियन्त्रण योजनाहरुको सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सर्भेक्षण, लागत अनुमान, डिजाइन तथा रिपोर्ट तयार (परामर्श सेवा) गर्ने कार्य।
- » सतह सिँचाइ अन्तर्गत १३ वटा, लिफ्ट सिँचाइ अन्तर्गत १५ वटा र विभिन्न अत्यावश्यक क्षेत्रमा नदी नियन्त्रण सम्बन्धि कार्यको खरिद प्रक्रिया सम्पन्न गरी २०% निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने।

४.२.१४ एकीकृत कर्णाली सिँचाइ विकास आयोजना, खलंगा, जाजरकोट

आयोजनाको स्थापना : २०८०/०५/२६ गते

व.उ.शि.नं. : ३०८०३१५६

आयोजना शुरू मिति : आ.व. २०८०/८१

स्रोत : नेपाल सरकार

आयोजनाको कार्य क्षेत्रः कर्णाली प्रदेशका १० वटै जिल्लाहरु (जाजरकोट, रुकुम पश्चिम, सल्यान, दैलेख, सुगु, हुम्ला, जुम्ला, कालिकोट, डोल्पा र सुर्खेत)

आयोजनाको उद्देश्य :

- » सिँचाइ सुविधा नभएको जमीनमा सतह,लिफ्ट प्रविधि र भूमिगत जलस्रोत को प्रयोग गरी सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने।
- » जलउत्पन्न प्रकोपलाई न्यूनीकरण गर्न नदी नियन्त्रण तथा पहिरो व्यवस्थापन गर्ने।

» कार्य क्षेत्रमा पर्ने योजनाहरुको पहिचान, अध्ययन, अनुसन्धान, निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने।
» जलस्रोतको संरक्षण तथा सम्वर्धन गर्ने।

४.२.१५ सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना पाटन, बैतडी

वि.सं. २०७० असार २ र ३ गते दार्चुला सदरमुकाम आसपासका क्षेत्रमा परेको भीषण वर्षासँगै महाकाली नदीमा आएको बाढीले व्यापक धनजनको क्षति गराउनुका साथै जिल्ला सदरमुकाम खलङ्गा जोखिममा परेपछि सम्माननीय मन्त्रीपरिषद्का अध्यक्षज्यू, माननीय मन्त्रीज्यू लगायत उच्चस्तरीय प्राविधिक टोलीले पुनःस्थापना र निर्माणको तत्काल थालिनुपर्ने राय केन्द्रिय दैवी प्रकोप उद्धार समितिमा पेशभए पश्चात् सदरमुकाम तथा महाकाली नदीको बाढीले प्रभावित विभिन्न क्षेत्रमा नदी नियन्त्रणका संरचना निर्माण गरी महाकाली नदीको बायाँ तटमा तटबन्ध गर्ने प्रयोजनका साथ आ.व.२०७९/८० मा सम्पन्न हुने गरी रु.३,०५,५७,००,०००।०० लागत अनुमान रहेको गुरुयोजना आ.व.२०७०/७१ मा स्वीकृत भई साबिकको महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना, दार्चुलाद्वारा सोही आ.व.२०७०/७१ देखि महाकाली नदी नियन्त्रण कार्य सञ्चालन हुँदै आइरहेको थियो।

२०८०/०१/२० को मन्त्रीपरिषद्को निर्णय बमोजिम आ.व.२०८०/८१ मा महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना, दार्चुलाको कार्यक्षेत्र संशोधन एवम् परिमार्जन भई सुदुरपश्चिम प्रदेशका ७ (सात) पहाडी जिल्लाहरू (डडेलधुरा, डोटी, बझाङ, बाजुरा, अछाम, बैतडी र दार्चुला) का सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने गरी सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, पाटन, बैतडीमा स्थानान्तरण भएको हो।

आयोजनाको संक्षिप्त जानकारी :

२०७० सालमा महाकाली नदी मा आएको बाढी र त्यसले गर्दा नेपाल-भारत सिमानामा परेको दीर्घकालीन असर, २०७० साल असार २/३ गते महाकाली नदीमा आएको अकल्पनीय बाढीले दार्चुला जिल्लाको पश्चिमी सिमानामा निकै ठूलो क्षति पुऱ्याएको हामी सबैलाई थाहा भएकै कुरा हो। सानाठूला गरी १५७ घर यसको चपेटामा परेका थिए भने सिमानामा रहेको निकै ठूलो भूभाग नदीले आफूसित समाहित मात्र गरेन बल्कि केही स्थानमा हाम्रो भूभाग नदी पारी समेत हुनपुगेको थियो। उक्त अवस्थामा जोखिममा रहेको भुभाग तथा बस्तीको संरक्षण गर्नका साथै गुमेको भूभाग समेत उकास्न प्रयास हुनुपर्ने कुरा उठेता पनि महाकाली नदी को बहाव परिवर्तन गर्न प्राविधिक रुपमा कठिन एवं निकै नै खर्चिलो हुन जाने हुदा सम्भव भएसम्म पुरानो सिमानालाई फलो गरेर जाने र नसकिएका स्थानहरुमा भारतीय पक्षबाट काम गरिँदा सिमानाको रेखाँकनलाई ध्यानमा राखेर गर्न/गराउन सके तटबन्ध बिनाको पारीपट्टी रहनजाने बगर पनि कुनै बेला वारी आउन सक्ने अनुमान गरिएको थियो। यसरी नदी पारी

परेको भुभागमा दार्चुला अस्पताल रहेको स्थान, गल्फैको पारीपट्टीको बगर वारी/पारी दुबै तर्फका जनता एबँ दार्चुला पुग्ने जोसुकैले देखेको तथा दुखद महसुस गरे/गराएको बगर हो, जसमा बाढी पूर्व बन तथा भू-संरक्षण कार्यालय अन्तर्गतका भवनहरू अवस्थित थिए। २०७० असोजमा दार्चुलामा महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना कार्यालयको नामले कार्यालय स्थापना भएको थियो। हाल सम्म २० वटा प्याकेजमा १९ वटा कार्य सम्पन्न भइ सकेका र १ वटा सञ्चालन मा रहेको छ।

आयोजना सुरु मिति :आ.व. २०७०/७१

खरिद गुरुयोजना स्वीकृत मिति : २०७५/०८/०५

स्वीकृत रकम : रु. २,६७,१८,६५,०००।००

संशोधित खरिद गुरुयोजना स्वीकृत मिति : २०७७/०८/०९

स्वीकृत रकम :

महाकाली नदी - रु. २,७९,५१,०४,४५२।००

चमेलिया नदी - रु. ९९,८८,४८,०००।००

नौगाड नदी - रु. ३३,३०,८३,०००।००

हाल सम्मको प्रगति स्थिति (बुदाँगत रुपमा)

ब.उ.शि.नं.	चौथोत्रैमासिक						बार्षिक						कैफियत
	भारित लक्ष्य	बजेट (लाखमा)	भारित प्रगति	खर्च (लाखमा)	भौतिक प्रगति (प्रतिशतमा)	बित्तियप्रगति (प्रतिशतमा)	भारित लक्ष्य	बजेट (लाखमा)	भारित प्रगति	खर्च (लाखमा)	भौतिक प्रगति (प्रतिशतमा)	बित्तिय प्रगति (प्रतिशतमा)	
३०८०३१०६३	५.०९	२४.८१	५.१३	२४.८१	१००.७९	१००.००	१७.२९	११७.	१३.६९	९२.६१	७९.१५	७९.१५	चालु
३०८०३१०६४	४३.५७	३३०.	३.८३	५८.१	८.८	१७.६१	८२.७४	५६०	७९.४१	५३७.४९	९५.९८	९५.९८	पुँजिगत
जम्मा	४८.६६	३५४.८१	८.९६	८२.९१			१००.०३	६७७	९३.१०	६३०.१			
३०८०३११८	०	०	४२.८३	२५५.३९			९९.९९	६००	९५.३३	५७०.३९	९५.३३	९५.०७	पुँजिगत
३०८०३१२७	२५	१०	७१.४३	१०	२८५.७	१००	१००	४०	७१.४३	२८.५८	७१.४३	७१.४५	पुँजिगत
कूल जम्मा		३६४.८१		३४८.३				१३१७		१२२९.०७			

४. आ.व. २०८०/८१ मा भएका कार्य :

२०८०/०१/२० को मन्त्रीपरिषद्को निर्णय बमोजिम महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना, दार्चुलाको कार्यक्षेत्र परिमार्जन गरी सुदुरपश्चिम प्रदेशका सात (७) वटा जिल्लाहरू (डोटी, डडेलधुरा, अछाम, बाजुरा, बझाङ, बैतडी र दार्चुला) को सानाठूला सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापनका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यका साथ सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, पाटन, बैतडीमा २०८०/०८/२० मा स्थानान्तरण गरिएको।

सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, पाटन, बैतडीमा स्थानान्तरण भएपश्चात् यस आयोजनाले निम्न बमोजिमका कार्यहरू गरेको छ।

नदी नियन्त्रण तर्फ

महाकाली नदी -अघिल्ला आ.व. हरूमा ठेक्का सम्झौता भई चालु रहेका तीन (३) ठेक्का सम्झौताबाट रिटेनिङ्ग वाल तथा लञ्चिङ्ग ब्लक निर्माण कार्यको निरन्तरता।

चमेलिया नदी -अघिल्ला आ.व. हरूमा ठेक्का सम्झौता भई चालु रहेको एक (१) ठेक्का सम्झौताबाट रिटेनिङ्ग वाल निर्माण कार्यको निरन्तरता।

नौगाड नदी -साइट निरिक्षण गरी लागत अनुमान तयार पारेर खरिद प्रक्रिया अघि बढाउने तयारीमा रहेको।

टार-बजार संरक्षण तर्फ

- जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम संरक्षण कार्यक्रम, चैनपुर, बझाङ– रु. ३,५०,००,०००।०० बराबरको लागत अनुमान तयार गरी बोलपत्र आह्वान गरिएको
- परशुरामघाट संरक्षण कार्य, डडेलधुरा (महाकाली नदी) – रु. १,५०,००,०००।०० बराबरको लागत अनुमान तयार गरी खरिद सम्झौता भइसकेको
- जोखिमयुक्त ढुङ्गाड क्षेत्र संरक्षण कार्य – रु. ५०,००,०००।०० बराबरको लागत अनुमान तयार गरी खरिद सम्झौता भइसकेको
- वानडुरीसेन-समुवागाड टार संरक्षण कार्य – रु. ५०,००,०००।०० बराबरको लागत अनुमान तयार गरी बोलपत्र आह्वान गरिएको।

एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ विशेष कार्यक्रम तर्फ

- डाडियागो कूलेश्वर लिफ्ट सिँचाइ योजना, डैलासैनी गा.पा.-५, बैतडी अघिल्ला आ.व. हरूमा ठेक्का सम्झौता भई चालु रहेको ठेक्का सम्झौताबाट सिँचाइ संरचना निर्माण कार्यको निरन्तरता
- रैलेश्वर लिफ्ट सिँचाइ योजना, सुरनया गा.पा.-५, बैतडी –अघिल्ला आ.व. हरूमा ठेक्का सम्झौता भई चालु रहेको ठेक्का सम्झौताबाट सिँचाइ संरचना निर्माण कार्यको निरन्तरता

» तोल्यानी लिफ्ट सिँचाइ योजना, सुर्मा-४, बझाङ–अघिल्ला आ.व. हरूमा ठेक्का सम्झौता भई चालु रहेको ठेक्का सम्झौताबाट सिँचाइ संरचना निर्माण कार्यको निरन्तरता

» भाट्गाँउ चौर लिफ्ट सिँचाइ योजना, तालकोट-१, बझाङ–अघिल्ला आ.व. हरूमा ठेक्का सम्झौता भई चालु रहेको बराबरको ठेक्का सम्झौताबाट सिँचाइ संरचना निर्माण कार्यको निरन्तरता।

सि.न.	आयोजनाको नाम	कार्यहरु	परिमाण (कि.मि.
१	सिँचाइ तथा नदी नियन्त्रण आयोजना पाटन बैतडी।	महाकाली नदी नियन्त्रण	१२.८५ कि.मी.
२		अन्य नदीहरु	१ कि.मी.

आ व २०८१/ ८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु (बुदाँगतरुपमा)

» ब उ शि नं. ३०८०३१०६ : सुदुरपश्चिम प्रदेशका सात (७) पहाडी जिल्लाहरू (डोटी, डडेलधुरा, अछाम, बाजुरा, बझाङ, बैतडी र दार्चुला) को सानाठुला सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरु सञ्चालन हुने।

» ब उ शि नं. ३०८०३११८ : डोटी, डडेलधुरा, बझाङ र बैतडी जिल्ला टार बजार संरक्षण कार्यक्रमहरु सञ्चालन हुने।

» ब उ शि नं. ३०८०३१२७ : सानाठुला सतह सिँचाइ तथा लिफ्ट सिँचाइ कार्यक्रम सञ्चालन हुने।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरु (बुदाँगत रुपमा)

» डाडियागो कूलेश्वर लिफ्ट सिँचाइ योजना, डैलासैनी गा.पा.-५, रैलेश्वर लिफ्ट सिँचाइ योजना, सुरनया गा.पा.-५, बैतडी, तोल्यानी लिफ्ट सिँचाइ योजना, सुर्मा-४, बझाङ र भाट्गाँउ चौर लिफ्ट सिँचाइ योजना, तालकोट-१, बझाङ सम्पन्न गर्नुपर्ने।

» महाकाली नदी तर्फ ठेक्का नं. १९ सम्पन्न गर्नु पर्ने।

» आ व २०८१/०८२ मा स्वीकृति कार्यक्रम बमोजिम सुदुरपश्चिम प्रदेशका सात (७) पहाडी जिल्लाहरू (डोटी, डडेलधुरा, अछाम, बाजुरा, बझाङ, बैतडी र दार्चुला) को सानाठुला सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

४.३ भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखासंग सम्बन्धित आयोजनाहरु

४.३.१ तराई मधेस भूमिगत जल सिँचाइ कार्यालय, ललितपुर

नेपालको तराई र भित्रि मधेस भागका सम्पूर्ण कृषि योग्य भूमिमा भरपर्दो सिँचाइ सेवाका लागि उपलब्ध स्रोत तथा संभावनाका आधारमा सतह तथा भूमिगत सिँचाइ सेवाको विस्तार,

नयाँ पोखरी तथा इनारहरुको निर्माण, विद्यमान सिँचाइ प्रणालीको आवश्यक पुनर्स्थापना तथा आधुनिकीकारण सहित क्षमता अभिवृद्धि, सिँचाइ योजनाहरुमा सिँचाइको लागि स्थानीय खोला नाला खोल्सीको पानी थप गरि सिँचाइको लागि प्रयोग गर्ने र सिँचाइका लागि स्थानीय ताल तलैया तथा पोखरीहरुको संरक्षण एवम सम्बर्द्धनका उद्देश्य राखी आ. व. २०७३/०७४ मा यस "समृद्ध तराई मधेस सिँचाइ विशेष कार्यक्रम" को स्थापना भइ सञ्चालन मा रहेको छ ।

कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा २७ प्रतिशत योगदान रहेको र ६०.४ प्रतिशत जनसंख्या आबद्ध भएको कृषि क्षेत्र नेपालको आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने मूल आधार हो। देशको भौगोलिक अवस्थालाई हेर्दा तराई तथा भित्री मधेशमा नै नेपालको कूल कृषियोग्य भू-भागको करीब दुई तिहाई भू-भाग रहेको र कूल खाद्यान्न उत्पादनको करीब दुई तिहाई उत्पादन तराई तथा भित्री मधेशबाटै हुने देखिन्छ । देशको करीब ७६ प्रतिशत सिँचाइ योग्य क्षेत्रमा सिँचाइका संरचनाहरुको विकास भएतापनि वर्षभरि सिँचाइ सुविधा ४० प्रतिशत क्षेत्रमा मात्र सीमित रहेको छ। सन् १९८० को देशकतिर नेपाल कृषि उत्पादन निर्यात गर्न योग्य रहेकोमा हाल देशको आवश्यकताको करीब एक तिहाई खाद्यान्न आयात गर्नुपर्ने अवस्थामा रहेको र यसबाट नेपालको व्यापार घाटा बढ्नुका साथै राष्ट्रिय उत्पादन र खाद्य सुरक्षा सुनिश्चिततामा नै असर परिरहेको छ।

नेपाल सरकारको दिर्घकालीन सोच २१०० र वि. सं. २०८७ सम्ममा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्दै उच्च मध्यम आयस्तर भएको मूलुकमा स्तरोन्नति गरि समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको राष्ट्रिय आकांक्षा (संकल्प) हासिल गर्न रुपान्तरणकारी योजनाको रुपमा भूमिगत जलको प्रचुर सम्भावना रहेका भूमिगत सिँचाइ आयोजनाहरु कार्यान्वयन गरि आम नागरिकको जीवनमा आमूल परिवर्तन ल्याउन सकिने देखिन्छ।

सिँचाइ गुरुयोजना २०१९ ले पहिचान गरेको कूल सिँचाइ योग्य जमीन २५,३७,०००.०० हेक्टर मध्ये हालसम्म १५,९७,१४८.०० हेक्टर जमीनमा सिँचाइ पूर्वाधार विस्तार भइसकेकोमा तराई तथा भित्री मधेशका ३,६४,५०० हेक्टर जमीनमा भूमिगत सिँचाइ प्रणालीहरुको आधुनिकीकरण तथा पुनर्स्थापना गर्न सकिने र ३,१८,०००.०० हेक्टर जमीनमा नयाँ भूमिगत सिँचाइ प्रणालीहरुको विकास तथा विस्तार गर्न अझै बाँकि रहेको देखिन्छ।

बिगत २५ वर्षमा बाली सघनता १४०% बाट १३०% मा घटेको देखिन्छ। बाली सघनता घट्नु पछाडी बाह्रैं महिना सिँचाइको सुविधा उपलब्ध नहुनु पनि एक प्रमुख करणको रुपमा रहेको छ। यसै सन्दर्भमा भूमिगत सिँचाइ प्रणालीहरुको विकास तथा विस्तार गरि नेपालको कूल जनसंख्याको करीब आधाभन्दा बढी जनसंख्या बसोबास गर्ने तराई र भित्रि मधेशको जीवन यापनको आधारशिलाको रुपमा रहेको भूमिगत जलस्रोतको समुचित उपयोगका उपयोग गरि कृषि योग्य जमीनमा बाह्रैं महिना सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन सकिन्छ। बाह्रैं महिना

सिँचाइको सुनिश्चिता / उपलब्धताले आधुनिक तथा परम्परागत कृषि प्रणालीबाट बेमौसमी बाली जस्तै चैते धान, दुई बाली मकै हरुको उत्पादनमा उल्लेख्य वृद्धि भइ कृषि क्षेत्रमा रोजगारी पनि वृद्धि हुने देखिन्छ। भूमिगत सिँचाइ प्रणलीहरुको विकास र विस्तारबाट बाली सघनता कमसेकम २००% पुऱ्याई कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि हुने निश्चित छ। कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वको वृद्धि भइ आन्तरिक खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभुती तथा खाद्यान्न आयात पनि प्रतिस्थापन गर्नमा महत्वपूर्ण कोसेढुंगा हुनेमा दुइमत छैन। भूमिगत सिँचाइमा लगानीबाट कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा २७ प्रतिशत योगदान रहेको र ६०.४ प्रतिशत जनसंख्या आबद्ध भएको कृषि क्षेत्रको समग्र उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिसँगै रोजगारी सिर्जनामा पनि महत्वपूर्ण योगदान दिई देशको कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा वृद्धिमा टेवा पुऱ्याइ देश विकासमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ।

तराई तथा भित्री मधेशका ३,६४,५०० हेक्टर जमीनमा भूमिगत सिँचाइ प्रणालीहरुको आधुनिकीकरण तथा पुनर्स्थापना र ३,१८,०००.०० हेक्टर जमीनमा नयाँ भूमिगत सिँचाइ प्रणालीहरुको विकास तथा विस्तार गरि नेपालको कूल जनसंख्याको करीब आधाभन्दा बढी जनसंख्या बसोबास गर्ने तराई र भित्रि मधेशको जीवन यापनको आधारशिलाको रुपमा रहेको भूमिगत जलस्रोतको उपयोगका लागि आवश्यक संगठन संरचना निर्माण गरि, उपयुक्त वैज्ञानिक प्रविधि तथा सम्बन्धित विषय बिज्ञहरु मार्फत विवेकपूर्ण तरीकाले समुचित उपयोग गरि कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वको अभिवृद्धि गरि खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता, भोकमरीको अन्त्य, रोजगारी सिर्जना तथा आर्थिक वृद्धि गरि परिस्कृत र मर्यादित जीवनयापन गर्ने आधार तयार गर्नको लागि आ.व. २०८१/०८२ बाट रुपान्तरणकारी योजनाको रुपमा "समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम" लाई समय अनुकूल कार्य प्रकृतिका आधारमा भूमिगत जलको विशेष उपयोग गर्ने गरि कार्यान्वयन गर्न "तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना" नामकरण गरि सञ्चालन मा रहेको छ। चालु आ. व. मा तालिका १ बमोजिमका जिल्लाहरुमा तत् तत् कार्यालयहरुबाट तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु सञ्चालन मा रहेका छन्।

तालिका १

क्र. सं.	योजनाको नाम	कार्यान्वयन गर्ने कार्यालय	कार्यक्षेत्र
१		झापा भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, झापा	झापा, उदयपुर, मोरङ, सुनसरी, इलाम
२		कमला हर्दिनाथ सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन, धनुषा	महोत्तरी, धनुषा, सिराहा, सप्तरी, सिन्धुली

३	तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम, संयोजकको कार्यालय	चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाइ आयोजना, चितवन	चितवन, मकवानपुर, नवलपरासी (वर्दघाट सुस्ता पूर्व),
४		नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना, सर्लाही	बारा, पर्सा, सर्लाही, रौतहट,
५		भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन, रुपन्देही	नवलपरासी (वर्दघाट सुस्ता पश्चिम), रुपन्देही, कपिलवस्तु, दाङ
६		महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन, कंचनपुर	कैलाली, कंचनपुर, बाँके, सुर्खेत, बर्दिया

क्र. सं.	क्रियाकलाप	इकाई	आ. व. २०८०/२०८१ सम्मको प्रगति		आ. व. २०८१/२०८२ को लक्ष्य		
			परिमाण	सिञ्चित क्षेत्रफल (हे.)	परिमाण	लागत	सिञ्चित क्षेत्रफल (हे.)
१	डीप ट्युबवेल निर्माण	वटा	६९३		४२१		
२	वितरण प्रणाली निर्माण	वटा	३३९		३०१		९०३०
३	स्यालो/पावर ड्रिल ट्युबवेल निर्माण	वटा	२३७८१				
४	केरुंग घोल लिफ्ट सिँचाइ	प्र. श.	१०				
जम्मा				**७५७००.४**			**९०३०**

४.३.२ पहिरो व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर

यस आयोजनाका प्रारम्भिक चरण आ.व.२०७३/०७४ देखि सुरु भइ सालवसाली रुपमा देशका विभिन्न स्थानमा रहेका जोखिमयुक्त पहिरोको अध्ययन तथा अनुसन्धान र व्यवस्थापन

गर्दै आएको छ। देशका विभिन्न पहाडी तथा हिमाली जिल्लामा रहेका जोखिमयुक्त पहिरोहरुको अध्ययन तथा अनुसन्धान र व्यवस्थापन यसै आयोजना अन्तर्गत गरिएका छन्। यस आयोजनाको मूल लक्ष्य विभिन्न पहिरो प्रकोपहरुको न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गरी पहिरो प्रकोपबाट हुने धन, जन तथा राष्ट्रिय भौतिक संरचनाहरुको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्ने रहेको छ।

ब.उ.शि.नं.	:३०८०३१५५
आयोजना सुरु मिति	:आ.व.२०७३/७४, २०७३/१०/०३
आयोजना सम्पन्न हुने मिति	:सालबसाली
कूल लागत	:सालबसाली
आयोजनाको प्रकृति	:पहिरो अध्ययन तथा अनुसन्धान र व्यवस्थापन
स्रोत	:नेपाल सरकार

आ.व. २०८०/८१ को बजेट रु:१५ करोड ०३ लाख।

प्रमुख प्रतिफलहरू

- रामेछाप जिल्लाको सुनापाती ३ र ५ का विभिन्न ३ पहिरो व्यवस्थापन कार्य।
- नुवाकोट जिल्लाको विभिन्न ६ वटा पहिरो व्यवस्थापन कार्य।
- अन्य स्थानका विभिन्न ३ वटा पहिरो व्यवस्थापन कार्य।
- एउटा पहिरोको डि.पि.आर. तयारी तथा अन्य ३ को प्रारम्भिक अध्ययन कार्य।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

- विभिन्न स्थानका जोखिमयुक्त पहिरोहरुको अध्ययन अनुसन्धान गरि व्यवस्थापनका कार्य गर्दै आएको। यस वापत विभिन्न स्थानमा सम्भावित प्रकोप न्यूनीकरण गरि समाजको विकासमा टेवा पुऱ्याएको।

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू

- जोमिखयुक्त पहिरोको पहिचान गरि अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिने।
- विभिन्न ३८ स्थानको पहिरो व्यवस्थापन कार्य गरिने।

४.३.३ नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना (MIIP)

जलस्रोतको नवीनतम उपभोगबाट आर्थिक रुपमा विपन्न तथा विकासका लाभबाट वञ्चित पारिएका तराईका सर्लाही तथा रौतहट जिल्लामा नबिनतम प्रविधि आधारित स्मार्ट कार्डको प्रयोगबाट पानी वितरण गरि करीब ४०,०००.०० हे. जमीनमा १००० वटा डीप ट्यूववेल

मार्फत बर्षभरि भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएकोमा हाललाई ५०० वटा डीप ट्यूबवेल मर्फत २२४०० हे. जमीनमा वर्षैभरी भरपर्दो सिँचाइ पुऱ्याउने लक्ष्यका साथ अगाडि वढाइएको आयोजना हो, नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना। यस आर्थिक वर्षबाट आयोजना कर्यान्वयन भएको यस आयोजनाले ५०० वटा डीप ट्यूबवेल निर्माण गरि १० बर्षे पानी सञ्चालन तथा मर्मत संभार गर्न Design, Built and Operation (DBO) सम्झौता मार्फत ठेक्का व्यवस्थापन गर्ने तथा आयोजनाको व्यवस्थापन सिँचाइ व्यवस्थापन कम्पन्नीले गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

व.उ.शि.नं. : ३०८०३१५६

कार्यक्रमको अवधि : निर्माण समय ५ वर्ष भित्र र योजना मर्मत सम्भार अवधि १० वर्ष

कार्यक्रमको अनुमानीत लागत : रू २५,८३,००,००,०००/००

सोत : नेपाल सरकार र ए.डि.वि.।

कार्यक्रमको लक्ष्य:

तराईका सर्लाही र रौतहट जिल्लामा वागमती सिँचाइ आयोजनाको पानी नपुग्ने क्षेत्र एवम् अन्य सतह स्रोतको उपलब्धता नभएको क्षेत्रमा करीब १००० वटा ट्यूवेल तथा वितरण प्रणाली निर्माण मार्फत ४०००० हे. कृषियोग्य जमीनमा भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको छ।

आयोजनाको प्रतिफल:

» सुलभ तथा भरपर्दो भूमिगत सिँचाइ प्रणालीको विकास।
» कृषि उत्पादनमा वृद्धि तथा राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता।
» कृषि विकासमा सिँचाइ व्यवस्थापन कम्पनिको स्थापना तथा कार्यान्वयन।

आयोजनाको हालको अवस्था:

हाल आयोजनाको निर्माण कार्यको लागि निर्माण सुपरिवेक्षण र गुणस्तर नियन्त्रण कार्यको लागि परामर्शदाता नियुक्ति कार्य सम्पन्न भइ सकेको छ भने निर्माण कार्यको लागि पूर्व योग्यता सहितको अन्तराष्ट्रिय स्तरको प्रतिस्पर्धाबाट निर्माणकर्ता कम्पनी छनौट गर्न पूर्व योग्यता निर्धारणमा छनौट भएका निर्माणकर्ता कम्पनीबाट प्राप्त ठेक्काको प्राविधिक पक्षको मूल्यांकन कार्य अन्तिम चरणमा रहेको छ। त्यसै गरी कृषक सहयोगी कार्यक्रम अन्तर्गत अन्तराष्ट्रिय परामर्शदाताको खरिद कार्य सुरु भएको छ भने राष्ट्रिय परामर्शदाताको खरिद प्रक्रिया सुरु गर्ने दस्तावेज जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागमा स्वीकृतिको लागि पेश गरिएको छ।

४.३.४ चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाइ आयोजना, चितवन

चितवन कृषि उत्पादनको लागि प्रचुर सम्भावना रहेको जिल्ला भएकोले कृषि नै यस क्षेत्रको आर्थिक विकास तथा यहाँका जनताको सम्वृद्धिको लागि प्रमुख आधार रहेको कृषिका लागि भरपर्दो सिँचाइ सेवाको आवश्यकता अपरिहार्य रहेको र चितवन उपत्यकामा भूमिगत जलस्रोतको प्रचुर सम्भावना रहेको सन्दर्भमा कृषियोग्य भूमिमा भूमिगत जलको उपयोग गरी सिँचाइ सुविधाको विस्तारको साथै संयोजनात्मक प्रयोग हुने गरी भूमिगत जल सिँचाइका योजना गर्न जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागबाट चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाइ आयोजनाको प्रस्ताव भए अनुसार राष्ट्रिय योजना आयोगको मिति २०७६/०२/८ गतेको निर्णयानुसार यस आयोजनलाई स्वीकृति प्रदान भएको हो। यस आयोजनाको अबधि आ.व. २०७६/७७ देखि आ.व. २०८१/८२ सम्म ६ वर्षको रहने र कूल लागत रू. ४ अर्व ६९ करोड ३० लाख २८ हजार रहेको छ।

चितवन जिल्लाको भरतपुर महानगरपालिका, रत्ननगर नगरपालिका, कालिका नगरपालिका, खैरहनी नगरपालिका, राप्ति नगरपालिका र माडी नगरपालिकामा सञ्चालन गरिने यस आयोजनाले भूमिगत जलको सम्भाव्य भएको नयाँ क्षेत्रमा ३०० वटा डीप ट्यूबवेल निर्माणबाट ९,००० हे. कृषि योग्य भूमिमा सिँचाइ सेवा विस्तार हुने र विद्यमान सिँचाइ प्रणालीहरुबाट पानी नपुग्ने स्थानमा भूमिगत जलको संयोजनात्मक प्रयोगबाट ५० वटा डीप ट्यूबवेल निर्माण गरी जम्मा १०,५०० हे. कृषियोग्य जमीनमा बाह्रै महिना सिँचाइ सेवा थप भइ कृषि उत्पादनमा दोब्बर बृद्धि हुने अपेक्षा रहेको छ। साथै यस आयोजना अन्तर्गत मकवानपुर र पूर्वी नवलपरासी जिल्ला समेत थप भइ कार्यक्षेत्र विस्तार भएको छ।

आयोजनाको उद्देश्य

यस आयोजनाबाट मकवानपुर, चितवन र पूर्वी नवलपरासी जिल्लाका कृषियोग्य भूमिमा बाह्रै महिना भरपर्दो सिँचाइ सेवाका लागि उपलब्ध स्रोत तथा भूमिगत जलस्रोतको सम्भावनाका आधारमा नयाँ क्षेत्रमा भूमिगत सिँचाइ सेवाको विस्तारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ। आयोजनाको प्रमुख उद्देश्यहरु निम्न अनुसार रहेका छन् ।

१. भूमिगत जलस्रोतबाट भरपर्दो सिँचाइ सेवा विकास गर्ने।

- » कृषि योग्य जमीनमा भूमिगत जल प्रयोग गरी १०,५०० हेक्टर क्षेत्रफलमा बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा विस्तार गर्न ३५० वटा डीप ट्यूबवेल निर्माण गर्न।
- » डीप ट्यूबवेल निर्माण पश्चात त्यसका लागि आवश्यक अन्य संरचनाहरू (पम्प तथा मोटर जडान, विद्युतिकरण तथा ट्रान्स्फर्मर जडान, पम्प घर निर्माण, वितरण प्रणाली) निर्माण गर्ने।

२. कृषि प्रचार प्रसार तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

- » कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, कृषक उपभोक्ताका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने।

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१२३
सुरू मिति	: आ.व. २०७७/७८
सम्पन्न हुने मिति	: (आ.व. २०८२/८३)
आयोजनाको प्रकृति	: निर्माण
स्रोत	: नेपाल सरकार
स्वीकृत लागत अनुमान रु. (गुरुयोजना अनुरुप)	: ४,६९,३०,२८, ०००।-
आ.व. २०८१/८२ को पूँजीगतबजेट रू.	: ३७,०१,९६,०००/-

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » आ. व. २०७७/७८ देखि आ. व. २०८०/८१ सम्मको ९५ वटा डीप ट्यूबवेल, ३८० वटा पावरड्रिल ट्यूबवेल र ११ वटा लिफ्ट सिँचाइ प्रणालीबाट ३७०० हेक्टर जमीनमा सिँचाइ सुविधा विस्तार भएको।

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू

- » क्रमागत तथा नयाँ योजनाहरु सम्पन्न गरी थप ७०० हे. क्षेत्रमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने ।
- » खरिद गुरुयोजना संशोधनका लागि प्रक्रिया अगाडि बढाउने।

४.३.५ झापा भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, झापा

धान, मकै र अन्य बालीहरुको मुख्य क्षेत्र मानिएको झापा जिल्लामा कृषि उत्पादनको प्रचुर सम्भावनाका बावजुद भरपर्दो सिँचाइ सेवाको अभाव तथा कृषिका लागि उन्नत बिउविजन, मलखाद तथा प्राविधिक सेवाको अभावको कारण उत्पादन वृद्धिको साटो ह्रास हुदै गएको देखिन्छ। यसबाट तराईको आर्थिक विकास तथा त्यहाँका जनताको सम्वृद्धिमा अपेक्षित वृद्धि हुन नसकिरहेको सन्दर्भमा सो क्षेत्रको सम्वृद्धिको लागि भरपर्दो सिँचाइ सेवाको व्यवस्था गरि किसानको आयआर्जनमा वृद्धिका साथै स्थानीय स्तरमा रोजगारी सिर्जना गरिने कृषियोग्य जमीनमा भूमिगतजलको माध्यमबाट सिँचाइको सेवा र सुविधा विस्तार गर्न राष्ट्रिय योजना आयोगको मिति २०७८/०७/०५ को निर्णयानुसार झापा जिल्लाको भद्रपुर न.पा. वडा नं. १,२,३ र केचनाकवल गा.पा. वडा नं. १ देखि ७ जम्मा ७००० हेक्टर क्षेत्रमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्यले डीप ट्यूववेल कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्ने स्वीकृति प्राप्त भइ

चालू आ.व. २०७९/८० देखि झापामा कार्यालय स्थापना भई कार्यान्वयनको चरण रहेको छ। ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयको मिति २०७८/१०/११ को स्वीकृत खरिद गुरुयोजना अनुसार करीब ५ वर्षको अबधिमा निर्माण सम्पन्न हुने यस आयोजनाको कूल अनुमानित लागत रकम रु. २,५१,१२,००,०००/- (अक्षरुपी रु. दुइ अर्ब एकाउन्न करोड बाह्र लाख मात्र) रहेको छ। आयोजना अन्तर्गत भद्रपुर न.पा. र कचनकबल गा.पा. मा १७५ वटा डीप ट्यूववेल सिँचाइ प्रणालीका आबश्यक संरचनाहरु निर्माण गरिने योजना रहेको छ। यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र झापा जिल्लाको भद्रपुर न.पा. को १,२ र ३ वडा तथा कचनकवल गा.पा. का ७ वडाहरु रहेकोमा ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयको मिति २०७९/१०/२० को मन्त्रीस्तरीय निर्णयानुसार आयोजनाको कार्यक्षेत्र सम्पूर्ण झापा जिल्ला र इलाम जिल्लाको दक्षिणी भाग समेत समेट्ने गरी विस्तार भएको छ। यसरी वृहत कार्यक्षेत्र भएको यस आयोजनाले आफ्नो निर्धारित लक्ष्य समयमै हासिल गर्नेको लागि योजनाबद्ध, आवश्यकता र प्राथमिकताको आधारमा डीप ट्यूववेलहरुको निर्माण र विकास गर्दै जानुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

आयोजनाको उद्देश्यहरु

यस आयोजनाबाट झापा र इलाम जिल्लाका कृषियोग्य भूमिमा बाह्रै महिना भरपर्दो सिँचाइ सुविधाका लागि उपलब्ध स्रोत तथा संभावनाका आधारमा भूमिगत जल सिँचाइ प्रणालीको विस्तारका कार्यक्रमहरु विभिन्न निकायहरुको सहकार्यमा सञ्चालन गरिनेछ। आयोजनाका प्रमुख उद्देश्यहरु निम्न अनुसार रहेका छन्।

» भूमिगत जल सिँचाइ प्रणालीको माध्यमबाट भरपर्दो दिगो सिँचाइ सेवा विकास गर्ने।

» कृषि उत्पादनमा वृद्धि गर्न सिँचाइ र कृषिको प्रचार प्रसार तथा कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

ब.उ.शि.नं.	:
आयोजना सुरू मिति	: २०७८/०७/०५
आयोजनाको अवधि	: ५ बर्ष
कूल लागत	: रु. २,५१,१२,००,०००/-
आयोजनाको प्रकृति	: भूमिगत सिँचाइ सेवा
स्रोत	: नेपाल सरकार
आ.व. २०८०/८१	: रु.१०,२०,००,०००।००
आ.व. २०८१/८२	: रु.१९,४२,००,०००।००

आयोजनाको कार्यालय

चालु आ.व. २०७९/८० मा बजेट विनियोजित द्वारा झापा जिल्ला, शिबसताक्षी नगरपालिका वडा न. १०, माईधारमा कार्यालय स्थापना भई आयोजनाको कार्य सुरु भएको छ।

आयोजनाको आ.व. २०७९/८० को प्रगति

यस आयोजनाले आ.व. २०७९/८० मा ४९ वटा डीप ट्यूववेल निर्माण, १८ वटा पम्पघर र ट्याङ्की निर्माण, १६ वटा पम्प सेट जडान, १६ वटा विद्युतीकरण र १५ वटा वितरण प्रणाली निर्माण सम्पन्न गरि ९९.५१% वित्तीय र ९९.५१% भौतिक प्रगति का साथ उल्लेखनीय उपलब्धि हासिल गरेको छ।

आयोजनाको आ.व. २०८०/८१ को प्रगति

यस आयोजनाले आ.व. २०८०/८१ मा ८ वटा डीप ट्यूववेल निर्माण, १७ वटा पम्पघर र ट्याङ्की निर्माण, १६ वटा पम्प सेट जडान, १६ वटा विद्युतीकरण र १६ वटा वितरण प्रणाली निर्माण सम्पन्न गरि ९९.६% वित्तीय र ९९.६% भौतिक प्रगति का साथ उल्लेखनीय उपलब्धि हासिल गरेको छ।

आयोजनाको आ.व. २०८१/८२ को प्रगति

यस आयोजनाले आ.व.२०८१/८२ मा २४ वटा डीप ट्यूववेल निर्माण, २२ वटा पम्पघर र ट्याङ्की निर्माण, २२ वटा पम्प सेट जडान, २२ वटा विद्युतिकरण र २२ वटा वितरण प्रणाली निर्माण सम्पन्न गरि ८५.५% वित्तीय र ९०.०% भौतिक प्रगति का साथ उपलब्धि हासिल गरेको छ।

आयोजनाको आगामी कार्य योजना

यस आयोजनाले झापा र इलाम जिल्लाका कृषि योग्य जमीनमा भूमिगत जल सिँचाइ प्रणालीको माध्यमबाट दिगो सिँचाइ सुविधा विस्तार गर्न योजनाबद्ध डीप ट्यूववेलहरु र संरचनाहरको निर्माण, स्वीकृत गुरुयोजना अनुरुप विविध क्रियाकलापहरु गर्ने साथै सिँचाइ र कृषि प्रचार प्रसार तथा किसानहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्य योजना रहेको छ।

सारांश तथा निष्कर्ष

धानको मुख्य क्षेत्र मानिएको झापा जिल्ला र इलाम जिल्लाको कृषि योग्य जमीनमा भूमिगत जल सिँचाइ प्रणालीको सञ्चालन बाट समयमै सिँचाइ सुविधा विस्तार गर्न सकिएको खण्डमा यहाँको कृषि उत्पादन वृद्धि हुन गई किसानको आयआर्जन र जीवनस्तर सकारात्मक परिवर्तन हुने बिषयलाई मध्यनजर गरि आयोजना समयमै सम्पन्न गर्नको लागि विभाग र मन्त्रालयले प्रमुख महत्वका साथ लिनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

४.४ नदी नियन्त्रणका आयोजनाहरु

४.४.१ प्राथमिकता प्राप्त नदी वेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना, जावलाखेल

प्राथमिकता प्राप्त नदी वेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना नेपालको तराई क्षेत्रका प्राथमिकता प्राप्त छ वटा नदी वेसिनहरू (पश्चिम राप्ती, मावा रतुवा, लखनदेही, मोहना खुटिया, पूर्वी राप्ती, र बक्राहा) को बाढी जोखिम व्यवस्थापनमा केन्द्रित आयोजना हो। तराईका छ वटा नदी वेसिनमा समुदायको बाढी प्रतिरोधी क्षमतामा सुधार गर्ने उद्देश्यले यो परियोजना तयार गरिएको हो। यस प्राथमिकता प्राप्त नदी वेसिनहरूमा २९,३५६ हेक्टर क्षेत्रफलका ७०,४२८ व्यक्तिहरू (1-in-50 year return period) बाढीको जोखिममा छन् तथा यी क्षेत्र बाढीबाट उचित संरक्षणको अभावमा बाढीको क्षति र जमीनको कटानको जोखिममा छन्। अपर्याप्त बाढी सुरक्षा पूर्वाधार, पूर्व बाढी चेतावनी तथा बाढीको प्रतिक्रिया कसरी गर्ने भन्ने बारे सामुदायिक चेतना कम हुनुको कारणले गर्दा यी क्षेत्रहरू बाढीको जोखिममा छन् भने जलवायु परिवर्तनसँगै अझ बाढीको जोखिम बढ्ने अनुमान छ। यस आयोजनाले नेपालको राष्ट्रिय जल योजनालाई संरचनात्मक र गैरसंरचनात्मक उपायहरू मिलाएर जलजन्य प्रकोपबाट हुने सामाजिक र आर्थिक क्षतिलाई कम गर्न सहयोग गर्नेछ। आयोजनाले नदी तटबन्ध, स्पर र आउटलेट संरचनाहरू निर्माण गरी प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरूमा कृषि जग्गा र घरपरिवारलाई (1-in-50 year return period) भएको वर्षाको बाढीबाट जोगाउनेछ। यस आयोजना मार्फत बाढीको स्थानीय प्रतिक्रियालाई बाढी पूर्वानुमान र पूर्व चेतावनी प्रणाली (Flood Forecasting and Early Warning Systems (FFEWS)) र समुदायमा आधारित विपद् जोखिम व्यवस्थापन (Community Based Disaster Risk Management (CBDRM)) को विकास गरी बलियो बनाइनेछ। यस आयोजना क्षेत्र भित्रका स्थानीय समुदायहरू यस आयोजनाका प्रत्यक्ष परियोजना लाभार्थी हुनेछन्। जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग र जल तथा मौसम विज्ञान विभाग यस आयोजनाका कार्यान्वयन गर्ने निकाय हुन्।

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१२१
आयोजना सुरु मिति	: ८ जनवरी २०२१
आयोजना सम्पन्न हुने मिति	: ३० सेप्टेम्बर २०२७
कूल लागत	: ६३ मिलियन अमिरिकी डलर
आयोजनाको प्रकृति	: बाढी जोखिम व्यवस्थापन
स्रोत	: नेपाल सरकार र एसियाली विकास बैंकको संयुक्त लगानी

आयोजाको लक्ष्यहरु

लक्ष्य १. बाढी संरक्षण पूर्वाधारको सुधार गर्ने

आयोजनाले बाढी नियन्त्रण पूर्वाधार निर्माण (बाँध, स्पर्स, र आउटलेट संरचनाहरू), बढ्दो बाढी जोखिम व्यवस्थापनको लागि नदी तटबन्धको बायोइन्जिनियरिङको योजना र कार्यान्वयन, माटोको भूक्षय रोक्न उपयुक्त वनस्पति विधिहरूको प्रयोग र बाढी संरक्षण पूर्वाधार मर्मत Manuals र सम्पत्ति व्यवस्थापन प्रणाली (Asset Management System) को विकास गरी प्रत्यक्षरुपमा बाढी जोखिम घटाउनेछ। निर्माण कार्यले कम्तिमा १०% प्रभावित परिवार, आदिवासी जनजाती, दलित र महिलाका लागि रोजगारी सृजना हुने अपेक्षा गरिएको छ।

लक्ष्य २.बाढी पूर्वानुमान र पूर्व चेतावनी प्रणालीको अभिवृद्धि गर्ने

आयोजनाले बाढी प्रकोप क्षेत्रहरूमा ४० Rain-Gauge र ३० हाइड्रोमेटियोरोलोजिकल स्टेशनहरू स्थापना गरी, Flood Forecasting and Early Warning System (FFEWS) को विकास र FFEWS को मर्मत सुधार गरी सरकार र समुदायहरूलाई बाढी पूर्वानुमान र पूर्व चेतावनी प्रणाली सुधार गर्न सहयोग गर्नेछ।

लक्ष्य ३. बाढी रोकथाम र तयारी क्षमतामा सुधार गर्ने

बाढी जोखिममा संगठनात्मक क्षमता निर्माण कार्यक्रम सञ्चालन, विपद् पूर्वतयारीमा स्थानीय तहको क्षमता विकास, लैङ्गिक जवाफदेही सुविधाहरू सहित ४८ वटा बाढी आश्रय स्थल (Flood Shelter House) हरू निर्माण र समुदाय सरोकारवालाहरू (महिलाहरू सहित) र स्थानीय विकास योजनाहरू र बजेटहरू अनुरूपको परामर्शमा CBDRM योजनाहरू विकास गर्दै यस लक्ष्य हासिल हुनेछ।

लक्ष्य १ र ३ जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग मार्फत कार्यान्वयन हुनेछ भने लक्ष्य २ जल तथा मौसम विज्ञान विभागले कार्यान्वयन गर्नेछ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

- मावा रतुवा, पश्चिम राप्ती, बक्राहा र मोहना खुटियामा बाँध, स्पर, र आउटलेट संरचनाहरूको निर्माण कार्य भइरहेको।
- मावा-रतुवा नदीमा जम्मा ५.३ कि.मी. तटबन्ध, १५९ वटा स्पर तथा १.९ कि.मी. bioengineering निर्माणको कार्य भएको।
- मोहना खुटिया नदीमा जम्मा २.९ कि.मी. तटबन्ध तथा ४७ वटा स्परको निर्माण कार्य भएको।
- लखन्देही नदीमा जम्मा ३ कि.मी. तटबन्ध तथा १.८ कि.मी. तथा १.८ कि.मी. Bioengineering निर्माणको कार्य भएको।

- बक्राहा नदीमा जम्मा १.५ कि.मी. तटबन्ध, ७ वटा स्पर तथा ०.४ कि.मी. bioengineering को निर्माण कार्य भएको।
- पश्चिम राप्ति नदीमा जम्मा १.५ कि.मी. तटबन्ध तथा १६ वटा स्परको निर्माण कार्य भएको।
- यस आयोजना अन्तर्गत हालसम्म जम्मा १४.४ कि.मी. तटबन्ध, २१९ वटा स्पर तथा ४.२ कि.मी. bioengineering निर्माणको कार्य भएको।
- समुदाय स्तरमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन गर्न परामर्शदाता छनौट गर्न खरिद कार्य भईरहेको।

४.४.२ नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजना, चितवन

नेपालका ठूला नदीहरु मध्ये नारायणी नदी एक मुख्य नदी हो। यस नदीको जलधार क्षेत्र चीनको तिब्बत र नेपाल गरि जम्मा ३४,९६०.०० वर्ग कि.मी. भएकोमा नेपालमा मात्र ३१,११४.०० वर्ग कि.मी. रहेको छ। पवित्र तिर्थस्थल देवघाटमा त्रिशुली र कालिगण्डकी नदीहरुको संगम पश्चात यो नारायणी नदीको नामले चिनिन्छ।

नारायणी नदी वर्गीकरणको आधारमा प्रथम श्रेणीको रहेको छ। यस हिम नदीले पुऱ्याउने क्षति बिशेषत नदीमा अवस्थित पूर्वपश्चिम राजमार्गको पुल भन्दा तल्लो तटीय क्षेत्रमा उल्लेखनीय रहँदै आएको छ। पुल भन्दा तल्लो तटीय क्षेत्रको बाँया तर्फ चितवन जिल्ला को भरतपुर महानगरपालिकाका विभिन्न वडाहरु र दाँया तर्फ नवलपरासी जिल्लाका गैडाकोट न.पा., कावासोती न.पा., मध्यबिन्दु न.पा., लगायत सुस्ता क्षेत्रमा रहेका नदी किनारका कृषि योग्य भूमि, बस्ति, भौतिक संरचनाहरु तथा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको वन क्षेत्र बाढी, डुबान तथा किनारा कटानको उच्च जोखिममा रहेका छन।

विश्वव्यापी रुपमा देखा परिरहेको जलवायु परिवर्तन र यसको फलस्वरुप जलवायु र वातावरणमा महशुस भइरहेको उष्णिकरण (तापक्रममा) वृद्धिले मनसुनी वर्षा र वर्षाको प्रकृतिलाई असमान्य बनाइ दिने प्रवृत्ति देखा परेको छ। फलतः बाढी र पहिरोका घटनाहरु बर्षेनी बढिरहेको छन।

बाढी, डुबान तथा कटान जन्य प्रकोपका घटनाहरु बढीरहेको र बढीरहने सम्भावना र यसबाट जनधन तथा विकासका पूर्बाधारहरुको क्षति हुनुका साथै विकासका सारभूत लक्ष्य जनता नै विस्थापित हुनुपर्ने जोखिम देखि तत्कालीन सरकारले आ.व. ०६६/६७ मा तराईका दशवटा ठूला नदीहरुमा तटबन्ध निर्माण गर्न र त्यसबाट तटीय भेगका जनताको जीवनस्तरमा स्पष्ट एव आमूल परिवर्तन गर्न सोचका साथ "जनसहभागीतामा आधारित जनताको तटबन्ध कार्यक्रम" कार्यान्वयनमा ल्याएको हो।

यस कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. ०६६/६७ देखि नारायणी नदीको व्यवस्थापन तथा नियन्त्रण

गरि किनाराका जग्गा उकास समेत गर्ने प्रयोजनका लागि चितवन जिल्लाको भरतपुर १० मा जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फिल्ड कार्यालय ४ को स्थापना भएको हो। स्थापनाको सुरुवातीकाल देखि नै गुरुयोजना तयार गरि नदी नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि निर्माण कार्य प्रारम्भ भएको छ।

जोखिमलाई संवेदनशिलताका साथ महशुस गरि नारायणी नदीबाट उत्पन्न हुने जोखिमलाई छिटो छरितो न्यूनीकरण गर्न आ.व. २०७२/७३ देखि तत्कालीन फिल्ड कार्यालयलाई नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजनामा रूपान्तरित गरिएको छ। तत्पश्चात तत्कालीन अवस्थामा जनताको तटबन्ध कार्यक्रम अन्तर्गत लिईएको लक्ष्य बमोजिम बाँकी रहेको काम र थप जोखिम स्थानहरुको पहिचान गरि अद्यावधिक गुरुयोजना तयार गरी निर्माण कार्य लाई निरन्तरता दिईएको छ।

सुरुमा नारायणी नदी व्यवस्थापन कार्य गर्न मात्र यस आयोजनाको स्थापना गरिए पनि हाल तपसिल अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु सञ्चालन मा रहेका छन्ः

» नारायणी नदी नियन्त्रण, चितवन तथा नवलपरासी
» पूर्वी राप्ती नदी नियन्त्रण, चितवन तथा मकवानपुर
» कयरमारा खोला तटबन्ध, चितवन
» माडी न.पा. अन्तर्गतका खोला तटबन्ध, चितवन
» देवघाट धाम संरक्षण कार्य, तनहुँ तथा चितवन जिल्ला
» सालवसाली रुपमा आउने अन्य छिटफुट पहिरो वा तटबन्ध सम्बन्धि कार्यक्रमहरु

कार्यक्षेत्र तथा आयोजनाबाट प्रदान गरिने सेवाहरु

यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र चितवन, नवलपरासी तथा मकवानपुर जिल्ला पर्दछ भने टार बजार संरक्षण कार्यको लागि तनहुँ जिल्ला समेत पर्दछ। नदी नियन्त्रणका संरचनाहरुको उचित मर्मत संभार, प्रभावकारी जल व्यवस्थापन, आधुनिकीकरण गर्ने, जल उत्पन्न प्रकोपहरु बाढी, पहिरो, भू-क्षय रोकथाम तथा नदी नियन्त्रण सँग सम्बन्धित कार्यहरु गर्दछ।

आ.व. २०८१/८२ को दोश्रो त्रैमासिक सम्म आयोजना द्वारा सम्पादित कामको विवरण कामको विवरणः

» नारायणी नदी नियन्त्रण कार्य, चितवन तथा नवलपरासी तर्फ गत आ.व.मा नै ठेक्का सम्झौता भइ हाल निर्माण कार्य भइरहेको।
» कयरमारा खोला नियन्त्रण कार्य, चितवन तर्फ पनि गत आ.व.मा नै ठेक्का सम्झौता भइ हाल निर्माण कार्य भइरहेको।

» पूर्वी राप्ती नदी, चितवन तथा मकवानपुर, कुखरेनी खोला नियन्त्रण कार्य तथा माडी न.पा.मा विगतका आ.व. हरुमा भएका ठेक्का सम्झौतासँग सम्बन्धित निर्माण कार्यहरु भइरहेको र साना प्रकृतिका कार्यहरु उपभोक्ता समिति मार्फत भइरहको।

» देवघाट धाम कार्य, तनहुँ तथा चितवन जिल्ला तर्फ सम्झौता भइ निर्माण कार्य सुरु भइसकेको।

आ. व. २०८०/८१ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसारको चौथो त्रैमासिक एवं समष्टिगत प्रगति विवरण

क. चौथो त्रैमासिक/बार्षिक भौतिक तथा वित्तीय प्रगति प्रतिवेदन

नारायणी नदी नियन्त्रण लगायतका अन्य नियमित कार्यहरु कार्यक्रम

चौथो त्रैमासिक भौतिक प्रगतिः ९८.८९ %

चौथो त्रैमासिक वित्तीय प्रगतिः ५५.५६%

वार्षिक भौतिक प्रगतिः९९.७९ %

वार्षिक वित्तीय प्रगतिः १००%

टारबजार अन्तरगतको देवघाटधाम संरक्षण कार्य

चौथो त्रैमासिक भौतिक प्रगतिः १००%

चौथो त्रैमासिक वित्तीय प्रगतिः १००%

वार्षिक भौतिक प्रगतिः ९५%

वार्षिक वित्तीय प्रगतिः ९४.५२%

ख. उपलब्धि विवरण

आ. ब. २०८०/८१ को उपलब्धि विवरण	इकाई	यस आ.व. को उपलब्धि	गत आ. व. सम्मको उपलब्धि	सुरुदेखि हालसम्मको समष्टिगत उपलब्धि
तटबन्धन निर्माण	कि.मि.	११.९१	५७.७८	६९.६९
जग्गा उकास	हेक्टर	७९.९१	१४०	२१९.९१
पहिरो नियन्त्रण	वटा	०	१*	

**नियन्त्रण कार्य चालु रहेको*

आयोजनाको सुरु अवधिदेखि हालसम्मको समष्टिगत प्रगति

आयोजनाको समष्टिगत प्रगति विवरण

आयोजनाको नाम	नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजना	
कूल लागत (रु लाखमा): नारायणी नदी स्वीकृत डीपीआर (मास्टर प्लान) अनुसारः २३,५८४.३७ : पूर्वी राप्ती नदी स्वीकृत डीपीआर (मास्टर प्लान) अनुसारः१६,८३२.६८		
आयोजना अवधि	स्वीकृत अद्यावधिक खरिद गुरुयोजना अनुसार पहिलो चरणको खरिदः आ.व. २०८२/०८३ सम्म	
आयोजनाको सुरु अवधि देखि यस आ. ब. २०८०/८१ सम्मको प्रगति	वितिय प्रगति प्रतिशतः	भौतिक प्रगति प्रतिशत (६० प्रतिशत)
	खर्च रकम (रु लाखमा):	
यस आ.व. ०८१/०८२ को दोश्रो त्रैमासिक अवधि सम्मको प्रगति	विनियोजित बजेट (रु लाखम): १२९९३.७३)	चौथो त्रैमासिक प्रगति
	खर्च रकम (रु लाखमा): ११८३१.३७	क) भौतिक प्रगति (प्रतिशत)- ९३.९९ ख) वित्तीय प्रगति (प्रतिशत) ७७.४०, दोश्रो त्रैमासिकमा बिनियोजित बजेटबाट आ.व. ०८०/०८१को सृजित दायित्वको भुक्तानी गरिएको।
हाल सम्म सम्पन्न प्रमुख कार्य/ उपलब्धि प्रगति	नारायणी नदी चितवन खण्डमा विभिन्न क्षेत्रमा तटबन्ध निर्माण (३०कि.मि.)	
	नारायणी नदी नवलपरासी खण्डमा विभिन्न क्षेत्रमा तटबन्ध निर्माण/ संरक्षण कार्य (२२ कि.मी.)	
हाल सम्म सम्पन्न प्रमुख कार्य/ उपलब्धि प्रगति	पूर्वी राप्ती नदी चितवन खण्डको विभिन्न स्थानमा तटबन्ध निर्माण/ संरक्षण कार्य (१७ कि.मी.)	
	पूर्वी राप्ती नदी मकवानपुर खण्डको विभिन्न स्थानमा तटबन्ध निर्माण/ संरक्षण कार्य (१२ कि.मी.)	
	माडी नगरपालिकाको विभिन्न खोलाहरुमा तटबन्ध निर्माण/ संरक्षण कार्य (५ कि.मी.)	
	कयरखोला, चितवन खण्डमा तटबन्ध निर्माण(३ कि.मी.)	

५.४.३ कोशी तथा बक्राहा नदी व्यवस्थापन आयोजना, मोरङ

आयोजनाको नामः कोशी तथा बक्राहा नदी व्यवस्थापन

सुरू भएकोः २०७५/७६

लागत रू. : १८.७८ अर्ब ।

हालसम्म भएको प्रगति

कोशी, बक्राहा, लोहन्द्रा, चिसाङ्ग तथा डाँस बक्राहा नदीहरूबाट हुन सक्ने कटान र डुबान समस्या समाधान गर्न व्यवस्थित तटबन्ध निर्माण गरी नदी नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्य गर्ने। २४ .८९ कि.मी. तटबन्ध निर्माण भएको तथा २०४ वटा स्पर/स्टड निर्माण भएको।

प्रमुख प्रतिफलहरू :

» बक्राहा, चिसाङ्ग, डाँस र लोहन्द्रा नदीमा करीव २५ कि.मी. तार जाली सहितको तटबन्ध भएको।

» कोशी नदीमा Big Boulder प्रविधि मार्फत २०८० र २०८१ को बाढी बाट हुने सम्भावित क्षति न्यूनिकरण भएको।

» प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना मार्फत कार्यान्वयनमा रहेको योजना मार्फत विभिन्न स्थानमा करीब ५ कि.मी. तटबन्ध गरिएको।

» एकीकृत उर्जा कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न स्थानमा लिफ्ट सिँचाइ तथा कूलो मर्मत योजना मार्फत पहाडी भू-भागमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याइएको।

४.४.४ खाँडो नदी व्यवस्थापन आयोजना, सप्तरी

खाँडो नदी, सप्तरी जिल्लाको मध्यभागका गा.पा., ना.पा. हरु क्रमशः रुपनि गा.पा., राजविराज न.पा., महादेवा गा.पा., अग्निसाइर कृष्णासवरन गा.पा., तिलाठी कोइलाडी गा.पा. हरु हुँदै भारत विहार राज्यको कुनौली बज़ार हुँदै बगेको छ। करीब १४६ वर्ग कि.मी. जलाशय भएको खाँडो नदीको कूल जलप्रवाह क्षमता नेपाल भारत बोर्डर निर ४६० क्यूमेक्स रहेको छ। वर्षायाममा खाँडो नदीमा आएको अनियन्त्रित बाढीले बर्षेनी करीव २६ से.मी. सिल्ट थुपार्ने गरेको छ। जसले गर्दा खोलाको सतह कतिपय ठाउँमा खेतको सतह भन्दा माथि हुन आएको छ र त्यसको परिणाम स्वरूप अनियन्त्रित बाढीले माथि उल्लेखित गा.पा. हरु तथा राजविराज नगरपालिकालाई समेत डुबानले प्रभावित पारेको छ। खाँडो नदी समयमै नियन्त्रण नभएमा त्यस भेगका करीव एक लाख जनता तथा १२,००० घर धुरीलाई प्रभावित पारिरहने छ।

खाँडो नदीको विस्तृत अध्ययन गरी आ.व. २०७२/०७३ मिति ०७२/०९/१९ मा

साविकको जलउत्पन्न तथा प्रकोप नियन्त्रण विभागका महानिर्देशकज्यूबाट Detail Project Report (DPR) स्वीकृत भएको छ।

आयोजना सुरुः आ.व. २०७२/०७३

आयोजना सम्पन्न आ.व. २०८३/०८४

आयोजनाको कूल लागतः रु. ३७३६८.३४ रु. लाखमा।

नेपाल सरकारको १४ प्रतिशत र भारत सरकारको ८६ प्रतिशत ।

प्रमुख प्रतिफलहरुः

- हाल सम्म जम्मा जग्गा उकाशः १०० हेक्टर
- हाल सम्म सम्पन्न रिभेटमेन्ट कार्य तथा तटबन्ध कार्य २५.५ कि.मी.
- आ.व. २०८०/०८१ सम्मको प्रगति प्रतिशतः
- भौतिक प्रगति प्रतिशतः ४०.००
- वित्तीय प्रगति प्रतिशतः ३७.०३

२०८०।०८१ मा भएको कार्यहरुः

- रिभेटमेन्ट कार्यः २६२५ मिटर
- तटबन्ध कार्यः २६२५ मिटर

चालु आ.व. २०८१।०८२ मा सम्पन्न भएका प्रमुख कार्यहरु

- रिभेटमेन्ट कार्य ९३७ मिटर
- तटबन्ध कार्य ९३७ मिटर
- आगामी दिनमा गर्ने बाँकी प्रमुख कार्यहरुः रिभेटमेन्ट कार्य तथा तटबन्ध कार्य ३१ कि.मी.

४.४.५ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम (फिल्ड कार्यालय नं. ५, बुटवल, रुपन्देही)

रुपन्देही जिल्लामा अवस्थित तिनाउ र दानव नदीबाट प्रभावित रहेको मुख्यत बुटवल उप-महानगरपालिका लगायत ३ नगरपालिका र ५ गाँउपालिकाहरुमा हुने बाढी, पहिरो, गेग्रान, बहाव, डुबान तथा कटान जस्ता जल उत्पन्न प्रकोपहरुबाट जनधन, बस्ती, कृषि योग्य जमीन तथा विकासका पूर्वाधारहरुमा वर्षेनी हुने क्षति न्यूनीकरण गर्ने जस्ता प्रमुख उद्देश्य लिई मिति २०६६ साल असोज २० गते यस जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालय नं. ५, बुटवल, रुपन्देहीको स्थापना भएको हो।

यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र स्थापनाकालमा तिनाउ र दानव नदीबाट प्रभावित पूर्व-पश्चिम राजमार्ग पुल देखि १०० कि.मी. सम्म नदीको दुवै किनारामा अवस्थित उप-महानगरपालिका, नगरपालिका र गाँउपालिका मात्र रहेकोमा आ.व. २०७२/०७३ बाट कार्यालयको कार्यक्षेत्र रुपन्देही जिल्लामा अवस्थित कञ्चन नदीबाट प्रभावित नगरपालिका तथा गाँउपालिकाहरुमा नदी नियन्त्रण कार्य गर्ने गरी थप भएको छ। साथै आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ देखि रुपन्देही जिल्लाको रोहिणी नदीबाट प्रभावित विभिन्न पालिकाहरुमा नदी नियन्त्रण कार्य गरी क्षति न्यूनीकरण गर्न कार्यभार समेत थप भएको छ।

आ.व. २०७६/०७७ देखि कपिलवस्तु जिल्लामा अवस्थित वाणगंगा नदीमा नदी नियन्त्रण कार्य गर्ने गरी भारतिय सहयोग अनुदानमा सञ्चालित वाणगंगा नदी नियन्त्रण आयोजनाको कार्यभार पनि थप भएको छ भने आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ देखि लुम्बिनी प्रदेशका पाल्पा, अर्घाखाँची, गुल्मी र कपिलवस्तु जिल्लाका विभिन्न स्थानमा लिफ्ट सिँचाइ मार्फत बाह्रै महिना सिँचाइको सुविधा पुऱ्याउने गरी एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ विशेष कार्यक्रम पनि प्राप्त हुने गरेको छ।

प्रमुख प्रतिफलहरु

» नदी नियन्त्रण सम्बन्धी कार्य गरी जनधनको सुरक्षा
» सार्वजनिक तथा निजी सम्पत्तिको संरक्षण
» रोजगारीको अवसर सृजना गरी गरिबी निवारणमा टेवा पुऱ्याउने
» नदी किनारका जग्गा उकास गरी सोको समुचित उपयोग
» विकासका पूर्वाधारहरको संरक्षण

हालसम्मको प्रगति स्थिति

» तिनाउ नदीमा १७.९८ कि.मी. तटबन्ध निर्माण भएको।
» दानव नदीमा १२.४० कि.मी. तटबन्ध निर्माण भएको।
» कञ्चन नदीमा ४.९७ कि.मी. तटबन्ध निर्माण भएको।
» रोहिणी नदीमा २.५३ कि.मी. तटबन्ध निर्माण भएको।
» वाणगंगा नदीमा ०.९९ कि.मी. तटबन्ध निर्माण भएको।

आ.व. २०८०/०८१ मा भएका कार्यहरु

» तिनाउ-दानव-कञ्चन नदीमा ७३१ मी. Gabion Revetment Wall with Launching Apron निर्माण।
» तिनाउ-दानव-कञ्चन नदीमा ६ वटा Gabion Spur निर्माण।

» तिनाउ-दानव-कञ्चन नदीमा ९६ मी. RCC Wall निर्माण ।

» तिनाउ-दानव-कञ्चन नदीमा २३४ सेट Porcupine निर्माण ।

» रोहिणी नदीमा ५६२ मी. Gabion Revetment Wall with Launching Apron निर्माण ।

» गिरुबारी खोलामा २५० मी. Embankment निर्माण ।

» वाणगंगा नदीमा १२० मी. Slope Protection (Big Boulder) तथा Embankment निर्माण ।

» एकीकृत उर्जा तर्फ १५ वटा योजना सञ्चालनमा रही ६ वटा योजना सम्पन्न हुदाँ १२० हेक्टर जमीनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध भएको र अन्य ९ योजना निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको ।

आ.व. २०८१/०८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु

» तिनाउ, दानव, कञ्चन, रोहिणी, जलुकेखोला, तुरियामहाव नदी रुपन्देहीमा १.५ कि.मी. तटबन्ध निर्माण गर्ने ।

» पाणिनी-०८, सिस्नेखोला, अर्घाखाँची मा ०.४ कि.मी. तटबन्ध निर्माण गर्ने ।

» जुग्दी खोला, बडिगाँड खोला, गुल्मीमा ०.४५ कि.मी. तटबन्ध निर्माण गर्ने ।

» रानीमहल, पाल्पामा ०.२ कि.मी. तटबन्ध निर्माण गर्ने ।

» वाणगंगा नदी नियन्त्रण आयोजना, कपिलवस्तु तर्फ २.५० कि.मी. तटबन्ध निर्माण गर्ने ।

» एकीकृत उर्जा अन्तर्गत लिफ्ट सिँचाइ सम्बन्धी कार्य गरी गुल्मी जिल्लामा ५१ हे. जग्गामा, कपिलवस्तु जिल्लामा २५० हे. जग्गामा, पाल्पा जिल्लामा २०० हे. जग्गामा र अर्घाखाँची जिल्लामा ८५ हे. जिल्लामा सिँचाइको सुविधा पुऱ्याउने ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरु

» तिनाउ-दानव-कञ्चन नदीको DPR स्वीकृत गराउनुपर्ने ।

» तिनाउ-दानव-कञ्चन नदीको हाल तयार गरिएको DPR बमोजिमको निर्माण कार्य रु. १९.२९ अर्बमा हालसम्म भएको बाहेक नदी नियन्त्रण कार्य गर्नुपर्ने ।

» तिनाउ-दानव-कञ्चन नदीको हाल तयार गरिएको DPR बमोजिमको बजेट १९.२९ भएता पनि वार्षिक बजेट अति न्यून विनियोजन हुने भएकोले तटबन्ध कार्यका लागि माग बमोजिम निर्माण कार्य गराउन बजेट विनियोजन बढाउनुपर्ने ।

» निर्मित संरचनाहरुको Inventory गराई Asset Management Plan गर्नुपर्ने ।

४.४.६ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालय नं. ७, कंचनपुर

आयोजनाको नामः जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, कंचनपुर

आयोजना सुरु मितिः आ.व. २०६६/६७

आयोजनाको कार्यक्षेत्रः कंचनपुर र कैलाली जिल्ला

आयोजना कार्य क्षेत्र अन्तर्गतका नदीहरु

कंचनपुर जिल्ला तर्फः (महाकाली नदी, दोधा नदी र मोहना नदी) कैलाली जिल्ला तर्फः (मोहना नदी र खुटिया नदी) ।

उद्देश्य:

» कार्यक्रम लागू भएका नदीहरुको दूवै किनारामा जनसहभागिता समेत परिचालन गरी योजनाबद्ध रुपमा नेपालको उच्च भूमि देखि नेपालभारत सिमा सम्म तटबन्ध निर्माण गरी धनजनको क्षति हून बाट बचाउने ।

» तटबन्ध निर्माणको त्रममा निम्न आय भएका जनसमूदायको लागि रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्ने ।

» जग्गा उकास गरी सम्बन्धित निकाय बाट सो जग्गाको समूचित उपयोग गर्ने ।

» बाढी नियन्त्रणको लागी निर्मित तटबन्धलाई यातायातको लागि वैकल्पिक मार्गको रुपमा बिकसित गर्न सकिने ।

» वातावरण संरक्षण गर्ने ।

प्रमुख प्रतिफल

» कार्यक्रम लागू भएका नदीहरुको दूवै किनारामा जनसहभागिता समेत परिचालन गरी योजनाबद्ध रुपमा नेपालको उच्च भुमीदेखि नेपाल-भारत सिमा सम्म तटबन्ध निर्माण गरी जनधनको क्षतिहुन बाट बचाईएको ।

» तटबन्ध निर्माणको क्रममा निम्न आय भएका जनसमूदायको लागी रोजगारीको अवसर सिर्जना भएको ।

» जग्गा उकास गरी सम्बन्धित निकाय बाट सो जग्गाको समूचित उपयोग भएको।

» बाढी नियन्त्रणको लागी निर्मित तटबन्धलाई यातायातको लागी वैकल्पिक मार्गको रुपमा बिकसित गर्न सकिएको ।

» वातावरण संरक्षण भएको ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

SN	Name of Project	Project Start Date	Total Estimated Cost in Million	Master Plan Approved Date	Structures	Proposed as per MP	Progress upto 2080 /081	Expenditures upto 2080/081 in Million	Over all Progress %	Remarks
1	Mahakali River Training Project, Kanchanpur	F.Y.2066/067	970	F.Y.2066/067-2070/071	Embankment (m)	39000	14030	1520	25	Direct (Number of Household)-13000,Number and type of people who will benefit directly from the project-78000, Indirect (Number of Household)-320,Number and type of people who will benefit indirectly from the project-1900 and About 140 ha of land will be reclaimed after completion of this project.
			6085	F.Y.2073/074	Revetment (m)	33720	3224			
					Spur (Nos.)	300	179			
					Inlet Structures (Nos.)		2			

2	Dodha River Training Project, Kanchanpur	F.Y.2066/067	2151	F.Y.2066/067-2083/084	Embankment (m)	84491	15186	662	10	Direct (Number of Household)-9000,Number and type of people who will benefit directly from the project-63000,Indirect (Number of Household)-170,Number and type of people who will benefit indirectly from the
			6947	F.Y.2072/073	Revetment with embankment (m)	16250	4456.5			
					Bank Protection (m)	12100				
					Channelization (m)	2200				
					Spur (Nos.)	75	60			
					Crossing Structure (Nos.)	40	4			project-1020 and About 210 ha of land will be reclaimed after completion of this project.
					Cross Drainage (Nos.)	40				
3	Mohana River Training Project Kanchanpur and Kailali	F.Y.2071/072	7156		Embankment (m)	138000	10175.5	537	7	Direct (Number of Household)-15000, Number and type of people who will benefit directly from the project-125000, Indirect (Number of Household)-600, Number and type of people who will benefit indirectly from the project-4800 and About 810 ha of land will be reclaimed after completion of this project.
					Revetment with embankment (m)	35563	3203			
					Spur (Nos.)	65	29			
					Anti flood sluice (Nos.)	20	4			
					Cross Drainage (Nos.)	41				

4	Khutiya River Training Project, Kailali	F.Y.2072/073	3340		Embankment (m)	68800	3165	165	5	Direct (Number of Household)-1400, Number and type of people who will benefit directly from the project-7000, Indirect (Number of Household)-230, Number and type of people who will benefit indirectly from the project-1150 and About 100 ha of land will be reclaimed after completion of this project.
					Revetment with embankment (m)	29800	470			
					Spur (Nos.)	174	32			
					Cross Drainage (Nos.)	19				

- » चालु आ.व. को विनियोजित बजेट रु. १० करोड ९० लाख
- » महाकाली, दोधा, मोहना र खुटिया को लागि रु. ६ करोड ९० लाख
- » हाल सम्म को खर्च रु. ४ करोड १० लाख
- » स्रोत सुनिश्चितता प्राप्त रु. ३० करोड (पेश भएको रु. ४१८,३९६,४००)

आ.व. २०८०-८१ मा भएका कार्यहरुः

सि न	योजनाको नाम	ईकाइ	लक्ष्य	प्रगति	बजेट (लाख मा)	खर्च (लाख मा)	प्रतिशत	जग्गा उकास (हे.)
१	महाकाली नदी नियन्त्रण, कन्चनपुर							
	रिभेटमेन्ट/तटबन्ध निर्माण कार्य	मि	१००	१००	३००	२९९.९७	१००	०.५
२	दोधा (मछेली) नदी, कन्चनपुर	मि	१००	५४३	१०२	१०१.९८	१००	२.७२
३	मोहना नदी नियन्त्रण, कन्चनपुर	मि	२०	३३	१०	९.९९	१००	
४	मोहना नदी नियन्त्रण, कैलाली	मि	५००	५४५	१५३	१५२.९८	१००	२.७३
५	खुटिया नदी नियन्त्रण, कैलाली	मि	२०	२७	१०	९.९९	१००	०.२४
६	नदी नियन्त्रण सम्बन्धी अनुसन्धान, अध्ययन तथा परामर्श कार्य	वटा	१.०	१.०	५	५	१००	
७	आकस्मिक बाढी तथा पहिरो व्यवस्थापनका लागि बोरा , नाइलन जाली, जि .आई तार खरिद, बुनाइ तथा भराइ लगायतका कार्य	प्र.स.	१००.०	१००.०	३५	३५	१००	
	जम्मा				६१५	६१५	१००	६.१९

४.४.७ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, झापा

झापा जिल्ला प्रदेश नं. १ अन्तर्गत सूदुर दक्षिण पूर्वी भागमा पर्ने जिल्ला हो। यस जिल्लाको कूल क्षेत्रफल १६०६ बर्ग कि.मी. छ। यस जिल्लाका मुख्य नदीहरुमा मेची नदी, विरिङ्ग नदी, कन्काई नदी, कमल नदी र रतुवा-मावा नदी पर्दछन। अन्य नदीहरूमा देउनिया, निन्दा, हडिया, टिमाइ, घोडामारा, सतासी, केर्खा, टाङ्गटिङ्ग आदि पर्दछन। बाढीको कारणबाट तटबर्ती क्षेत्रमा कटान तथा डुवानको समस्या श्रृजना भई जनधनको क्षति भईरहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा जोखिम न्यूनीकरण गर्न, व्यवस्थित रुपमा नदी व्यवस्थापनको आवश्यकता बोध भई वि.स. २०६६ सालमा तत्कालिन सिँचाइ मन्त्रालयबाट जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालय नं.१, गैडे, झापाको स्थापना गरिएको हो। सुरुको अवस्थामा कन्काई नदी र रतुवा-मावा नदी व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले स्थापना भएको यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र विरिङ्ग नदी, कमल नदी हुदैं आ.व. २०७५/०७६ बाट मेची नदी सम्म विस्तार भएको स्थिति छ।

आ.व. २०७५/०७६ बाट जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम संरक्षण कार्य समेत यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र आएको छ। जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम संरक्षण कार्य अन्तर्गत भद्रपुर नगरपालिकामा पर्ने मेची नदी, देउनिया, निन्दा, घोडामारा आदि पर्दछन्।

कार्यक्षेत्र:

यस कार्यालय अन्तर्गतका नदीहरु

नदीहरुको नाम	लम्बाई (जम्मा/ झापामा मात्र) (कि.मि.)	प्रभावित पालिकाहरु/ठाउँहरु
मेची	६२/५२	दायाँ किनार तर्फः- पाटापुर, बाहुनडाँगी, काँकडभिट्टा, ज्यामिरगढी, भद्रपुर, भइसाबारी, पाठामारी का विभिन्न स्थानहरु।
विरिङ्ग	६३.५/४५	बायाँ किनार तर्फः- बुधशान्ति, अर्जुनधारा, बाह्रदशी, कचनकवल गा.पा का विभिन्न स्थानहरु। दायाँ किनार तर्फः- बुधशान्ति, अर्जुनधारा, कन्काइ, झापाका विभिन्न स्थानहरु।

नदीहरुको नाम	लम्बाई (जम्मा/ झापामा मात्र) (कि.मि.)	प्रभावित पालिकाहरु/ठाउँहरु
कन्काई	१०८/२९	बायाँ किनार तर्फः- कन्काइ न.पा. र झापा गा.पा. का विभिन्न स्थानहरु दायाँ किनार तर्फः- शिवसताक्षी न.पा.र गौरीगन्ज गा.पा.का विभिन्न स्थानहरु।
कमल	३८/२५	बायाँ किनार तर्फः- शिवसताक्षी न.पा.र गौरीगन्जगा. पा.का विभिन्न ठाँउहरु। दायाँ किनार तर्फः- कमल र गौरीगञ्ज गा.पा.का विभिन्न ठाँउहरु।
रतुवा-मावा	रतुवा ५३/४३ मावा ३४/२३.५ रतुवा-मावा २२	मोरङ्ग जिल्ला तर्फः- मिक्लाजुग न.पा., उर्लाबारी न.पा. र रतुवामाइ न.पा.का विभिन्न स्थानहरु झापा जिल्ला तर्फः- दमक न.पा., गौरादह न.पा. र गौरीगञ्ज गा.पा. का विभिन्न स्थानहरु।

आयोजनाको कूल लक्ष्य एवम् आ. व. २०८०/०८१ सम्मको प्रगति तथा खर्चको अवस्था

सि.नं.	कार्यक्रमको नाम	संरचना	आयोजनाको कूल क्रियाकलाप		आ. व. २०८०/०८१ को प्रगति/खर्च		आ. व. २०८०/०८१ सम्मको कूल प्रगति/खर्च		भौतिक प्रगति (%)	वित्तिय प्रगति (%)
			परिमाण (कि.मि.)	लागत (रु. लाख)	परिमाण (कि.मि.)	लागत (रु. लाख)	परिमाण (कि.मि.)	लागत (रु. लाख)		
क. नदी नियन्त्रण कार्यक्रम										
१	रतुवा-मावा नदी नियन्त्रण	तटबन्ध	९०.८५	३८९६४.८४	०.५६२	१७३.९१	३८.६०	१३४३४.५१	४२.४९	३४.४८
२	कमल नदी नियन्त्रण	तटबन्ध	४६.८४	१७७११.९१	०.२१५	९९.५४	१५.०४	४५३८.५२	३२.११	२५.६२
३	कन्काई नदी नियन्त्रण	तटबन्ध	५३.१	३९०३४.५१	०.७१९	१४९.०६	२७.९६	११९१३.०९	५२.६६	३०.५२
४	बिरिंग नदी नियन्त्रण	तटबन्ध	६५.९	२४६५३.०९	०.८३५	१४८.१६	२८.२८	६७३१.४७	४२.९१	२७.३०
५	मेची नदी नियन्त्रण	तटबन्ध	४६.९७	५५७४२.८७	०.३६९	८७.८३	१०.६४	२३२२.९८	२२.६५	४.१७
	जम्मा		३०३.६६	१७६१०७.२२	२.७००	६५८.५०	१२०.५२	३८९४०.५७	३८.५६	२४.४२
ख. टार बजार संरक्षण कार्यक्रम										
१	जोखिमयुक्त सदरमुकाम बचावट कार्य	तटबन्ध	२१.५०	९९१३.००	१.३९	३९९.९७	७.१९	२८६७.०१	३३.४४	२८.९२

सि.नं.	ब.उ.शि.नं.	कार्यक्रम	भौतिक लक्ष्य (%)	भारित प्रगति (%)	बजेट (रु. लाखमा)	खर्च (रु.लाखमा)	खर्च (%)
क	३०८०३१०६	नदी नियन्त्रण कार्यक्रम					
१		रतुवा-मावा नदी नियन्त्रण	१००	१००	१७५.००	१७३.९१	९९.३८
२		कमल नदी नियन्त्रण	१००	१००	१००.००	९९.५४	९९.५४
३		कन्काई नदी नियन्त्रण	१००	१००	१५०.००	१४९.०६	९९.३७
४		बिरिंग नदी नियन्त्रण	१००	१००	१५०.००	१४८.१६	९८.७७
५		मेची नदी नियन्त्रण	१००	१००	९०.००	८७.८३	९७.५९
		जम्मा		१००.००	६६५.००	६५८.५०	९९.०२
ख	३०८०३११८	टार बजार संरक्षण कार्यक्रम					
		जोखिमयुक्त सदरमुकाम बचावट कार्य	१००	१००.००	४००.००	३९९.९७	९९.९९
ग	३०८०३१२१४	प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन जोखिम व्यवस्थापन आयोजना					
		तटबन्ध निर्माण	१००	१००.००	४९३६.००	४०७१.४६	८२.४९
		जम्मा			६००१.००	५१२९.९३	

४.४.८ कमला नदी व्यवस्थापन आयोजना, धनुषा

भारत सरकारको अनुदान सहयोगमा सिरहा र धनुषा जिल्लामा रहेको कमला नदीले सीमा क्षेत्रमा हुने कटान तथा डुबानको समस्यालाई न्यूनीकरण गर्न तटबन्ध निर्माण गर्ने उद्देश्यले आ.व. २०६३/०६४ बाट सुरू भएको यस आयोजना अन्तर्गत महेन्द्र राजमार्गमा पर्ने कमला नदीको पुलदेखि जयनगर (भारत) सम्म सिरहा तर्फ ३५.५५ कि.मी. र धनुषा तर्फ ३४.१० कि.मी. माटोको तटबन्ध निर्माण, १६२ वटा स्पर/स्टड निर्माण, दुवै तर्फ गरी १६.६५ कि.मी. ग्यावियन रिभेटमेन्ट आदि कार्यहरू आ.व. २०७९/०८० सम्ममा सम्पन्न भएको छ।

४.४.९ बागमती तथा लाल बकैया नदी व्यवस्थापन आयोजना, सर्लाही

भारत सरकारको अनुदान सहयोगमा रौतहट जिल्लामा रहेको लालबकैया नदीको बाढीले सीमा क्षेत्रमा हुने कटान तथा डुबानको समस्यालाई सम्बोधन गर्न व्यवस्थित तवरले तटबन्ध निर्माण गर्ने उद्देश्यले आ.व २०५७/५८ बाट सुरू भएको यस आयोजनाको कूल लागत रू २.४६ अर्ब रहेको छ। आ.व २०७९/८० मा यस आयोजनाको कार्यहरू सम्पन्न भएको छ।

४.४.१० जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, कार्यालय नं. ६ दाङ

मिति २०६६ सालमा दाङ जिल्लाको देउखुरी उपत्यका स्थित यस कार्यालयको स्थापना भइ पश्चिम राप्ती नदी तथा सहायक नदीहरु (दाङ जिल्ला खण्ड), पश्चिम राप्ती नदी (बाँके जिल्ला खण्ड) एवं मिति २०७३ साल देखि बबई नदी तथा सहायक नदीहरु (दाङ जिल्ला खण्ड) मा नदी व्यबस्थापन सम्बन्धि कार्य गर्दै आइरहेको छ। वर्षाद्को कारणले नदी, खोला नालामा पानीको बहावमा वृद्धि भइ बाढी आउने फलस्वरूप विभिन्न स्थानमा कटान एवं तल्लो तटीय क्षेत्रमा डुबान हुन गई भौतिक क्षति हुने हुँदा सम्भावित जनधनको क्षति हुनबाट बचाउन कार्यालयले स्वीकृत वार्षिक विकास कार्यक्रमको आधारमा नियमित एवं आपतकालीन कार्यक्रम/क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दै आएको छ। कार्यालयको नियमित एवं आपतकालीन कार्यक्रम/क्रियाकलापहरु प्रचलित ऐन नियम बमोजिम कार्यान्वयन भइरहेको छ।

कार्यालय स्थापनाको उद्देश्य:

वर्षातको कारणले नदीको बहावमा परिवर्तन भइ कटान एवं डुबान भइ हुनसक्ने सम्भावित जनधनको क्षतिबाट बचावट एवं न्यूनीकरण, बस्ति तथा खेतीयोग्य जमीनको बचावट, भौतिक पूर्वाधारहरुको संरक्षण र जग्गा उकास गर्ने।

कार्यालयको कार्यक्षेत्र:

- » पश्चिम राप्ती नदी तथा सहायक नदीहरु - दाङ खण्ड।
- » पश्चिम राप्ती नदी तथा सहायक नदीहरु - बाँके खण्ड।
- » बबई नदी तथा सहायक नदीहरु - दाङ खण्ड।

कार्यालयबाट प्रदान गरिने मुख्य मुख्य सेवाहरु:

क्र. सं.	प्रदान गरिने मूख्य मुख्य सेवाहरु	सेवा प्राप्त गर्न			
		आवश्यक पर्ने कागजातहरु	लाग्ने समय	लाग्ने दस्तुर	जिम्मेवार शाखा
१	तटबन्ध निर्माण तथा नदी किनारा संरक्षण एवं व्यवस्थापन	प्रभावित क्षेत्रको बासिन्दाहरुको निर्णय सहित योजना माग सम्बन्धी निवेदन	आपतकालीनमा यथाशिघ्र र अन्यको हकमा स्वीकृत DPR र वार्षिक विकास कार्यक्रम अनुसार	सेवा बापत दस्तुर नलाग्ने, निर्माण कार्यमा नियमानुसार जनसहभागिता आवश्यक पर्ने	योजना तथा प्राविधिक शाखा
२	बायो इन्जिनियरिङ्ग कार्य				

४.४.११ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, कार्यालय नं. २ महोत्तरी

हाल सम्म सम्पन्न प्रमुख कार्य /उपलब्धि

- » १८०.४६५ कि.मी. लम्बाइमा तटबन्ध निर्माण कार्य सम्पन्न।
- » २७०८.२ हेक्टर जग्गा उकास भएको।
- » जोखिमयुक्त अति आवश्यक विभिन्न ठाउँहरुमा स्टड र AFS (Anti Flood Sluice) संरचनाको कार्य भएको।

४.४.१२ कर्णाली नदी व्यवस्थापन आयोजना राजापुर, बर्दिया

कर्णाली नदी बाँया किनारा तर्फ १९.१० कि.मी. तटबन्ध निर्माण, ८५ वटा स्पर निर्माण, ३९२ वटा स्टड निर्माण, २२ वटा AFS (Anti Flood Sluice) निर्माण। कर्णाली नदी दाँया

किनारा तर्फ ०.५८५ कि.मी. तटबन्ध निर्माण। गेरूवा नदी बाँया किनारा तर्फ ०.५०४ कि.मी. तटबन्ध निर्माण, ६ वटा स्पर निर्माण। गेरुवा नदी दाँया किनारा तर्फ १.४ कि.मी. तटबन्ध निर्माण, १० वटा स्पर निर्माण जम्मा १९.१० कि.मी. तटबन्ध निर्माण, जग्गा उकास ५५.५६ हेक्टर।

४.५ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयहरु

४.५.१ कोशी पम्प, चन्द्रनहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, सप्तरी

कोशी पश्चिमी नहर तथा पम्प नहर प्रणाली

वि.सं. २००९ मा भारत सरकारसँग नेपाल सरकारको कोशी सम्झौता भए पश्चात द्विपक्षीय हितलाई ध्यानमा राखी वि.सं. २०२२ सालाबाट कोशी नहरहरूको निर्माण सुरू भई त्यसको बाह्रवर्षपछि निर्माण सम्पन्न भयो। सुरूमा यसको लागत १८.५ करोड अनुमान गरिएतापनि वित्तीय तथा अन्य विभिन्न कारणहरूले गर्दा लागत बढेर ४१.८ करोड पुग्न गयो। आ.व. २०४४/४५ तिर चन्द्रनहर पुनर्स्थापना तथा विस्तार आयोजनासँगै कोशी पश्चिमी पम्प नहरको कार्य सँगै भइरहेकोमा त्यसको वर्षदिन पछि नै चन्द्रनहर पुनर्स्थापन तथा विस्तार आयोजना जिल्ला सिँचाइ कार्यालय, सप्तरीले हेर्ने भएपछि कोशी नहरहरू अधुरो अवस्थामै भारत सरकारले नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गर्‍यो।

वि.सं. २०५१ सालसम्म जेनतेन उपलब्ध थोरै वजेटमा मर्मत संभार तथा सञ्चालन हुँदै आएकोमा आर्थिक वर्ष २०५१/५२ देखि कोशी पम्प तथा पश्चिमी नहर वितरण प्रणाली सिँचाइ विभागको जिम्मामा आयो।

कोशी पश्चिमी नहरले यसका १३ वटा शाखा तथा १९५ वटा प्रशाखाहरूबाट कोशी व्यारेजबाट पश्चिम तिर नेपालमा ३५.१५ कि.मी. लामो मूल नहरद्वारा ११,३०० हेक्टर भूमिमा सिँचाइ सुविधा पुर्‍याउँछ। त्यस्तै कोशी पश्चिमी नहरको मूलनहरको चेनेज १६+०५० बाट ३ कि.मी. उतर तिर लिंक नहरद्वारा पश्चिमी नहरको पानीलाई राजविराज सँगै रहेको पम्पहाउस सम्म पुर्‍याइ पम्पहाउसबाट ५० फिट माथि पानी तानेर पम्प नहरको ४१ कि.मी लामो मूलनहरबाट पश्चिमतिरको १३,१०० हेक्टर भूमिमा सिँचाइ सुविधा पुर्‍याउँछ। यसका ११ वटा शाखाहरू रहेका छन्। बि.सं. २०४५ मा आएको बाढीले केही दिन पहिलेमात्र निर्माण सम्पन्न भएको पम्पनहरमा ठूलै क्षति पुर्‍याएको थियो। त्यस्तै गरेर २०५३ सालमा आएको बाढीले पनि यस प्रणालीलाई ठूलै असर गर्यो। बाढीका कारण नहरहरूमा जम्मा भएको १ देखि १.५ मीटरसम्म बाक्लो सिल्टले गर्दा नहरहरूले क्षमता अनुसार पानी

पटाउन नसकेको अवस्था विद्यमान छ। पम्पहाउसमा रहेका ६ मध्ये २ वटामात्र सञ्चालन भई नहर सञ्चालन लाई धानिरहेको नाजूक अवस्था छ र ११ वटा मध्ये अधिकांश शाखा नहरहरू राम्रोसंग सञ्चालन मा आउन नसकेको दुइ दशकभन्दा बढी भइसकेको छ। यी नहर प्रणालीका सर्भिस रोडको अवस्थापनि दयनीय नै रहेको छ।

चन्द्र नहर सिँचाइ प्रणाली

यो नेपालको सबैभन्दा पुरानो पक्की बाँध भएको सिँचाइ प्रणाली हो। यसको निर्माण कार्य वि.सं. १९७९ बाट सुरुभएको थियो। तत्कालिन राणा प्रधानमन्त्री चन्द्र शम्शेरले बेलायतको भ्रमण पश्चात इष्ट इण्डिया कम्पनीसँग अनुरोध गरी एक जना चीफ इन्जिनियरलाई झिकाई सिँचाइ योजना बनाउन संभाव्यता अध्ययन गर्न लगाउँदा त्रियुगा नदी, मनुष्मारा, बाणगंगाका स्रोतलाई तीन वटा सिँचाइको सम्भावना भएको क्षेत्र ठहर गरी तत्कालिन राणाहरूको बढी मौजा रहेको वरमझिया क्षेत्रलाई उपयुक्त ठहऱ्याइ, आवश्यक इन्जिनियर तथा प्राविधिकहरू इष्ट इण्डिया कम्पनीबाट झिकाई स्थानीय जनताहरूको श्रमदानद्वारा स्थानीय रूपमा उपलब्ध साधन स्रोत तथा इष्ट इण्डियाकै उपकरण पाटपुर्जाको प्रयोग गरी बनाइएको थियो। वि.सं. १९७९ मा सुरू भई वि.सं. १९८४ मा सम्पन्न भई सोही साल देखि नहर सञ्चालन मा भएको थियो। यसबाट ससरी जिल्लामा २० गा.वि.स. का झण्डै २५ हजार घरधुरीका डेढ लाख जनसंख्यालाई प्रत्यक्ष लाभ पुगेको छ। १०,५०० हेक्टर जमीनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन २९ कि.मी. लामो मूल नहरका साथै ११ शाखा नहरहरू र विस्तार क्षेत्रका २ शाखाहरू रहेका छन्। ११.६ क्यूमेक्स डिजाइन डिस्चार्ज रहेको यसको स्रोतमा पानीको पर्याप्तताले गर्दा (त्रियुगा नदी) अझै पनि आफ्नो कमाण्ड क्षेत्रका सबै जग्गामा बर्षायाममा सिँचाइ पुऱ्याउने क्षमता राख्दछ। आ.व. २०४३/४४ मा पुनर्स्थापना विस्तार योजनाहरूबाट नहर कमाण्ड क्षेत्र विस्तार गरिएको यस प्रणालीमा हाल मुख्य समस्याका रूपमा संरचनाहरू भत्किएको र खोल्सा खोल्सीको सतह नहरको भन्दा माथि पर्न गई नहरमा डिल भत्काउने, नहरमा सिल्ट थुपार्ने आदि समस्याले ग्रस्त छ। आ.व. २०५५/५६ मा यहाँ लागु भएको सिँचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण आयोजनाले मूल नहर लगायत केही नहरहरूमा आवश्यक संरचनागत सुधार गरिएतापनि खोलाको बाढी र सिल्ट नहरमा थुप्रिने अवस्था कायमै छ।

४. ५.२ कमला सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, धनुषा

नेपालका ठूला र पुराना सिँचाइ आयोजना मध्ये कमला सिँचाइ आयोजना पनि एक हो। २०१७ साल कार्तिक २६ गते तत्कालिन सिँचाइ मन्त्री गणेशमान सिंहले शिलान्यास गरि यसको निर्माण सुरु भएको थियो। आन्तरिक स्रोतबाट निर्माण सुरु गरिएको तथा निर्माणताका विभिन्न राजनीतिक संकटमा मूलुक गुज्रिएकोले यसको निर्माण सम्पन्न हुन लामो समय लाग्यो।

बीच-बीचमा निर्माण कार्य हुँदै रोकिँदै अधुरो अवस्था मै यस योजनाले २०४० साल देखि सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन थालेको हो। यस कार्यालयले पश्चिमी नहर प्रणाली मार्फत धनुषा जिल्लाको १२,५०० हेक्टर धनुषा जिल्लाको ६ नगरपालिका (गणेशमान चारनाथ, सबैला, शहिदनगर, विदेह, कमला, हँसपुर) र २ गाउँपालिका (औरही, जनकनन्दनी) का स्थानीय निकायहरु र पूर्वी नहर प्रणाली मार्फत सिरहा जिल्लाको पनि १२,५०० हेक्टर ५ नगरपालिका (कर्जन्हा, मिर्चैया, कल्याणपुर, सिरहा, सुखिपुर) र २ गाउँपालिका (विष्णुपुर र औरही) गरी जम्मा २५,००० हेक्टर खेती योग्य जग्गामा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्य राखिएको छ।

योजना प्रभावकारी रुपले सञ्चालन मा ल्याउन नहर संजाल, सडक र भौतिक संरचनाहरुको आवश्यकता हुन्छ। यो योजना सञ्चालनमा आउँदा पश्चिमी मूल नहर, पूर्वी मूल नहर र केही शाखा नहरहरु अधुरो निर्माण भएको थियो। बि.सं. २०१८ साल देखि बि.सं. २०२२ साल सम्म भारतीय मिसनको सहयोगमा निर्मित पश्चिमी नहर प्रणालीको मूल तथा शाखा नहरमा पर्ने स्ट्रक्चरहरु ४० वर्ष भन्दा पनि बढी पुराना भई सकेका छन। बि.सं. २०२२ साल देखि बि.सं. २०३० साल सम्म योजनाको निर्माण कार्य पूर्ण रुपमा बन्द भयो। तत् पश्चात बि.सं. २०३० सालबाट पूर्वी र पश्चिमी नहर प्रणालीहरुको सर्वेक्षण तथा निर्माण सुरु भई नेपाल सरकारको स्रोतमा केही संरचनाहरुको निर्माण भई बि.सं. २०४० सालबाट पानी सञ्चालन हुन थालेको हो। पछि पूर्वी नहर प्रणालीको ८,००० हेक्टरमा सगरमाथा एकीकृत ग्रामिण विकास परियोजनाबाट कमाण्ड क्षेत्र विकासका कार्यहरू भएका थिए। २०५४ साल सम्म योजना अधुरो अवस्थामा नै सञ्चालन हुदै आएको थियो। योजनाको अवस्था सुधार ल्याई जल उपभोक्ता संस्थालाई योजना हस्तान्तरण गर्दै लैजाने उद्देश्यले आ.व. २०५४/५५ सालमा एशियाली विकास बैंकको ऋण सहयोगमा सिँचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण आयोजना (IMTP) लागु भयो। तर विभिन्न कारणवश सो आयोजनाबाट १७,००० हेक्टर कमाण्ड क्षेत्रमा सुव्यवस्थित सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन राखिएको उद्देश्य पुरा नहुदै आ.व. २०५८/५९ मा ऋण सम्झौताको म्याद समाप्त भई निर्माण कार्य बन्द भयो।

मिति २०६९/३/१ मा सिँचाइ विभागबाट बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पूनरुस्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण Appraisal report स्वीकृत भई योजना सञ्चालन मा रहेको छ। आ.व. २०७३/०७४ देखि समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम सञ्चालन मा आएका छन। आ.व. २०७७/०७८ देखि समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम अन्तर्गत सप्तरी, सिरहा, धनुषा र महोत्तरी जिल्लाहरुमा डीप टयूबवेल निर्माण, पम्प हाउस तथा स्टोरेज टयांक निर्माण, पम्प तथा एसेसरिज खरिद तथा जडान, बिद्युतिकरण एसेसरिज ट्रान्सफर्मर खरिद तथा जडान र वितरण प्रणाली निर्माण कार्य गरी कृषियोग्य भूमिमा भूमिगत सिँचाइ मार्फत सिँचाइ सुविधा प्रदान भइरहेको थियो। चालू आ.व. २०८१/८२ मा समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रमलाई तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रममा रुपान्तरण गरी सिन्धुली जिल्लामा डीप टयूबवेल सम्बन्धी कार्यहरु थप भएको छ।

प्रमुख प्रतिफलहरु

» यस कार्यालयले पश्चिमी नहर प्रणाली मार्फत धनुषा जिल्लाको १२,५०० हेक्टर (६ नगरपालिका र २ गाउँपालिका) हाल गणेशमान चारनाथ नगरपालिका, सवैला नगरपालिका, शहिदनगर नगरपालिका, विदेह नगरपालिका, कमला नगरपालिका, हँसपुर नगरपालिका र औरही गाउँपालिका, जनकनन्दनी गाउँपालिकाका स्थानीय निकायहरु र पूर्वी नहर प्रणाली मार्फत सिरहा जिल्लाको पनि १२,५०० हेक्टर (५ नगरपालिका र ३ गाउँपालिका) कर्जन्हा नगरपालिका, मिर्चैया नगरपालिका, कल्याणपुर नगरपालिका, सिरहा नगरपालिका, सुखिपुर नगरपालिका, विष्णुपुर गाँउपालिका र औरही गाँउपालिका गरी जम्मा २५,००० हेक्टर खेती योग्य जग्गामा सतह सिँचाइ मार्फत सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउदै आइरहेको छ।

» बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरणको ६७ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको छ।

» यस कार्यालयले समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम अन्तर्गत सप्तरी, सिरहा, धनुषा, महोत्तरी र सिन्धुली जिल्लाहरुमा डीप ट्यूबवेल निर्माण तथा सो संग सम्बन्धित पम्प हाउस तथा स्टोरेज ट्यांक निर्माण, पम्प तथा एसेसरिज खरिद तथा जडान, बिद्युतिकरण एसेसरिज ट्रान्सफर्मर खरिद तथा जडान र वितरण प्रणाली निर्माण कार्य गरी कृषियोग्य भूमिमा भूमिगत सिँचाइ मार्फत सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्दै आइरहेको छ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति (बुदाँगतरुमा) :

» यस कार्यालयले सिरहा तथा धनुषा जिल्लाका २५,००० हेक्टर साथै धनुषा जिल्ला अन्तर्गत हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणालीमा २,००० हेक्टर गरी जम्मा २७,००० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्रफलको कृषियोग्य भूमिमा निर्माण भएको ७०० कि.मी. भन्दा बढी नहरको संरचनाहरु रेखदेख तथा मर्मत संभार गरी सतह सिँचाइ (नहर) मार्फत सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्दै आइरहेको छ।

» यस आयोजनाको निर्माण पूर्व सिरहा तथा धनुषाका कृषकहरु आकाशे पानीको भरमा कृषि गर्दथे जसका कारण कृषि उत्पादन कम हुन्थ्यो। सिँचाइ सुविधाका कारण प्रति हेक्टर ५.२० मेट्रिक टन धान उत्पादन सम्भव भएको छ। त्यतिमात्र होइन सिँचाइको सुविधा पश्चात एक बालीको ठाँउमा २/३ बालीसम्म कृषि उपजको उत्पादन सम्भव भएको छ। कृषकहरु तरकारी तथा अन्य नगदेबालीतर्फ आर्कषित भएका छन्।

» यस कार्यालयले आ.व. २०७७/७८ देखि आ.व. २०८०/८१ सम्म समृद्व तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम अन्तर्गत सप्तरी, सिरहा, धनुषा र महोत्तरी जिल्लाहरुमा डीप ट्यूबवेल १५४ वटा, पम्प हाउस तथा स्टोरेज ट्यांक निर्माण १०९ वटा, पम्प तथा एसेसरिज खरिद तथा जडान ९७ वटा, बिद्युतिकरण एसेसरिज ट्रान्सफर्मर खरिद तथा जडान ९५ वटा र वितरण प्रणाली निर्माण ६६ वटा, स्यालो ट्यूबवेल निर्माण १९६ वटा र पावर ड्रिल ट्यूबवेल निर्माण ४ वटा कार्यहरु गरी ३२६० हेक्टर कृषियोग्य भूमिमा भूमिगत सिँचाइ मार्फत सिँचाइ सुविधा प्रदान गरेको छ ।

मर्मत सम्भार अन्तर्गतका कार्यहरु :

- » कमला सिँचाइ प्रणाली, सिरहा र धनुषा तथा हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणाली, धनुषामा धान र गहुँ बालीमा सिँचाइ सेवा पु¥याउने तथा नहर रेखदेख तथा मर्मत संभार कार्य भएको ।
- » कमला सिँचाइ प्रणाली, सिरहा र धनुषामा पानी मापन कार्य भएको ।
- » कमला सिँचाइ प्रणाली, सिरहा र धनुषा तथा हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणाली, धनुषामा धान बालीको क्रप कट सर्भे कार्य भएको ।

संस्थागत विकास अन्तर्गतका कार्यहरु :

- » कमला सिँचाइ पूर्वी नहर प्रणालीमा १० वटा र हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणालीमा १ वटा उपशाखा/माइनरमा ज.उ.स. पुनर्गठन कार्य भएको ।
- » ज.उ.स. पदाधिकारीहरुलाई ३ दिने क्षमता अभिवृद्धि तालिम २ वटा र २ वटा गोष्ठी सम्पन्न ।
- » कमला सिँचाइ पश्चिमी नहर प्रणाली अन्तर्गत ४० वटा उपशाखा /माइनर गठन तथा १३ वटा उपशाखा /माइनरमा ज.उ.स. पुनर्गठन कार्य भई ४ वटा शाखा र पश्चिमी मूल नहर ज.उ.स. गठन भई प्रमाणपत्र वितरण कार्य सम्पन्न भएको छ ।
- » जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको आर्थिक सहयोगमा कमला सिँचाइ पश्चिमी नहर प्रणालीमा ४ वटा जल उपभोक्ता संस्थाको संस्थागत विकास तथा प्रणाली व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम र कमला सिँचाइ पूर्वी नहर प्रणालीमा १ वटा ज.उ.स. गठन सम्बन्धी गोष्ठी सम्पन्न भएको छ ।
- » कमला सिँचाइ पूर्वी नहर प्रणालीमा रु. ११,४२,९८८/– र कमला सिँचाइ पश्चिमी नहर प्रणालीमा रु. ५,७५,०००/– गरी जम्मा रु. १७,१७,९८८ सिँचाइ सेवा शुल्क संकलन भएको छ ।

बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पूनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण अन्तर्गतः

- » मिति २०८० श्रावण २३ गते कमला नदीमा आएको बाढीले यस कार्यालय अन्तर्गत हेडवर्कस भन्दा १६७ मिटर उत्तर दायाँ बैंकमा ७० मिटर कटान तथा कमला हेडवर्कसको पूर्वी भागमा २०० मिटर दक्षिण तिर १५० मिटरमा कटान भएको बैंकको आकस्मिक मर्मत कार्य गरी ठूलो जनधनको क्षति हुनबाट जोगाउने कार्य भइरहेको छ ।
- » कमला सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत नहर लाइनिङ्ग–१०१०.८० मि., नहर डिसल्टिङ्ग –२७.७७ कि.मी., सर्भिस रोड ग्रभलिङ्ग–३.१५ कि.मी., भि.आर.बि.–३ वटा, Under Sulice गेट मर्मत कार्य–८, बक्स कल्भर्ट–३ वटा, रिटेनिङ्गवाल–१८९.५५ मि., रोड क्रसिङ्ग संरचना–४ वटा, खाली बोरामा माटो भरी संरचना बचावट कार्य–१९० मिटर, नदी चैनेलाइजेसन–९२० मिटर, नहर संरक्षण कार्य–१८० मि., स्टिल गेट जडान–१ वटा, गेज पेन्टिङ्ग र नम्बरिङ्ग–८ वटा, डिभिजन बक्स–३ वटा, ड्रोप/फल/आउटलेट–८ वटा सम्पन्न भएको ।

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु (बुदाँगतरुमा) :

मर्मत सम्भार अन्तर्गत :

- » क्षतिग्रस्त, नहर संरचना मर्मत संभार कार्य ।

» नहर सञ्चालन तथा रेखदेख कार्य।
» पानी मापन, बाली उत्पादन सर्भेक्षण, संरचना क्यालिब्रेसन कार्य।
» गेट जडान तथा मर्मत संभार कार्य।
» नहर प्रणालीको सिमांकन कार्य।
» हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणालीको मर्मत संभार तथा नहर सञ्चालन कार्य।

बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पूनस्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण अन्तर्गतः

» क्षतिग्रस्त संरचनाहरुको निर्माण/ पूनःनिर्माण कार्य।
» हेडवक्र्स निर्माण कार्य।
» नहर निर्माण कार्य।
» सिञ्चित क्षेत्र विकास कार्य।
» सर्भिस रोड निर्माण कार्य।
» संस्थागत विकास कार्य।

तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम अन्तर्गत :

यस कार्यालयले आ.व. २०८१/८२ मा तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम अन्तर्गत सप्तरी, सिरहा, धनुषा, महोत्तरी र सिन्धुली जिल्लाहरुमा डीप ट्यूबवेल-पावर ड्रिल निर्माण तथा पम्प टष्ट कार्य- १११ वटा, पम्प हाउस तथा स्टोरेज टयांक निर्माण - ७६ वटा, पम्प तथा एसेसरिज खरिद तथा जडान - ७४ वटा, बिद्युतिकरण एसेसरिज ट्रान्सफर्मर खरिद तथा जडान- ७४ वटा र वितरण प्रणाली निर्माण कार्य- ८४ कि.मी. गरी कृषियोग्य भूमिमा भूमिगत सिँचाइ मार्फत सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्ने लक्ष्य राखेको छ।

आगामी दिनमा गर्नु पर्ने बाँकी कार्यहरु (बुदाँगतरुमा) :

» कमला सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत Command Area Development कार्यहरु गर्न बाँकी रहेको छ।
» नहर सिमांकन नक्सांकन कार्यहरु।
» पुराना संरचनाहरुको पूनर्स्थापना, नियमित मर्मत संभार तथा जल व्यवस्थापनको लागि आवश्यक संरचना निर्माण कार्य गर्न बाँकी रहेको भएता पनि पर्याप्त बजेट विनियोजन नभएका कारण उक्त काम गर्न समस्या भएको छ।

४.५.३ बागमती, मनुष्मारा, झाँझ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, सर्लाही

मनुष्मारा सिँचाइ प्रणाली सर्लाही जिल्लाको प्रथम चरण (हिरापुर ब्यारेज) निर्माण कार्य आ.व. २०३९/०४० सालमा सुरु भइ आ.व. २०४५/०४६ मा सम्पन्न भएको छ। मूलनहरको

लम्बाई ३.२ कि.मी., सिसौटिया शाखा, धनकौल शाखा, माधवपुर शाखा, बकैनिया शाखा, भवानीपुर शाखा र राजपुर शाखा नहरहरुको कूल लम्बाई २३.५८ कि.मी. रहेको छ। सिञ्चित कमाण्ड क्षेत्र २,८०० हे. र मूलनहरको क्षमता २,१३० लि./सेकेण्ड रहेको छ।

मनुष्मारा दोश्रो चरण (मानपुर ब्यारेज) सिँचाइ प्रणालीको निर्माण कार्य सन् १९७६ मा सुरु भइ सन् १९८० मा सम्पन्न भएको छ। मूलनहरको लम्बाई १३.८ कि.मी., महिनाथपुर शाखा, रामवन शाखा, धोविनिया शाखा, रहुआ शाखा, गडहिया शाखा, बहादुरपुर शाखा र मधुवनी शाखा नहरहरुको कूल लम्बाई २३.५ कि.मी. रहेको छ। सिञ्चित क्षेत्रफल ३,२०० हे. र मूलनहरको क्षमता ४,२५० लि./सेकेण्ड रहेको छ।

झाँझ सिँचाइ प्रणाली, रौतहट (महमम्दपुर) ब्यारेज लगायत अन्य संरचनाहरुको निर्माण कार्य भारतीय सहयोगमा सन् १९५८ मा सुरु भइ सन् १९६३ मा सम्पन्न भएको छ। मूलनहरको लम्बाई १६ कि.मी., देवाही शाखा, खेसरहिया शाखा, हजमीनिया शाखा र भगवानपुर शाखा नहरहरुको कूल लम्बाई १६.१२५ कि.मी., सिञ्चित क्षेत्रफल ४,००० हे. र मूलनहरको क्षमता ४२५० लि./सेकेण्ड रहेको छ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

चालू आ.व. २०८१/८२ मा वार्षिक विनियोजित बजेट अनुसार हालसम्मको प्रगति ४०.५ प्रतिशत रहेको छ भने बाँकी निर्माण कार्य चालु अवस्थामा रहेको छ। चालु आ.व.मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु निम्न अनुसार रहेको छ।

- ब्यारेज लगायत नहर, संरचनाको गेटहरु मर्मत कार्य।
- क्षतिग्रस्त संरचना पुनः निर्माण कार्य।
- नहर तथा संरचना मर्मत कार्य।
- सर्भिस रोड ग्राभेल तथा मर्मत कार्य।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने कार्यहरु

- ब्यारेज लगायत अन्य संरचनाहरुको मर्मत कार्य।
- मूल नहर तथा शाखा नहरहरुको Re-shaping कार्य।
- क्षतिग्रस्त संरचनाहरु पुनः निर्माण कार्य।
- सरकारी जग्गाहरु संरक्षणको लागि कम्पाउण्ड वाल निर्माण कार्य।

कार्यक्रम कार्यान्वयनमा भएका प्रमुख समस्याहरु

- बजेट अभावका कारण सिँचाइ प्रणाली सञ्चालन निकै कठिन हुने गरेको।
- मनुष्मारा नदीको मुहान क्षेत्रमा भएको अतिक्रमण र आवश्यक बजेट अभावका कारण मुहान क्षेत्र सरसफाई (De-sliting) मा भएको कमिले गर्दा डिजाइन अनुसारको डिस्चार्जमा समेत कमि भएको।

» स्विकृत दरबन्दी अनुसारको जनशक्तिको पदपूर्ति नभएको।

» सवारी साधन अपुग भएको तथा २०-२५ वर्ष पुरानो सवारी साधन भएको कारणले नियमित सुपर भिजन गर्न असहज हुने गरेको। गाडी मर्मतको लागि बजेट न्यून रहेको

» पुरानो तथ्यांक तथा जग्गाको आवश्यक कागजातहरु नभएको।

» नहरका जग्गा अत्याधिक अतिक्रमण भइरहेको।

कार्यक्रम कार्यान्वयनमा आएका प्रमुख समस्या समाधानका लागि गरिएका प्रयासहरु

» स्विकृत बजेटको परिधि भित्र रही अति आवश्यक कार्यहरु गरि सिँचाइ प्रणाली सञ्चालन गरेको।

» नहर अतिक्रमण रोक्न स्थानीय जनप्रतिनिधि तथा सरोकारवाला उपभोक्ताहरुसंग सहकार्य गरेको।

» सिँचाइ सेवा शुल्क प्रभावकारी बनाउन जल उपभोक्ता समिति तथा कृषकहरुसँग सहकार्य गरेको।

» नहरमा पानी व्यवस्थित रुपमा सञ्चालन गर्न आवश्यकता अनुसार पालो वितरण प्रणाली लागू गरेको।

» झाँझ सिँचाइ प्रणाली, रौतहट (महमम्दपुर) ब्यारेज लगायत अन्य संरचनाहरुको निर्माण कार्य भारतीय सहयोगमा सन् १९५८ मा सुरु भइ सन् १९६३ मा सम्पन्न भएको छ। मूलनहरको लम्बाई १६ कि.मी., देवाही शाखा, खेसरहिया शाखा, हजमीनिया शाखा र भगवानपुर शाखा नहरहरुको कूल लम्बाई १६.१२५ कि.मी., सिञ्चित क्षेत्रफल ४,००० हे. र मूलनहरको क्षमता ४२५० लि./सेकेण्ड रहेको छ।

४.५.४ नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, पर्सा

मधेश प्रदेश अन्तर्गत पर्सा, बारा एवं रौतहट जिल्लाको दक्षिणी भेगको ३७,४०० हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराई कृषि उत्पादनमा अभिवृद्धि गरी स्थानीय कृषकहरूको जीवनस्तर उकास्ने उद्देश्यले नारायणी (गण्डक) नदीमा व्यारेज निर्माण गरी नहर प्रणाली विकास गरिएको छ। भारत सरकारद्वारा विकास गरिएको यो प्रणालीको हेडवर्क्स नेपाल भारतको सिमानामा (नारायणी नदी, भारतको विहार राज्यको वाल्मीकीनगर) मा निर्माण गरी पूर्वी मुल नहर (तिरहुत मुल नहर) को दोन शाखा नहर मार्फत पश्चिम चम्पारनको इनर्वा गाउँ एवं नेपालको साविक जानकी टोल गा.वि.स. बाट नेपालमा प्रवेश गराई नेपाल पूर्वी नहरमा पानी उपलब्ध गराईएको छ। २,५०० क्युसेक क्षमताको ९२ कि.मि. लामो दोन शाखा नहरको अन्तिम बिन्दुवाट नेपालको लागि ८५० क्युसेक क्षमताको नेपाल पूर्वी नहर एवं १,५५० क्यूसेक क्षमताको विहारको घोरासहन शाखा नहर विकास गरिएको छ। यो प्रणाली सन् १९७५ एवं १९७६ मा दुई चरणमा नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गरियो। तद्उपरान्त विश्व वैंकको ऋण सहायतामा नेपाल सरकारद्वारा कमाण्ड क्षेत्र विकास कार्यक्रम संचालन गरी ७.५ हेक्टर को सिँचाइ ब्लक बनाई फार्म स्तरसम्मको प्रणाली विकसित गरिएको छ ।

बृहत तर्फ पुंजीगत

- » आ. व. (०८०/८१) को विनियोजित बजेट (रु. लाखमा): ५५३.२५
- » कुल खर्च रकम (रु लाखमा): ५३३.५९
- » वित्तीय प्रगति (प्रतिशत): ९६.४५

मर्मत तर्फ पुँजीगत

- » आ. व. (०८०/८१) को विनियोजित बजेट (रु. लाखमा): ४४२.२७
- » कुल खर्च रकम (रु लाखमा): ४००.२४
- » वित्तीय प्रगति (प्रतिशत): ९०.४९

४.५.५ नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, नवलपरासी

नेपाल सरकार र भारत सरकार बीच सन् १६ डिसेम्बर १९५९ मा भएको गण्डक सम्झौता अन्तर्गत भारत सरकारबाट सन् १९६० को दशकमा नेपालको नवलपरासी जिल्लाको त्रिवेणी भन्ने स्थानमा नारायणी नदीमा गण्डक ब्यारेजको निर्माण गरि पश्चिम तथा पूर्व तर्फबाट दुई वटा भारतीय नहरहरु निकालिएका छन्। जसको क्षमता क्रमशः १८००० क्युसेक तथा १४,४०० क्युसेक रहेको छ। भारतीय मूल नहर करीव १९ कि.मी. नवलपरासी जिल्ला भई बगे पछि उत्तर प्रदेश राज्यमा प्रवेश गर्दछ र उक्त लम्बाईमा उत्तरको पानी दक्षिण बग्न जम्मा ३ वटा चेनेज ५.८५, १६.००, २४.४५ RD मा Drainage, Syphon बनाई नहर क्रस गराईएको छ। नेपाली भूमिमा सिँचाइ गर्न ब्यारेज देखि ६०० मी. उत्तरबाट नेपाल गण्डक पश्चिमी नहर सिँचाइ प्रणाली बिस्तार गरिएको छ र जसको क्षमता ३०० क्युसेक र सिञ्चित क्षेत्र ८,७०० हेक्टर रहेको छ। साथै भारतीय मूल नहरको दक्षिण तर्फको जमीनमा सिँचाइ गर्न भारतीय पश्चिम मूल नहरबाट २ वटा शाखा नहरहरु; पिपरपाती शाखा नहर तथा प्रसौनी शाखा नहरहरु निर्माण गरिएको छ। जसको क्षमता क्रमशः ४४ क्युसेक, २२ क्युसेक तथा सिञ्चित क्षेत्र क्रमशः १,००० हे. र ६०० हे. रहेको र सिँचाइ प्रणालीको बचावटका लागि नेपाली भूभागमा विभिन्न बाँधहरु ए-ग्याप बाँध, वी-ग्याप बाँध, नेपाल बाँध र लिंक बाँध-२ (A-gap र B-gap तथा B-Gap र Nepal बाँध) जोड्न निर्माण गरिएको छ।

संचालित कार्यक्रमहरु

नेपाल गण्डक सिँचाइ प्रणालीको मर्मत सम्भार तथा सञ्चालन को लागि बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पुनर्स्थापना तथा ब्यवस्थापन हस्तान्तरण कार्यक्रम र मर्मत सम्भार कार्यक्रम सञ्चालन मा रहेका छन भने त्रिवेणी ब्यारेज देखि दक्षिण तिर गण्डक नदीबाट हुने कटान तथा भारतीय पश्चिम मूलनहर क्षेत्र भित्र पर्ने स्थानीय नालाहरुको सरसफाईको कार्य भारत सरकार GHLSC को निर्णयमा उल्लेख भएका सर्तहरु बमोजिम हुने गर्दछ ।

मुख्य समस्याहरु

नेपाल गण्डक पश्चिम मूल नहरमा हरेक बर्ष अत्याधिक सिल्ट डिपोजिट हुन गई पूर्ण क्षमतामा सञ्चालन हुन नसक्नु, किसानहरुको माग अनुरुप नहर सञ्चालन हुन नसक्दा नहर प्रणाली भित्र रहेका धेरै जसो Minor तथा Watercourse हरु पूर्ण रुपमा जिर्ण अवस्थामा हुनु, भारतीय पश्चिमी मूल नहरमा Full Supply Level मा पानी सञ्चालन नहुँदा पिपरपाती शाखाबाट सिँचाइ हुने केही जमीनमा सिँचाइ सेवा उपलब्ध नहुनु, नेपाल गण्डक पश्चिमी नहरको विष्णुगञ्ज शाखा (१६०० हे.) निर्माण भए देखि उक्त नहरको सिञ्चित क्षेत्रको करीब ६५% जमीनमा हालसम्म पनि सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन नसक्नु, सिञ्चित क्षेत्र भित्रको केही अपल्याण्डहरुमा अझैपनि सिँचाइ उपलब्ध नहुनु र बर्षेनी धनेवा-झरही नदीको डुवानका कारण धानबाली नष्ट हुनु यस सिँचाइ प्रणालीका प्रमुख समस्याहरु रहेका छन्।

समस्या समाधानको लागि भएका कार्य तथा प्रयासहरु

नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ प्रणाली भित्र रहेका समस्याहरु निराकरणको लागि यस कार्यालयद्वारा आ.व. २०७५/०७६ देखि हाल सम्म बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाहरुको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण कार्यक्रम र सालबसाली मर्मत सम्भार आयोजना अन्तर्गतका कार्यहरु सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ र संचालित कार्यहरु तल उल्लेख गरिएको छ।

सि.न.	क्रियाकलापहरु	कैफियत
बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण कार्यक्रम(कार्यक्रम लागु भएदेखि हाल सम्म)		
१	Installation of gates at H/R of Nepal Gandak West Canal and replacement and repair of other gates in the canal system.	Completed
२	E/W in reshaping in main canal and lining works in main canal offtakes.	Completed
३	E/W in reshaping, lining, gabion, gravel and culverts works in branch canal of Nepal Gandak West Canal.	
४	E/W in reshaping works, gravel works, construction of lined canal and culvert in Piparpati and Prasauni minors of Nepal Gandak West canal.	Completed
५	E/W in reshaping, lining, Gabion works, gravel works, and culvert in minor canals of Nepal gandak west canal.	Not Initiated

सि.न.	क्रियाकलापहरु	कैफियत
६	Construction of lined canal, foot bridge and culverts in Nepal Gandak West canal.	Not Initiated
७	Earthworks in reshaping and gravel works in Ragargunj,Germi, Pallhi and Manjhariya minor of Nepal Gandak West Canal.	Completed
८	Earthworks in reshaping and gravel works in Ragargunj,Germi, Pallhi and Manjhariya minor of Nepal Gandak West Canal.	Not Initiated
९	Earthworks in reshaping for MCs, SFDs, MFDs, Field outlets and Chibani watercourse and gravel works for Ragargunj, Germi, Pallhi and Prasauni minor of Nepal Gandak West Canal	Completed
१०	Earthworks in reshaping for MCs, SFDs, MFDs, Field outlets and Chibani watercourse and gravel works for Ragargunj, Germi, Pallhi and Prasauni minor of Nepal Gandak West Canal	Not-Initiated
११	Construction of settling basin at Nepal Gandak West Canal.	Under-Construction

मर्मत सम्भार आयोजना कार्यक्रम(आ.व. २०८१/०८२)

१	Construction of Lined Canal, Canal Structures and Protection Works at Ragargunj Minor	Completed
२	Construction of Lined Canal, Canal Structures and Protection Works at Palhi Minor.	Completed
३	Construction of Lined Canal, Canal Structures and Protection Works at Parsauni Minor.	Under-Construction
४	Construction of Lined Canal and Canal Structures at Piparpati Minor.	Under-Construction
५	Construction of Lined Canal, Canal Structures and Protection Works at Bishnugunj Branch.	Under-Construction
६	Gabion Protection Works at Singha Khola D/s of Nepal Gandak Main Canal.	Completed
७	Gabion Protection Works at Raipura Khola D/s of Nepal Gandak Main Canal.	Completed
८	Gabion Protection Works at Shir Khola D/s of Nepal Gandak Main Canal.	Completed
९	Construction of Lined Canal and Canal Structures at U/s of Mairi Pani-Phekuwa.	Completed
१०	Construction of Lined Canal and Canal Structures at Tharudanda Megha Irrigation Project.	Completed

सि.न.	क्रियाकलापहरु	कैफियत
११	Construction of Bed Bars for Protection of Existing Headworks of Deusat Khola IP.	Under-Construction
१२	Construction of Lined Canal and Canal Structures at East of Aapchaur Badh.	Completed
१३	Construction of Lined Canal and Canal Structures at Kakarsod Samagra IP Dholbazar.	Under-Construction

आगामी कार्य योजनाहरु

यस सिँचाइ प्रणाली भित्र रहेको सामाजिक समस्या तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाहको लागि आगामी आ.व. २०८२/०८३ मा गर्नुपर्ने कार्यहरु निम्न प्रकार रहेका छन् ;

- Construction of lined canal, foot bridge and culverts in Nepal Gandak West canal र E/W in reshaping, lining, Gabion works, gravel works, and culvert in minor canals of Nepal gandak west canal को खरिद तथा निर्माण प्रक्रिया अगाडि बढाउने।
- ५७ औ GHLSC को Meeting को minute अनुसार (Decision taken during previous meeting of JCWR/JCKGP/JCIFM about desiltation of Khajura Nala and innundation problem due to Dhanewa Jharahi river may again be taken up at appropriate level as same are beyond the scope of GHLSC) यस समस्यालाई यसै आ.व. मा हुन गैरहेको JCIFM को meeting बाट कार्यन्वयन को लागि सिफारिस गर्ने।
- Upland क्षेत्रमा lift system द्वारा सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराउने।
- Bishnugunj Branch नहर देखि बाँकी क्षेत्रमा सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराउने।
- पिपरपाती शाखा नहरको पहिलो intake बाट सिँचाइ हुन नसकेको जमीनमा सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराउने।

४.५.६ भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, रुपन्देही

नेपाल सरकार र USAID को संयुक्त अध्ययनबाट करीब ४० हजार हेक्टर जमीनमा भूमिगत जलस्रोतबाट सिँचाइ हुन सक्ने सम्भावना देखिए अनुरुप सन् १९७४ मा विश्व बैंकबाट विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन भएको र सोही अध्ययनको आधारमा सन् १९७५ मा नेपाल सरकार र विश्व बैकबीच ऋृण सम्झौता भई तत्कालिन भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल परियोजनाबाट सिँचाइ संरचनाहरुको निर्माण कार्य सन् १९७८ मा सुरु भइ १९९९ मा सम्पन्न भएको थियो। यस परियोजनाबाट रुपन्देही जिल्लाको मानपकडि क्षेत्र, पर्सा क्षेत्र, विर्ता क्षेत्र र भलवाडी क्षेत्र गरी ३६ वटा तत्कालिक ३६ वटा गाविसहरुको २०,३०९

हेक्टर जमीनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराएको छ। तत्कालीन परियोजनाको निर्माण कार्य सम्पन्न भइ सकेपछि आर्थिक वर्ष ०५६/५७ देखि ०५९/६० सम्म Project Operation Plan तथा Project Transformation Plan लागू गरी डीप ट्युवेल सिँचाइ प्रणाली सम्बन्धित जल उपभोक्ता समितिहरुलाई हस्तान्तरण गर्ने कार्य सम्पन्न भइ आर्थिक वर्ष २०५९/६० देखि भैरहवा लुम्बिनी सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन नं. ६ र मिति २०७२ जेठ ३१ देखि हालसम्म भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयको नामले सञ्चालन मा रहेको छ। तत्कालिन भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल परियोजनाबाट निर्माण सम्पन्न भएका भूमिगत सिँचाइ सँग सम्बन्धित भौतिक संरचनाहरुको मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी वर्ष भरी नै भूमिगत सिँचाइको व्यवस्था गर्ने तथा जल उपभोक्ता समितिहरुलाई व्यवस्थापकीय र अन्य प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने यस कार्यालयको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ।

ब.उ.शि.नं. : ३०८०३१०९

आयोजना सुरु मिति : २०५९/६०

आयोजना सम्पन्न हुने मिति : सालबसाली

कूल लागत : सालबसाली

आयोजनाको प्रकृति : भौतिक संरचनाहरुको मर्मत तथा व्यवस्थापन

स्रोत : नेपाल सरकार

आ.व. २०८०/८१ को बजेट रुः ३९५.३५ लाख।

नेपाल सरकारको सिँचाइ नीति अनुरुप २०६३/०६४ साल देखि सिँचाइ सेवा शुल्क वापत ५% उठाउदै आएको र सो सेवा शुल्क रकम नेपाल सरकारको राजश्वमा दाखिला गर्ने गरिएको छ।

कार्यालय अन्तगर्तका डीप ट्यूबवेलहरु

भै.लु.भू.ज.सि. परियोजनाबाट निर्माण भएका डीप ट्यूबवेलहरु तथा संरचनाहरुको विवरणहरु

क्र स	बिवरण	यूनिट	पहिलो चरण	दोस्रो चरण	तेस्रो चरण	जम्मा
१	निर्माणधिन वर्ष	आ.व.	२०३३/०३४ २०३८/०३९	२०३९/०४० २०५१/०५२	२०४६/०४७ २०५५/०५६	२२ वर्ष
२	ट्यूबवेल	वटा	६४	३८	७९	१८१

क्र स	बिवरण	यूनिट	पहिलो चरण	दोस्रो चरण	तेस्रो चरण	जम्मा
३	आर्टिजन ट्यूबवेल	वटा	३१	३५	६९	१३५
४	ट्यूबवेल साइज	एम.एम.	३५०/२०० ४००/२५०	३५०/२०० ४००/२००	३५०/२०० ४००/२००	
५	पंपिङ्ग डिस्चार्ज	क्यू.मि. प्रति घण्टा	३८१६०९	२८४४८४	२००४८४	
६	आर्टिजन डिस्चार्ज	क्यू.मि. प्रति घण्टा	३२५४०	१४२५५	९४००	
७	फार्म सडक	कि.मि.	९४	५५	१२३	२७२
८	३३ के.भि.ए. बिद्युतीय ट्रान्समिशन लाइन	कि.मी.	८६	५३	११३	२५२
९	११ के.भि.ए. बिद्युतीय ट्रान्समिशन लाइन	कि.मि.	६	१६	१३	३५
१०	सब स्टेशन	वटा	१	१	१	३
११	कमाण्ड एरिया	हेक्टर	७२००	३८६०	९२४०	२०३००
१२	खर्च	रु.हजारमा	१७१६३८	४६५८८७	१७१२०३०	२३४९५३५

मूल तथा क्षेत्रीय समिति

लुम्बिनी डीप ट्यूबवेल मूल समिति

- » लुम्बिनी डीप ट्यूबवेल क्षेत्रिय समिति बिर्ता - ३५ वटा डीप ट्यूबवेल (रोहिनी खोला पूर्वको क्षेत्र)
- » समिति लुम्बिनी डीप ट्यूबवेल क्षेत्रिय भलवाडी- ३५ डीप ट्यूबवेल (रोहिनी खोला र तिनाउ खोला बिचको क्षेत्र)

» लुम्बिनी डीप ट्यूबवेल क्षेत्रिय मानपकडी- ५८ वटा डीप ट्यूबवेल (तिनाउ खोला र दानव खोला बिचको क्षेत्र)

» लुम्बिनी डीप ट्यूबवेल क्षेत्रीय समिति पर्सा - ४३ वटा डीप ट्यूबवेल (दानव खोला पश्चिमको क्षेत्र)

हालको अबस्था

» पंपिङ्ग ट्यूबवेल : १२६ वटा।

» आर्टिजन ट्यूबवेल : १३ वटा।

» पुर्ण रुपले बन्द ट्यूबवेल :३० वटा।

» सामान्यतया नलकुपहरुको सेवा अवधि २० वर्ष मानिएतापनि पहिलो स्टेजको सुरुमा निर्माण।

» भएका डीप ट्यूबवेलहरुको अवधि ४० वर्ष पुग्दा समेत निरन्तर रुपमा चलीनै रहेको अवस्था छ।

» मर्मत सम्भार कार्यक्रमहरु बाट बार्षिक ट्यूबवेलहरुको मर्मत सम्भार भइरहेको।

पुन: निर्माण सम्बन्धमा

अवधि पुगि सकेका तर कृषकहरुको काबु भन्दा बाहिरका सिँचाइ प्रणालीहरुको पुनः निर्माणको कार्य स्वभाविक रुपमा सरकारले गर्नु पर्ने हो तर पहिलो स्टेजका केही प्रणाालीहरु निर्धारित अवधि भन्दा लगभग १५ बर्ष बढीभइ सक्दा पनि पुनः निर्माणको कार्य थालनी भएको छैन। जबकि दोश्रो स्टेजका प्रणाालीहरुको समेत पुनः निर्माणको थालनी गर्ने समय भइ सकेको छ। अझै पनि ढिलाई हुन गएमा पहिलो, दोश्रो र तेश्रो चरणको एकै पटक पुनः निर्माण गर्नु पर्ने अवस्था आईसकेको छ।

उपभोक्ता कृषकहरुको माग अनुसार यस व्यवस्थापन कार्यालयले सम्बन्धित उपभोक्ता समिति तथा स्थानीय निकाय सँग समन्वय गरी मर्मत संभार आयोजना, आई.डब्लू.आर.एम.पी., तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना जस्ता आयोजनाहरुबाट क्रमिकरुपमा बन्द रहेका डीप ट्युबवेल सिँचाइ प्रणालीहरुको संरचनाहरु मर्मत संभार एवं पुनः निर्माण तथा प्रतिस्थापन गर्दै क्रमिक रुपमा पुनः सञ्चालनमाल्याइ राखिएको छ।

कृषि प्रविधि

» उपभोक्ता कृषकहरुको क्षमता विकास तथा कृषिमा उत्पादकत्व बढाई आत्मानिर्भर पार्ने खेती प्रणालीहरु अपनाउनुको लागि कृषकहरुलाई आवश्यक तरकारी बाली,धान बाली, गहुँ बाली, पशु पालन, मत्स्य पालन आदी विषयमा क्षमता अभिवृद्धि तालिम, अवलोकन भ्रमण तथा कृषि सामाग्री वितरण गर्ने गरिएको।

» एकीकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन कार्य।

४ .५.७ राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, बर्दिया

एक शताब्दीभन्दा बढी पुरानो राजापुर सिँचाइ प्रणाली (RIS) किसानद्वारा विकास गरिएको सिँचाइ प्रणाली हो। चार वटा छुट्टाछुटै कूलाहरु क्रमशः बुढिकूलो, टपरा, मनाउ र खैरिचन्दनपुर रहेको यस राजापुर सिँचाइ प्रणालीले लुम्बिनी प्रदेशअन्तर्गत बर्दिया जिल्लाको राजापुर नगरपालिका र गेरुवा गाउँपालिकाको सम्पूर्ण क्षेत्र ओगट्छ। यस सिँचाइ प्रणालीले १४,८८० हे. जमीनमा सिँचाइ गर्दै आएको छ। चार वटा कूलाहरु मध्ये सबैभन्दा ठूलो र पुरानो बुढीकूलो हो, कर्णाली नदीमा इन्टेक रहेको यो कूलोले १०,४०० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सेवा प्रदान गर्छ। कर्णाली नदीको बायाँ किनारबाट छुट्टिएको गेरुवा नदीमा इन्टेक रहेको अन्य तीन प्रणालीहरू क्रमशः टपरा, मनाउ, र खैरिचन्दनपुर कूलाहरुले ४,४८० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सेवा प्रदान गर्छ।

किसानहरु बाट निर्माण र व्यवस्थापन हुदै आएको यस सिँचाइ प्रणालीलाई एसियाली विकास बैंक (ADB) को वित्तीय सहयोगमा सन् १९९२ देखि सन् २००१ सम्मको अवधिमा स्तरोन्नति गरिएको थियो, जसअन्तर्गत मुख्य तथा शाखा नहर संरचनाहरू सुधार, स्तरोन्नति तथा उपभोक्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धि कार्य भएको थियो। हाल यस सिँचाइ प्रणालीको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन जल उपभोक्ता संस्था र राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयले संयुक्त रुपमा गर्दै आएको छ। राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयले राजापुर सिँचाइ प्रणालीको संरचना निर्माण, मर्मत सुधार एवं आधुनीकिकरण, जल व्यवस्थापन, नहर सञ्चालन तथा रेखदेख, पानी मापन, आकस्मिक मर्मत सुधार, नदी कटान नियन्त्रण, संस्थागत विकास सम्वन्धि कार्यहरु, अत्यावश्यक संरचना सुधार आदि कार्यहरु गर्दै आएको छ।

प्रमुख प्रतिफलहरु

- » राजापुर सिँचाइ प्रणालीको कूलोहरुमा पक्कि इन्टेक बनेकोले पानीको बहाब कन्ट्रोल गर्न सहज भएको छ।
- » संरचनाहरूको निर्माणले पानी सञ्चालन मा र बाँडफाडमा सहज भएको छ।
- » बर्षायाममा मात्र पानी सञ्चालन हुने यस सिँचाइ प्रणालीमा अहिले बाह्रै महिना पानी सञ्चालन हुने हुदा बाली सघनता र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको छ।

हालसम्मको प्रगति स्तिथि

- » नहरहरूको सुधार भएको छ।
- » नयाँ नहर संरचनाहरूको निर्माण गरिएको छ।
- » कर्णाली नदीको केही भागमा तटबन्धको निर्माण सम्पन्न भएको छ।
- » बाली सघनता र उत्पादकत्त्वमा वृद्धि भएको छ।

आ.व. २०८०/८१ मा भएका कार्यहरु

- पक्की नहर संरचना निर्माण,
- जल व्यवस्थापन,
- नहर सञ्चालन तथा रेखदेख,
- आकस्मिक मर्मत सुधार,
- नदी कटान नियन्त्रण, र
- संस्थागत विकास सम्वन्धि कार्यहरु ।

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु

- संरचना मर्मत सुधार एवं आधुनीकिकरण,
- नहर सञ्चालन तथा रेखदेख, र
- नदी कटान नियन्त्रण ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाकी कार्यहरु

- बुढी कूलोमा भरपर्दो एप्रोच नहरको र गेटको निर्माण गर्ने ।
- कमाण्ड क्षेत्र बिस्तार गर्ने कार्य ।
- डीप ट्युबेलको निर्माण कार्य ।
- शाखा/प्रशाखा नहरहरुमा नहर निर्माण, पानी नियन्त्रण संरचना, पानी प्रवेश संरचनाहरू तथा पानी निकास गर्ने संरचना बनाउनु पर्ने ।
- कर्णाली र गेरुवा नदीका बाढी प्रभावित किनारमा बाढी नियन्त्रण गर्नुपर्ने ।

४.५.८ महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, कंचनपुर

धान, गहुँ, उखु तथा अन्य नगदे बालीहरूको प्रचुर संभावना रहेको कंचनपुर जिल्लाको भिमदत्त नगरपालिका, बेदकोट नगरपालिका, बेल्डाँडी गाउँपालीका तथा बेलौरी नगरपालिकामा सिँचाइ सेवा पुऱ्याउन निर्मित महाकाली सिँचाइ प्रणालीको सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार गर्ने उद्देश्यले महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय आ.व.०६७/०६८ मा महेन्द्रनगर, कंचनपुरमा स्थापना भएको हो। प्रणालीको मर्मत सुधार तथा सञ्चालन का लागि यस कार्यालय अन्तर्गत सालबसाली रुपमा मर्मत सम्भार आयोजनाहरू कार्यक्रम संचालित रहेको छ। यसका साथै आ.व. ०७७/०७८ देखि कैलाली, कंचनपुर, बर्दिया, बाँके र सुर्खेत जिल्लामा भूमिगत जलस्रोतको माध्यमबाट कृषि योग्य जमीनमा भरपर्दो सिँचाइ सेवा र सुविधा विस्तार गरि किसानको आयआर्जनमा वृद्धिका साथै स्थानीय स्तरमा रोजगारी सिर्जना गर्ने उद्देश्यले सम्बृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम संचालित रहेको छ।

महाकाली सिँचाइ प्रणाली

पानीको स्रोत महाकाली नदी रहेको महाकाली सिँचाइ प्रणालीको मूलनहर भारतको वनवासामा भएको शारदा ब्यारेजको देब्रे किनाराबाट निस्केको छ। शारदा ब्यारेजबाट छोडिएको पानीको परिमाण नेपाल भारत सीमामा निर्माण गरिएको बोर्डर वियरमा नाप्ने गरिएको छ। यस महाकाली सिँचाइ प्रणालीको सिञ्चित क्षेत्र प्रथम र द्वितीय चरण गरी दुई क्षेत्रहरुमा बाँडिएको छ। शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षले प्रथम र द्वितीय चरण क्षेत्रलाई छुट्याएको छ। महाकाली सिँचाइ प्रणालीको सिञ्चित क्षेत्र ११,६०० हेक्टर रहेको र यसमा प्रथम चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ५,१०० हेक्टर र द्वितीय चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ६५०० हेक्टर रहेको छ। नेपाल र भारत बीच सन् १९२० (१९७६ साल) मा भएको सम्झौता अनुसार यस सिँचाइ प्रणालीमा पानी उपलब्ध गराइएकोमा सन् १९९६ (२०५४ साल) मा भएको महाकाली सन्धि अनुसार पानी उपलब्ध हुदैं आएको छ। सन् १९७५ (२०३२ साल) सम्म ३,४०० हेक्टर जति जग्गामा मात्र सिँचाइ हुन सकेको तत्कालिन यस आयोजनाले नेपाल सरकार र विश्व बैंक बीच यस प्रणालीको प्रथम चरण अन्तर्गत सिञ्चित क्षेत्र विकासका लागि २९ सितम्बर सन् १,९८० (२०३७ साल) मा सम्झौता भई जून सन् १९८७ (२०४४ साल) मा सकिएको प्रथम चरण अन्तर्गत केही शाखा र ११५ कि.मी. टर्सरी नहर निर्माण गरी ४८०० हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा पुर्‍याइएको थियो।

नेपाल सरकार र विश्व बैंक बीच यस प्रणालीको दोस्रो चरण अन्तर्गत सिँचाइ प्रणाली विस्तार र सिञ्चित क्षेत्र विकासकालागि १८ नोवम्बर सन् १९८८ (२०४५ साल) मा सम्झौता भई जून सन् १९९७ (२०५४) सालमा सकिएको दोस्रो चरण अन्तर्गत घोरसुवा देखि बेलौरी सम्म मूलनहर विस्तार, दैजी शाखा तथा शिवनगर मूल शाखा निर्माण, सिञ्चित क्षेत्र विकास आदि कार्य गरिएको थियो। १२५ किमी शाखा र उप-शाखा नहरहरु, ३०० किमी टर्सरी नहरहरु, ३० वटा ट्यूबवेल जडान र ड्रेनेज नेटवर्क निर्माण गरिएकोमा वि.सं. २०६७ भाद्र ३० गते सिँचाइ विभाग र महाकाली सिँचाइ प्रणाली जलउपभोक्ता संघ प्रथम चरण क्षेत्रीय समिति बीच सिँचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण सम्झौता भई प्रथम चरण क्षेत्र सिँचाइ उप-प्रणालीमा र वि.सं. २०७२ जेष्ठ १४ गते सिँचाइ विभाग र महाकाली सिँचाइ प्रणाली जल उपभोक्ता संघ दोस्रो चरण क्षेत्रीय समिति बीच सिँचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण सम्झौता भई अत्यावश्यक संरचना सुधार कार्यहरू भई व्यवस्थापन हस्तान्तरण भएको छ।

कार्यालयका उद्देश्यहरु

महाकाली सिँचाइ प्रणालीको सिञ्चित क्षेत्र ११,६०० हेक्टर (प्रथम चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ५१०० हेक्टर र द्वितीय चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ६५०० हेक्टर) मा कमाण्ड क्षेत्रका कृषकहरुलाई महाकाली नदीबाट उपलब्ध पानीलाई व्यवस्थित तरीकाले किसानहरुको

खेतमा पुऱ्याइ कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने रहेको छ। यसले गर्दा बर्षभरी कम लागतमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराई किसानहरुको आयस्तरमा वृद्धि भई राष्ट्रिय स्तरमा खाद्य संकटलाई न्युनीकरण गरिने हो। साथै उपलब्ध स्रोत तथा सम्भाव्यताका आधारमा भूमिगत जल सिँचाइ प्रणालीको विकास तथा विस्तारका कार्यक्रमहरु विभिन्न निकायहरुको सहकार्यमा गरिने रहेको छ।

कार्यालयको कार्यक्षेत्र

यस महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयको कार्यक्षेत्र महाकाली सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत कंचनपुर जिल्लाको भिमदत्त नगरपालिका, बेदकोट नगरपालिका, बेल्डाँडी गाउँपालिका तथा बेलौरी नगरपालिकामा रहेको छ र भूमिगत सिँचाइ तर्फ कैलाली, कंचनपुर, बर्दिया, बाँके र सुर्खेतमा जिल्लामा रहेको छ।

क्र.सं	कार्यालयको नाम:	महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय
१	आयोजनाको उद्देश्य	महाकाली सिँचाइ प्रणालीको सिञ्चित क्षेत्र ११,६०० हेक्टर र यसमा प्रथम चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ५,१०० हेक्टर र द्वितीय चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ६,५०० हेक्टर भित्र सिँचाइ सुविधा पुऱ्याइउने तथा भूमिगत जलस्रोतको प्रयोग गरी कैलाली, कंचनपुर, बर्दिया, बाँके र सुर्खेतमा जिल्लामा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने।
२	आयोजनाको प्रतिफल	कृषकहरुलाई व्यवस्थित सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराई उत्पादन र उत्पादकत्मा वृद्धि गरि रोजगारी उपलब्ध हुन गई गरिबी न्यूनीकरणमा टेवा पुग्ने।
३	क्रियाकलापहरु	नहर सञ्चालन, नहर तथा नहर संरचनाहरूको निर्माण र मर्मत सम्भार, संस्थागत विकास कार्य। डीप ट्यूववेल तर्फ डीप ट्यूववेल निर्माण, पम्प घर निर्माण, विद्युतिकरण कार्य, वितरण प्रणाली निर्माण कार्य आदि।
४	आयोजना अवधि	निरन्तर भईरहेको
५	कार्यन्वयन क्षेत्र	कंचनपुर जिल्लाको भिमदत्त नगरपालिका, बेदकोट नगरपालिका, बेल्डाँडी गाउँपालिका तथा बेलौरी नगरपालिका तथा डीप ट्यूववेल तर्फ कैलाली, कंचनपुर, बर्दिया, बाँके र सुर्खेतमा जिल्ला।

क्र.सं	कार्यालयको नाम: महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	
६	आयोजनाको कूल अनुमानित लागत	सालबसाली

हालसम्मको प्रगति स्थिति

यस कार्यालयबाट संचालित योजना सालबसाली हुने हुदाँ गत आ.व २०८०/०८१ को प्रगति

- यस आयोजनाले आ.व २०८०/०८१ मा मर्मत सम्भार आयोजनाहरु कार्यक्रम अन्तर्गत महाकाली सिँचाइ प्रणालीका मूल नहर, शाखा नहर तथा टर्सरी नहरहरुमा नहर रिसेपिंग कार्य, गेट निर्माण तथा जडान कार्य, नहर लाईनिङ कार्य, नहर संरचना निर्माण कार्य सम्पन्न गरि १०० % भौतिक प्रगति तथा ९९.९९ % आर्थिक प्रगति हासिल गरेको छ।
- साथै सम्बृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम अन्तर्गत कैलाली , कंचनपुर, बर्दिया, बाँके र सुर्खेतमा जम्मा ११ वटा डीप ट्यूववेल निर्माण कार्य र ७ वटा डीप ट्युबवेल सिँचाइ योजनामा वितरण प्रणाली निर्माण, विद्युतीकरण, पम्प हाउस निर्माण तथा पम्प जडान गरि पानी सन्चालन गर्ने कार्य साथै १०९ वटा स्यालो ट्यूबवेल निर्माण सम्पन्न गरि १०० % भौतिक प्रगति तथा ९९.९१ % आर्थिक प्रगति हासिल गरेको छ।

आयोजनाको आ.व २०८०/०८१ मा भएका कार्यहरु

मर्मत सम्भार आयोजनाहरु:

- Departmental Machine बाट मूल तथा शाखा नहर रिसेपिंग कार्य: २१ कि.मी.।
- टर्सरी नहर लाइनिङ तथा मर्मत कार्य: २००० मी.।
- नहर संरचना निर्माण: रिटेनिङ वाल तथा स्लाव कल्वर्ट निर्माण ।
- कमाण्ड क्षेत्र बचावट कार्य: Extension of Existing Cross Drains in Block A.
- सिँचाइ गेट जडान तथा मर्मत कार्य: २५ वटा।
- नहरको सर्भिस रोड सुधार कार्य: ३६०० मि.।

सम्बृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम

- डीप ट्युबवेल निर्माण तथा पम्प टेस्ट : ११ वटा।
- पम्प हाउस तथा स्टोरेज ट्यांक निर्माण : १० वटा।
- पम्प तथा एसेसेरिज खरिद तथा जडान : १४ वटा।
- वितरण प्रणाली निर्माण : ९ वटा।
- स्यालो ट्यूबवेल निर्माण : १०९ वटा।

आयोजनाको आ.व २०८१/०८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु:

मर्मत सम्भार आयोजनाहरु तर्फ:

- » महाकाली सिँचाइ प्रणालीको नहर सञ्चालन तथा रेखदेख कार्य।
- » बाढीबाट क्षतीग्रस्त नहर तथा नहर संरचनाहरुको पुन: निर्माण कार्य।
- » Departmental Machine बाट मूल तथा शाखा नहर रिसेपिंग कार्य।
- » मूल, शाखा तथा टर्सरी नहर निर्माण तथा मर्मत सम्भार कार्य।
- » कमाण्ड क्षेत्र बचावट कार्य, सिँचाइ गेट जडान तथा मर्मत कार्य तथा नहरको सर्भिस रोड सुधार कार्य।

सम्बृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम तर्फ:

कंचनपुर, कैलाली, बाँके, बर्दिया र सुर्खेत जिल्लामा

- » डीप ट्यूबवेल निर्माण तथा पम्प टेस्ट कार्य
- » पम्प हाउस तथा स्टोरेज ट्यांक निर्माण कार्य
- » पम्प तथा एसेसेरिज खरिद तथा जडान कार्य
- » वितरण प्रणाली निर्माण कार्य

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरु

- » यस आयोजनाले कमाण्ड क्षेत्रभित्रको कृषि योग्य जमीनमा सिँचाइ प्रणलीको माध्यमबाट दिगो सिँचाइ सुविधा विस्तार गर्न प्रभावकारी नहर सञ्चालन, योजनाबद्ध सिँचाइ प्रणलीका संरचना निर्माण तथा मर्मत सम्भार, डीप ट्यूववेल निर्माण र कृषि प्रचार प्रसार तथा किसानहरुको क्षमता अविवृद्धि गर्ने कार्य योजना रहेको छ।
- » महाकाली सिँचाइ प्रणालीको Major Rehabilitation गर्नका लागि DPR तयार भएतापनि कार्यान्वयन गर्न नसकिएको।
- » महाकाली सिँचाइ प्रणाली द्धितीय चरणमा Command Area Development कार्य अपुरो रहेकोले वार्षिक वजेटले समेट्न नसकेको हुँदा अन्य कुनै कार्यक्रमबाट गर्नका लागि पहल।

४.६ यान्त्रिक व्यवस्थापन डिभिजनहरु

जलस्रोत तथा सिँचाइ बिभाग अन्तर्गत रहेका विभिन्न आयोजना/कार्यालयमा रहेका भारी उपकरण/सवारीसाधन तथा अन्य मेशिनरी औजारहरुको मर्मत संभार, सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा नयाँ भारी उपकरण खरिद गर्ने अभिप्रायले यो कार्यक्रम सञ्चालन भईरहेको छ।

आयोजना कार्यालयको लक्ष:

जलस्रोत तथा सिँचाइ बिभाग अन्तर्गत विभिन्न आयोजना/कार्यालयमा रहेका भारी उपकरण/सवारीसाधन तथा अन्य मेशिनरी औजारहरुको मर्मत संभार, सञ्चालन , व्यवस्थापन तथा नयाँ भारी उपकरण खरीद गर्ने।

प्रमुख उपलब्धीहरुः

» सिँचाइसँग सम्बन्धित यान्त्रिक उपकरणहरु सञ्चालन भई सिँचाइको लागि पानी सञ्चालनमा सहयोग पुग्ने।

हालसम्मको प्रगति स्थितिः

» हेभी इक्वीपमेन्टको आबश्यक मर्मत संभार सहित सञ्चालन गरिएको।

» चालू रहेका मेशिनहरु आकस्मिक तथा साधारण मर्मत गरी सञ्चालन गरिएको।

» हेभी मेशिनहरु सञ्चालन गरेको।

» विकास निर्माणको काममा प्रयोग हुने सवारीसाधनहरुको मर्मत गरी सञ्चालन गरिएको।

» २२ थान हेभी इक्वीपमेन्ट मेशिनहरु खरीद गरिएको।

४.७ अध्ययन अनुसन्धान तथा अन्य सहयोगी कार्यक्रमहरू

४.७.१ सिँचाइ सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण गुणस्तर कार्यक्रम

यो कार्यक्रम जलस्रोत तथा सिँचाइ बिभाग अन्तर्गतका विभिन्न ठूला तथा मझौला आयोजनाहरुको पहिचानसँगै पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन, बिस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन, डिजाइन ड्रइंग, गुरुयोजना तयारी तथा उर्जा,जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय र विभिन्न निकायबाट प्राप्त अध्ययन अनुसन्धान प्रतिवेदनहरु, म्यानुअलहरु आदि व्यवस्थित ढंगले राख्ने उद्देश्यले सुरु गरिएको हो। साथै सिँचाइ विकास तथा व्यवस्थापन/सम्पादन स्तर वृद्धिको लागि आवश्यक अनुसन्धान कार्यहरु पनि यस कार्यक्रमबाट गरिएका छन्।

व.उ.शि.नं.	: ३०८०३१०३
आयोजना सुरु भएको मिति	: २०५९/६०
आयोजना सम्पन्न हुने मिति	: सालबसाली
आयोजनाको प्रकृति	: अध्ययन
स्रोत	: नेपाल सरकार

आ.व. २०८०/८१ को बजेट रु.: ५,५१,६८,०००/-

प्रमुख प्रतिफलहरु

» Tamor Chisang को DPR अध्ययन कार्य भइराखेको

» Salyantar Lift IP को अध्ययन कार्य सम्पन्न हुने

» Maasifall IP को अध्ययन कार्य सम्पन्न हुने

- Rate Analysis 2081 & Study Norm, 2081 स्वीकृत भइ कार्यन्वयन भइरहेको
- Sunkoshi Tawa को EOI प्रकाशन गर्ने तयारी।
- झापा भूमिगत सिँचाइ आयोजनाको EIA अध्ययन कार्य भइरहेको।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

- जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको हाल प्रचलनमा रहेको स्वीकृत निर्माण कार्यको Rate analysis नर्म्स र परामर्शसेवाको नर्म्स अद्यावधिक गर्ने कार्य भइरहेको।
- Paanchkhal Valley Integrated Water Resources Management Project को गुरुयोजना बनाउने कार्य भइरहेको।
- तमोर-चिस्यांग डाइभर्सन वहुउद्देश्यीय आयोजना बिस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन कार्यका लागि परामर्शसेवा सम्बन्धि तयारी भइरहेको।

आ.व. २०८०/८१ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरु

- Tamor Chisang को DPR study को अन्तिम चरणमा पुग्ने
- Sunkoshi Tawa को अध्ययन कार्यको खरिद प्रक्रिया अघि बढाउने
- गयर खोला Dam Project, Dang को Feasibility Study को कार्य अगाडि बढाउने
- Panchakhal IP को DPR को अध्ययन कार्य बढाउने
- Trishuli Lother IP Chitwan को Pre-Feasibility Report को अध्ययन कार्य गर्ने

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको बेरुजु फछ्र्यौट सम्बन्धी प्रगति

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग देशमा उपलब्ध जलस्रोतको उपयोग गरी पूर्वाधारको विकास गर्ने नेपाल सरकारको एक सक्षम निकाय हो। यसले प्रत्येक बर्ष करीब रू. २५ अर्बसम्म पूर्वाधार विकासको क्षेत्रमा लगानी गर्दै आएको छ। रकम खर्च गर्दा विभिन्न कारणले लेखापरीक्षणको क्रममा बेरुजु उठन् गरेको छ। यसरी उठेको बेरूजुलाई नेपाल सरकारले तोकेको लक्ष्य अनुरूप उच्च प्राथमिकता दिई फछर्यौट गर्ने गरिएको छ। जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागले गरेको खर्चको परिमाणमा वृद्धि हुँदै जाँदा बेरुजुको परिमाण पनि बढ्दै गएको देखिन्छ। यसरी बढेको बेरुजुलाई विभिन्न रणनीतिहरू अपनाइ कम गर्दै जाने विभागले लक्ष्य लिएको छ।

बेरुजु फछर्यौटका लागि दुई मुख्य लक्ष्य तोकिएका छन्। पहिलो, बेरुजु नउठ्ने गरी काम गर्ने र बेरुजु उठान भइहालेमा पनि लेखा परीक्षण अंकको ३ प्रतिशत भन्दा बढी उठ्न नदीने, दोस्रो लक्ष्यमा उठेको बेरूजु रकम न्युनतम ७० प्रतिशत सम्म सोही आर्थिक वर्षभित्र फछर्यौट गर्नु पर्ने भनी तोकिएको छ। यसले गर्दा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग र अन्तर्गतका सम्बन्धित निकायहरूमा बेरुजु फछर्यौटको प्रतिशतलाई बढाउने तथा बेरुजु उठ्ने अंकलाई क्रमशः घटाउने तर्फ कृयाशील रहेको देखिन्छ।

सुरू देखिको रू. १ अर्व १७ करोड ९६ लाख ३६ हजार मध्ये आ.व. २०७०/७१ को अन्त्यसम्ममा जम्मा रू. ७० करोड ४५ लाख ९० हजारको बेरुजु फछ्यौंट भएको दखिन्छ। आ.व. २०७०/७१ मा कूल बेरुजु रकमको २९ प्रतिशतमात्र फछ्यौंट भएको तुलनामा आ.व. २०७१/७२, २०७२/७३, २०७३/७४, २०७४/७५ तथा २०७५/७६ तथा २०७६/०७७ तथा २०७७/७८, ०७८/७९ र ०७९/८० हरूमा क्रमशः ४०.०१, ४९.०१, ४८.०८, ४०.०२ र ५५.८४, ४७.०२, ५०४२ र ६० प्रतिशत बेरुजु फछ्यौट भएको छ (तालिका हेर्नुहोस्)।

आ.व. को बेरूजु फछ्र्यौट सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १० मा दिइएको छ।

आ.व. २०७०/०७१ देखि हालसम्मको फछ्यौंट भएको बेरुजुको बिवरणः

आ.व.	**बेरूजु फछर्यौट प्रगति (प्रतिशत)**
२०७०/०७१	२९
२०७१/०७२	४०.०१
२०७२/०७३	४९.०१
२०७३/०७४	४८.०८
२०७४/०७५	४०.०२
२०७५/०७६	५५.८४
२०७६/०७७	४७.०२
२०७७/०७८	५०.४२
२०७८/०७९	६०
२०७९/०८०	००
२०८०/०८१	

स्रोतः जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, आर्थिक प्रशासन शाखा, २०८१

अनुसूचीहरू

दरबन्दी तालिका

क्र.सं.	सेवा/समुह	जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग केन्द्र						साधारण तथा आयोजना तर्फको वर्गीकरण				जम्मा
		राजपत्राङ्कीत प्रथम	राजपत्राङ्कित द्वितीय	राजपत्राङ्कित तृतीय	राजपत्रअनङ्कित प्रथम	राजपत्रअनङ्कित द्वितीय	श्रेणी विहिन	विभाग	आ.का.स.	आ. व्यवस्थापन	यान्त्रिक	
१.	महानिर्देशक (समुहीकृत नहुने)	१						१				१
२.	ईन्जीनियरिङ्ग सिभिल इरिगेशन	१८	६९	१७३	१५६			३१	३५५	३०		४१६
३.	ईन्जीनियरिङ्ग एगृ. इरिगेशन	४	१६	३२	१७			७	३१	३१		६९
४.	ईन्जीनियरिङ्ग जियो. हाईड्रो जियो.	३	८	१२				६	१४	३		२३
५.	ईन्जीनियरिङ्ग मेकानिकल निउस		५	९	२१	१		५	६	५	२०	३६
६.	ईन्जीनियरिङ्ग जियो. ईन्जी जियो.		२	८				४	६			१०
७.	ईन्जीनियर जेनरल इलेक्ट्रीकल			१	३	१		१	२	२		५

क्र.सं.	सेवा/समुह	जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग केन्द्र						साधारण तथा आयोजना तर्फको वर्गीकरण				जम्मा
		राजपत्राङ्कीत प्रथम	राजपत्राङ्कित द्वितीय	राजपत्राङ्कित तृतीय	राजपत्रअनङ्कित प्रथम	राजपत्रअनङ्कित द्वितीय	श्रेणी विहिन	विभाग	आ.का.स.	आ. व्यवस्थापन	यान्त्रिक	
८.	आर्थिक योजना तथ्याङ्क		१					१				१
९.	वातावरण निरीक्षक विविध			१				१				१
१०.	प्रशासन, सामान्य प्रशासन		१	१	६	२		७			३	१०
११.	प्रशासन, लेखा		१	१	५			४			३	७
१२.	न्याय, कानुन अधिकृत		१	१				२				२
१३.	शिक्षा पूस्तकालय विज्ञान,मूद्रण			१				१				१
१४.	समाज शास्त्री बिविध		५	१				२	४			६
१५.	कम्प्युटर अपरेटर विविध				११			११				११
१६.	हलुका सवारी चालक						११	१०			१	११
१७.	कार्यालय सहायक, स्वीपर						१३	१०			३	१३
	जम्मा	**२६**	**१०९**	**२४१**	**२१९**	**४**	**२४**	**१०४**	**४१८**	**७१**	**३०**	**६२३**

आ.ब २०८०/८१ मा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत सञ्चालित आयोजना र कार्यक्रमहरु

क्र.सं	आयोजना/ कार्यक्रमको नाम	स्थान / जिल्ला
प्रथम प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरु (P1)		
१.	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना (IWRMP)	ललितपुर
२.	सिँचाइ आधुनिकरण अभिवृद्धि आयोजना (IMEP)	कोशी, मधेश र बागमती प्रदेशका सबै जिल्लाहरू
३.	मर्मत सम्भार आयोजना	विभिन्न जिल्लाहरु
४.	वृहत सरकारी सिँचाइ आयोजना पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण	विभिन्न जिल्लाहरु
५.	बागमती सिँचाइ आयोजना	विभिन्न जिल्लाहरु
६.	बबई सिँचाइ आयोजना	पर्सा, बारा, धनुषा, सप्तरी, नवलपरासी
७.	सिक्टा सिँचाइ आयोजना	सर्लाही, रौतहट
८.	प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना	बर्दिया
९.	रानी, जमरा कूलरिया सिँचाइ आयोजना	कन्चनपुर
१०.	भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	सुनसरी, मोरङ
११.	प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना	बाँके
१२.	पालुङटार–कुण्डुटार सिँचाइ आयोजना	गोर्खा
१३.	महाकाली सिँचाइ आयोजना (तेश्रो चरण)	विभिन्न जिल्लाहरु
१४.	सिँचाइ प्रणाली पुनर्स्थापना आयोजना (KFAED)	कैलाली
१५.	तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम	सुर्खेत तथा बर्दिया
१६.	सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	झापा, मोरङ, सर्लाही, चितवन, मकवानपुर, दाङ, कैलाली, कन्चनपुर

क्र.सं	आयोजना/ कार्यक्रमको नाम	स्थान / जिल्ला
१७.	सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना	विभिन्न जिल्लाहरु
१८.	एकीकृत नदी वेसिन सिँचाइ तथा जल स्रोत व्यवस्थापन कार्यालय	तराई भेगका सम्पूर्ण जिल्लाहरु
१९.	नदी नियन्त्रण कार्यक्रम	सिन्धुली, सर्लाही, धनुषा, महोत्तरी, बारा, रौतहट
२०.	भारतीय अनुदान सहयोग सञ्चालित नदी नियन्त्रण आयोजनाहरु	दाङ
२१.	टार बजार संरक्षण कार्यक्रम	विभिन्न जिल्लाहरु
२२.	भूमिगत स्यालो तथा ट्यूबवेल सिँचाइ आयोजना	चितवन
२३.	बृहत् दाङ उपत्यका सिँचाइ विशेष कार्यक्रम	दाङ
२४.	चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाइ आयोजना	चितवन
२५.	नविनतम यान्त्रीक सिँचाइ आयोजना	सर्लाही, रौतहट
२६.	जलस्रोत संरक्षण आयोजना	ललितपुर
दोश्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरु (P2)		
२७.	सिँचाइ संस्थागत विकास आयोजना	विभिन्न जिल्लाहरु
२८.	सिँचाइ संभाव्यता अध्ययन तथा निर्माण गुणस्तर कार्यक्रम	विभिन्न जिल्लाहरु
२९.	यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यक्रम	विभिन्न जिल्लाहरु
३०.	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण प्रविधि परियोजना	विभिन्न जिल्लाहरु

स्रोतः योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा, जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग

आ.ब.२०८०/८१ तथा आ.ब.२०८१/८२ को थप सिँचित क्षेत्रको लक्ष्य तथा प्रगति स्थिति

क्र. सं.	आयोजनाहरु	आ.ब. २०८०/८१ को लक्ष्य				आ.ब. २०८०/८१ को प्रगति				आ.ब. २०८१/८२ को लक्ष्य				
		सतह	भूमिगत	नयाँ प्रविधि	जम्मा	सतह	भूमिगत	नयाँ प्रविधि	जम्मा	सतह	भूमिगत	जलाशय	नयाँ प्रविधि	जम्मा
१.	बबइ सिँचाइ आयोजना	१,०००				१,०००			१,०००	१,०००				१,०००
२.	सिक्टा सिँचाइ आयोजना	१,५००			१,५००	३,२००			३,२००	२,०००			१५०	२,१५०
३.	भेरी कोरीडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना					६१९		४०८	१,०२७	२००			५०	२५०
४.	महाकाली सिँचाइ आयोजना	५००								५४००			२००	५,६००
५.	रानी जमरा कूलरिया सिँचाइ आयाजना	१,५००												०
६.	बृहत दाङ उपत्यका सिँचाइ विकास आयोजना	२००			२००	३४०	६००	१९०	१,१३०	३००	२००	२००	१००	८००
७.	एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ व्यवस्थापन आयाजोना							७७३	७७३	२०००			२,२००	४,२००
८.	समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ बिशेष कार्यक्रम	१०,०००			१०,०००		५,५१०		५,५१०		९,०००			९,०००
९.	एकीकृत कर्णाली सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयाजोना		२००	६००	८००	२०६		९८	३०४	४५			५	५०
१०.	झापा भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना						५८०		५८०		८००			८००
११.	जलस्रोत संरक्षण आयोजना											१५०		१५०
	जम्मा	१४,७००	२००	६००	१२,५००	५,३६५	६,६९०	१,४६९	१३,५२४	१०,९४५	१०,०००	३५०	२,७०५	२४,०००

अनुसूची - ४

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत सञ्चालित आयोजना तथा कार्यक्रमहरुको आ.ब. २०८०/८१ को बजेट तथा खर्चको विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	सिँचाइ आयोजना/ कार्यक्रमको नाम	बार्षिक बिनियोजित	बार्षिक खर्च
१.	जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग	१२८२.६५	१०१३.८३
२.	सिँचाइ संस्थागत विकास कार्यक्रम	१६३३.३०	१५०९.०१
३.	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना (सिँचाइ)	६३६.००	३२०.२६
४.	सिँचाइ संभाव्यता अध्ययन तथा निर्माण गुणस्तर कार्यक्रम	८२५.२५	५१८.२६
५.	यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यक्रम	६२७.११	५५५.७१
६.	समुदाय व्यवस्थित सिञ्चित कृषि क्षेत्र आयोजना	३०८.००	२६८.१४
७.	नदी नियन्त्रण	२४८७७.६२	२४४०९.९६
८.	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण प्रविधि परियोजना	५४१.००	५२४.३३
९.	भारतीय अनुदान सहयोगमा सञ्चालित नदी नियन्त्रण आयोजना	५४३५.००	१२७७.७२
१०.	मर्मत सम्भार आयोजनाहरु	५५६३.४९	४८७५.०१
११.	बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण	३४८६.७५	३३४८.८४
१२.	बागमती सिँचाइ आयोजना	८३१७.१९	८२६५.६१
१३.	बबई सिँचाइ आयोजना	७६७७.९८	७६०३.८७
१४.	महाकाली सिँचाइ आयोजना (कन्चनपुर)	१२५२६.८५	१२१७५.८९
१५.	सुन्सरी मोरङ सिँचाइ आयोजना (तेस्रो)	७०९६.००	७०२२.४२
१६.	प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना, दाङ	३१६६.७४	२९८०.३६
१७.	सिक्टा सिँचाइ आयोजना	८८२१.१०	८७६४.७८

क्र.सं.	सिँचाइ आयोजना/ कार्यक्रमको नाम	बार्षिक बिनियोजित	बार्षिक खर्च
१८.	पालुङटार- कुण्डुटार सिँचाइ आयोजना	६७४.००	६४९.५
१९.	टार - बजार संरक्षण कार्यक्रम	३१३६.००	२४४३.४६
२०.	रानी जमरा कूलरिया सिँचाइ आयोजना (प्रणाली आधुनिकीकरण समेत)	२६५४४.००	१९८०६.३२
२१.	भेरी - बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	१७३०५.९०	१८७६९.२५
२२.	प्राथामिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना	२२३४३.००	१३६०७.५९
२३.	सिँचाइ पुनर्स्थापना आयोजना (कुवेत फण्ड)	२९६.३४	१०३.४१
२४.	समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम	१०२४२.१६	८८३६.८९
२५.	सुनकोशी मरिन डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	६५७१९.९४	६४४६६.६७
२६.	बृहद् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना	३९५१.३१	३९४५.५२
२७.	एकीकृत कर्णाली सिँचाइ तथा नदी नियन्त्रण आयोजना	३०५८.२३	२६९४.२८
२८.	एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ विषेश कार्यक्रम	५३७१.००	४१२८.०५
२९.	भूमिगत स्यालो तथा डीप ट्यूववेल सिँचाइ आयोजना	१३४१.२०	११३२.३४
३०.	जलस्रोत संरक्षण आयोजना	४१२.२०	२६२.५४
३१.	पहिरो व्यवस्थापन आयोजना	१५०३.४९	१३९०.१२
३२.	नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना	११८५४.००	२२३.४९

स्रोतः योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा, जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग

अनुसूची - ५

आ.ब. २०८०/८१ मा संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमहरुको वार्षिक भौतिक तथा वितीय प्रगति विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	भौतिक प्रगति प्रतिशत	बित्तीय प्रगति प्रतिशत
प्रथम प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरु (P1)			
१.	बबई सिँचाइ आयोजना	९८.९%	९९.०%
२.	महाकाली सिँचाइ आयोजना (कन्चनपुर)	९१.२%	९७.२%
३.	सुन्सरी मोरङ सिँचाइ आयोजना (तेस्रो)	९९.०%	९९.०%
४.	सिक्टा सिँचाइ आयोजना	१२०.३%	९९.४%
५.	रानी जमरा कूलरिया सिँचाइ आयोजना (प्रणाली आधुनिकीकरण समेत)	८०.१%	७४.६%
६.	भेरी - बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	८४.५%	९६.९%
७.	प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना, दाङ	९९.२%	९४.१%
८.	पालुङटार- कुण्डुटार सिँचाइ आयोजना	९९.१%	९६.४%
९.	टार - बजार संरक्षण कार्यक्रम	६४.१%	७७.९%
१०.	सिँचाइ पुनर्स्थापना आयोजना (कुवेत फण्ड)	१००.०%	३४.९%
११.	समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम	८९.६%	८६.३%
१२.	सुनकोशी मरिन डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	११८.१%	९८.१%
१३.	बृहद् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना	९९.९%	९९.९%
१४.	एकीकृत कर्णाली सिँचाइ तथा नदी नियन्त्रण आयोजना	९५.८%	८८.१%
१५.	एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ विषेश कार्यक्रम	८१.२%	७६.९%

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	भौतिक प्रगति प्रतिशत	बित्तीय प्रगति प्रतिशत
१६.	पहिरो ब्यवस्थापन आयोजना	१००.०%	९२.५%
१७.	नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना	१००.०%	१.९%
१८.	जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग	१००.०%	७९.०%
१९.	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना (सिँचाइ)	७२.२%	५०.४%
२०.	समुदाय व्यवस्थित सिञ्चित कृषि क्षेत्र आयोजना	७८.८%	८७.१%
२१.	नदी नियन्त्रण	९७.६%	९८.१%
२२.	भारतीय अनुदान सहयोगमा सञ्चालित नदी नियन्त्रण आयोजना	२६.४%	२३.५%
२३.	मर्मत संभार आयोजनाहरु	९६.२%	८७.६%
२४.	बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण	९८.९%	९६.०%
२५.	बागमती सिँचाइ आयोजना	१२३.९%	९९.४%
२६.	भूमिगत स्यालो तथा डीप ट्यूववेल सिँचाइ आयोजना	१०९.७%	८४.४%
दोस्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरु (P2)			
२७.	जलस्रोत संरक्षण आयोजना	७१.८%	६३.७%
२८.	सिँचाइ संस्थागत विकास कार्यक्रम	१००.०%	९२.४%
२९.	सिँचाइ संभाव्यता अध्ययन तथा निर्माण गुणस्तर कार्यक्रम	८०.८%	६२.८%
३०.	यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यक्रम	१००.०%	८८.६%
३१.	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण प्रविधि परियोजना	१००.०%	९६.९%
३२.	प्राथामिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना	७२.७%	६०.९%

स्रोतः योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा, जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग

अनुसूची -६

विभिन्न योजना अवधिहरुमा विकास गरिएको सिँचीत क्षेत्रफल

क्षेत्रफल हेक्टरमा

योजना अवधि		सरकारी निकायहरुको प्रयासबाट							कृषकहरुबाट परम्परागत रुपमा संचालित	थप सिँचित क्षेत्रफल	योजनाको अन्त्यसम्मको कूल सिचित क्षत्रफल
		सतह सिँचाइ					भुमिगत जल सिँचाइ	कूल जम्मा			
		नयाँ सिँचाइ	कृषक कूलो सुधार	जलासय	नयाँ प्रविधि	जम्मा					
चौधौं योजना	प्रथम वर्ष आ.ब. २०७३/७४	५९०८	२५३७४			३१३७४	३५२२२	६६५५४	१७६४७४	४११८०	१४३३३५७
	दोस्रो वर्ष आ.ब. २०७४/७५	४९३१	२०४९९			२५४३०	३४७३९	६०१६९	१५५९७५	३९६७०	१४७३०२६
	तेस्रो वर्ष आ.ब. २०७५/७६	३३६५	७७४६			११११	३४०	११४५१	१४८२२९	३७०५	१४७६७३१
पन्ध्रौं योजना	प्रथम वर्ष आ.ब. २०७६/७७	५५५९				५५५९**	८**	५५६७		५५६७	१४८२२९८
	दोस्रो वर्ष आ.ब. २०७७/७८	१२०२०				१२०२०**	१५१०९**	२७१२९		२७१२९	१५०९४२७
	तेस्रो वर्ष आ.ब. २०७८/७९	३०४९				३०४९**	१८५९३**	२१६४२		२१६४२	१५३१०६९
	चौथो वर्ष आ.ब. २०७९/८०	५१९०				६२३९	१८२००	२४४३९		२४४३९	१५५५५०८
	पाचौ वर्ष आ.ब. २०८०/८१	५३६५		५०	१४१९	६८३४	६६९०	१३५२४		१३५२४	१५६९०३२

** संघीय प्रयासबाट थप सिँचित क्षेत्रं

स्रोतः योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा, जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग

संयुक्त व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालन मा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरुको बिवरण

सि. नं.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	जिल्ला	कमाण्ड क्षेत्रफल (हेक्टर)	असार-कार्तिक (बर्षे बाली)		मंसिर-फागुन (हिंउदे बाली)		चैत्र-जेष्ठ (वसन्ते बाली)		सम्भाव्य सिञ्चित क्षेत्रफल (हे.)
				सरदर डिस्चार्ज (लि./ से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सरदर डिस्चार्ज (मी./ से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सरदर डिस्चार्ज (घन मी./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	
१.	कन्काई सिँचाइ प्रणाली	झापा	८०००	८०००	७०००	६०००	४०००	३०००	२५००	
२.	सुनसरी मोरङ सिँचाइ प्रणाली	मोरङ र सुनसरी	६८०००	५००००	६६००००	२२०००	५८०००	१५०००	१७०००	
३.	चन्दा मोहना सिँचाइ प्रणाली	सुनसरी	१८००	१६५०	१५००	१५००	१०००	११००	९००	
४.	कोशी पश्चिमि नहर सिँचाइ प्रणाली	सप्तरी	११,३००	९९००	११०००	९९००	९०००	९९००	५०००	७०००
५.	कोशी पम्प नहर सिँचाइ प्रणाली	सप्तरी	१३,१८०	९५००	११,०००	५५००	७,५००	५०००		२०००
६.	कमला सिँचाइ प्रणाली (पूर्वी नहर)	सिराहा	१२,५००	१०.०८	१२,५००	२.१८	८,५००	०.३७	१,५००	१,५००
७.	कमला सिँचाइ प्रणाली (पश्चिमि नहर)	धनुषा	१२,५००	१०.०२	१२,५००	१.४२	८,५००	०.२१	१,५००	१,०००
८.	हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणाली	धनुषा	२०००	१६००	१७००	४००	८००	२१०	२००	
९.	मनुस्मारा सिँचाइ प्रणाली	सर्लाही	५२००	५८००	५०००	४३००	३०००	३२००	१५००	
१०.	बागमती सिँचाइ प्रणाली	सर्लाही	४५६००	३४०००	३९७००	१०२००	२५५००	७७००	१३०००	

सि. नं.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	जिल्ला	कमाण्ड क्षेत्रफल (हेक्टर)	असार-कार्तिक (बर्षे बाली)		मंसिर-फागुन (हिँउदे बाली)		चैत्र-जेष्ठ (वसन्ते बाली)		सम्भाव्य सिञ्चित क्षेत्रफल (हे.)
				सरदर डिस्चार्ज (लि./ से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सरदर डिस्चार्ज (मी./ से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सरदर डिस्चार्ज (घन मी./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	
११.	झाँझ सिँचाइ प्रणाली	सर्लाही	२०००	३५००	२०००	१२००	१५००	५००	५००	५००
१२.	चन्द्र नहर सिँचाइ प्रणाली	सप्तरी	१०,५००	८१००	१००००	५८७०	६,०००	१४५०	५००	५००
१३.	नारायणी सिँचाइ प्रणाली ब्लक नं . २	पर्सा	२९९६	३३७०	२९९६	३६७०	१९९०			
१४.	नारायणी सिँचाइ प्रणाली ब्लक नं . ८	वारा	२७६८	३२९०	२७६८	३२९०	१७००			
१५.	नारायणी सिँचाइ प्रणाली ब्लक नं . ९	वारा	२०२३	२४४०	२०२३	२४४०	१२७०			१,५००
१६.	नारायणी सिँचाइ प्रणाली ब्लक नं . १०	वारा	२,३२७	२७३०	२,३२७	२७३०	१,६४०			६८७
१७.	नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ प्रणाली	नवलपरासी	१०,३००	२८२०	७,०००	१६५०	६,१००	८००.	१२००	
१८.	भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जलस्रोत सिँचाइ प्रणाली	रुपन्देही	२०,३०९	१०६० १७००	१२०	१०६० १७००	१२०	१०६० १७००	१२०	१२,२४०
१९.	राजापुर सिँचाइ प्रणाली	बर्दिया	१३०००	३५०००	१३०००	१५०००	७०००	८०००	२०००	६०००
२०.	महाकाली सिँचाइ प्रणाली	कंचनपुर	११६००	२८०००	११०००	४५००	९०००	४५००	२००	४०००

अनुसूची - ८

संयुक्त व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालनमा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरुको बिगत पाँच वर्षको सिँचाइ सेवा शुल्क संकलन विवरण

राजश्व रुपैयाँ

सि. नं.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	जिल्ला	कमाण्ड क्षेत्रफल (हेक्टर)	आ व ०७६/७७	आ व ०७७/७८	आ व ०७८/७९	आ व ०७९/८०	आ व ०८०/८१
				सिं से. शु.	सिं से. शु.	सिं से. शु.	सिं से. शु.	सिं से. शु.
१	चन्द्र नहर सिँचाइ प्रणाली	सप्तरी	१०५००	२६,०००	२०,५००	२१,०००	२५,०००	२१०००
२	कोशी पश्चिमि नहर वितरण प्रणाली	सप्तरी	११,३००	५८,७००	२१,०००	४३,२००	१०१,६७५	७१५००
३	कोशी पम्प नहर सिँचाइ प्रणाली	सप्तरी	१३,१८०	४६,२००	१५,०००	५४,५००	७६,५४०	६००००
४	कमला सिँचाइ प्रणाली	धनुषा र सिरहा	२५,०००	२,६६,०१४	१,५४,३८१	३,९५,४१५	११३,०४४	५५१८७
५	हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणाली	धनुषा	१,८००	-	३०,०००	३,००,०००	३०,०००	
६	मनुस्मारा सिँचाइ प्रणाली	सर्लाही	२०००					२००००
७	बाग्मति सिँचाइ प्रणाली	सर्लाही र रौतहट	४५६००	१४४५००	२८१९००	६२५१००		६२५०००
८	झाँझ सिँचाइ प्रणाली	रौतहट	४०००			१०,०००	१०,०००	२५०००

सि. नं.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	जिल्ला	कमाण्ड क्षेत्रफल (हेक्टर)	आ व ०७६/७७	आ व ०७७/७८	आ व ०७८/७९	आ व ०७९/८०	आ व ०८०/८१
				सिं से. शु.	सिं से. शु.	सिं से. शु.	सिं से. शु.	सिं से. शु.
९	नारायणी सिँचाइ प्रणाली ब्लक नं २, ८, ९ र १०	पर्सा / वारा	१०,११४	११,१५,५४०	५,८९,७४२	५,६३,५००	५,६३,५००	
१०	नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ प्रणाली	नवलपरासी	१०,३००	५,९५,१६५		२,७०,०००		-
११	भैरहवा लुम्बिनी भुमिगत जलस्रोत सिँचाइ प्रणाली	रुपन्देही	२०,३०९	६,१७०,७६०				८७७६३
१२	महाकाली सिँचाइ प्रणाली	कंचनपुर	११,६००	३,३००,०००	४,०००,०००	३,१७,६०००		३३००००
१३	सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना	सुनसरी र मोरङ	६८,०००	१,०३१,४४०	३,५४७,९००	४,१३१,७६५	२,८८२,१६३.५	५४६०८६
१४	कन्काई सिँचाइ प्रणाली	झापा	८०००	१,४१४,६८१	१,४६,८०५०	१,१३८,६२३		

मर्मत संभार तथा दिगो व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालित सिँचाइ प्रणालीहरु मध्ये केही सिँचाइ प्रणालीहरुको आ.व. ८०/८१ को पानी मापन सम्बन्धी विवरण

क्र स.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	मापन गरेको स्थान	महिना												कैफियत
			साउन	भदौ	असोज	कार्तिक	मंसिर	पुष	माघ	फागुन	चैत	बैशाख	जेठ	असार	
१	झाँझ सिँचाइ प्रणाली रौतहट	D/S of HR Gate of Main Canal	३.७२	३.७३	३.६८	३.६५	३.४५	३.४	३.६	३.७	३.७१	३.६९	३.६५	३.७२	घन मि प्र से
२	मनुष्मारा सिँचाइ प्रणाली प्रथम चरण सर्लाही	D/S of HR Gate of Main Canal	१.२४	१.३५	१,३१	१.३	१.२९	२.३७	२.३८	२.४	१.३३	१.२९	१.३४	१.३३	घन मि प्र से
३	मनुष्मारा सिँचाइ प्रणाली दोश्रो चरण सर्लाही	D/S of HR Gate of Main Canal	२.२४	२.४४	२.४५	२.४१	२.३९	२.३७	२.३८	२.४	२.४४	२.४६	२.४३	२.४६	घन मि प्र से

क्र स.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	मापन गरेको स्थान	महिना												कैफियत
			साउन	भदौ	असोज	कार्तिक	मंसिर	पुष	माघ	फागुन	चैत	बैशाख	जेठ	असार	
४	**कमला सिँचाइ पश्चिमी नहर प्रणाली, धनुषा**	पश्चिमी हेड रेगुलेटर	१०.७९	१२.५५	१३.७९	३.८७	२.६७	०.६३	०.५९	०.८२		-	-	७.२८	घन मि प्र से
५	**कमला सिँचाइ पूर्वी नहर प्रणाली, सिरहा**	पूर्वी हेड रेगुलेटर	९.३	१०.६	११.१९	४.७९	२.७२	०.४	०.३४	०.२		-	-	६.६८	घन मि प्र से
६	**नारायणी सिँचाइ प्रणाली**	ORD जानकि टोला	५२४.२	६७९.६७	४५७.४	५८३	-	२८९.५	३३९	-	-	-	-		घन मि प्र से
७	**चन्द्र नहर सिँचाइ प्रणाली**	फत्तेपुर ब्यारेज	७.९८	७.९८	८.०७	५.५	-	२.९	४.०६	२.९६	-	२.४५	२.५	८.९	घन मि प्र से
८	**नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ प्रणाली**	मूल नहर H/R	२.८३	२.८	२.१६		१.१५	१.०६					२.७६	२.३४	कैफियत
९	**बागमती सिँचाइ प्रणाली**	पूर्वी मूल नहर	२०.४६	३३.७८	२८.१७	३.५४	०.४९	२.७५	९.१८	६.७१	६.३	६.७१	१.१२	२८.२९	

क्र स.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	मापन गरेको स्थान	महिना												कैफियत
			साउन	भदौ	असोज	कार्तिक	मंसिर	पुष	माघ	फागुन	चैत	बैशाख	जेठ	असार	
१०	**बागमती सिँचाइ प्रणाली**	पश्चिमी मूल नहिर	१६.२३	३५.६२	३६.६८	१६.७२	९.१८	१०.२४	४.४९	४.९९	६.३६	४.२९	३.०८	११.५४	घन मि प्र से
११	**भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल सिँचाइ प्रणाली**	०.१०६ ०.१०७	०.१०६ ०.१०८	०.१०६ ०.१०८	०.१०६ ०.१०९	०.१०६ ०.१११	०.१०६ ०.११२	०.१०६ ०.११३	०.१०६ ०.११४	०.१०६ ०.११५	०.१०६ ०.११६	०.१०६ ०.११७	०.१०६ ०.११८	०.१०६ ०.११८	घन मि प्र से
१२	**महाकाली सिँचाइ प्रणाली**	१२.५	१४.	८.	४.	४.४	३.५	३.	४.	४.२	३.५	६.	७.५	७.५	घन मि प्र से
१३	**राजापुर सिँचाइ प्रणाली**	५५	५५	४२.६	३०.२	१२.४	५४	७.५	१०.५	१४.५१	२१.४१	२८.६	४०.४	४०.४	घन मि प्र से

अनुसूची - १०

आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को हाल सम्मको वेरुजूको अवस्था

आर्थिक वर्ष	वेरुजू रकम	प्रगति रकम	प्रगति प्रतिशत	बाकी वेरुजू रकम
२०७५/७६	५२,६४,४०३	२९,३९,५८५	५६.८३	२३,२४,८१८
२०७६/७७	७१,९१,१०१	१६,६८,३३५	२३.२	५५,२२,७६६
२०७७/७८	१,७४,५५,९२	१०,२०,४७८	५९.०३	७,१५,१०५
२०७८/७९	८५,८५,१६	३०,५७,२३	३५.६१	५,५२,७९३
२०८९/८०	९६,०४,१०८	००	००	
जम्मा	**२९,११,१२४**	**१३,३६,२१०**	**५१.३१**	**१२,६७,८९८**

मर्मत संभार अन्तर्गत रहेका सिँचाइ प्रणालीहरुमा बाली उत्पादकत्व स्थिति

मे. टन प्रति हेक्टर

सि. नं.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	उत्पादकत्व (आ.ब. २०७९-८०)		उत्पादकत्व (आ.ब. २०८०-८१)		
		धान	गहुँ	धान	गहुँ	अन्य
१.	कन्काई सिँचाइ प्रणाली	६.२५	२.४१			
२.	चन्द्र नहर सिँचाइ प्रणाली	४.८८	२.३४	४.८८	२.४	
३.	कोशी पश्चिम नहर सिँचाइ प्रणाली	४.९	२.५	४.९	२.५	
४.	कोशी पम्प नहर सिँचाइ प्रणाली	५.२	२.४	५.२	२.४	
५.	कमला सिँचाइ प्रणाली (पूर्वी नहर)	५.८	२.१	४.६७	२.०५	
	कमला सिँचाइ प्रणाली (पश्चिमि नहर)	४.९८	२.६७	४.८९	२.३२	
६.	हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणाली	५.८	२.४	५.२३	२.०८	
७.	नारायणी सिँचाइ प्रणाली	५.६४	२.८५	५.६४	२.७८	
८.	राजापुर सिँचाइ प्रणाली	४.२७	४.०९	४.३	४.०९	
९.	मनुस्मारा सिँचाइ प्रणाली (पहिलो चरण)	४.७९	२.४१	४.७४	२.३९५	
	मनुस्मारा सिँचाइ प्रणाली (दोस्रो चरण)	४.६८	२.३८	५.२४		
१०.	झाँझ सिँचाइ प्रणाली	४.९७	२.६७	४.९७	२.६७	
११.	चन्दा मोहना सिँचाइ प्रणाली	५.७८		५.१३		
१२.	बागमती सिँचाइ प्रणाली	५.९		५.७७		
१३.	नेपाल गण्डक पश्चिम नहर	५.५	३.२	५.५	३.२	
१४.	भैरहवा लुम्बिनी भुमिगत सिँचाइ	५.६	३.४	५.६	३.४	
१५.	प्रगन्ना बड्कपथ सिँचाइ आयोजना	६.७	३.७	६.६१	३.६४	
१६.	महाकाली सिँचाइ प्रणाली	४.७३	३.५५	४.९४	३.६५	
१७.	सुनसरी मोरङ सिँचाइ प्रणाली			६.३३	२.८५	८.८९ (मकै)

स्रोतः विभिन्न सिँचाइ प्रणालीहरु

अनुसूची - १२

विभागका चिफ इन्जिनियर तथा महानिर्देशक

क्र.सं.	नाम	कार्यावधि		पद
		देखि	सम्म	
१.	श्री मेदिनीनाथ भट्टराई	२०१३ साल	२०१७/११/२०	चिफ इन्जिनियर
२.	श्री कर्णध्वज अधिकारी	२०१७/११/२०	२०३०/११/१०	"
३.	श्री भुवनेश कुमार प्रधान	२०३०/११/१८	२०३७/११/१९	महानिर्देशक
४.	श्री चित्रदेव भट्ट	२०३७/११/ २५	२०४४/०१/२६	"
५.	श्री मोहनध्वज कार्की	२०४४/०१/२७	२०४७/०३/१०	"
६.	श्री शिवराज पन्त	२०४८/०८/०२	२०४९/०७/२१	"
७.	श्री यादवलाल बैद्य	२०४९/०७/२२	२०५४/०१/२७	"
८.	श्री महेन्द्रनाथ अर्याल	२०५४/०३/११	२०५६/०३/०५	"
९.	श्री रत्नेश्वर लाल कायस्थ	२०५६/०३/०६	२०५८/०१/०७	"
१०.	श्री शारदा प्रसाद शर्मा	२०५८/०२ /३१	२०६०/०४/२८	"
११.	श्री जितेन्द्र घिमिरे	२०६०/०४/२९	२०६२/०६/०२	"
१२.	श्री उमाकान्त झा	२०६२/०६/०२	२०६४/०६/२४	"
१३.	श्री मधुसुदन पौडेल	२०६४/०८/१२	२०६६/११/२३	"
१४.	श्री अनिल कुमार पोखरेल	२०६६/११/२६	२०६९/०१/०३	"
१५.	श्री खोमराज दाहाल	२०६९/०१/०४	२०६९/१२/०४	"
१६.	श्री शिवकुमार शर्मा	२०६९/१२/०५	२०७१/०२/११	"
१७.	श्री माधव बेल्वासे	२०७१/०२/१२	२०७२/१०/०३	"
१८.	श्री रामानन्द प्रसाद यादव	२०७२/१०/०४	२०७३/०३/२८	"
१९.	श्री सुशील चन्द्र तिवारी	२०७३/०३/२८	२०७३/०७/०८	"
२०.	श्री राजेन्द्र प्रसाद अधिकारी	२०७३/०७/०८	२०७४/०४/३२	"
२१.	श्री अशोक सिंह	२०७४/०४/३२	२०७४/११/०२	"
२२.	श्री सरोज चन्द्र पण्डित	२०७४/११/०३	२०७५/०८/२१	"
२३.	श्री सरिता दवाडी	२०७५/०९/११	२०७६/०७/०३	"
२४.	श्री मधुकर प्रसाद राजभण्डारी	२०७६/०७/०४	२०७८/०४/२०	"
२५.	श्री सुशील चन्द्र आचार्य	२०७८/०४/२०	२०८०/०४/३१	"
२६.	श्री चूर्ण बहादुर ओली	२०८०/०४/३१	२०८१/०१/०३	"
२७.	श्री संजीव वराल	२०८१/०१/०३	२०८१/०८/१८	"
२८.	श्री देवराज निरैला	२०८१/०८/१८	२०८१/११/२७	"
२९.	श्री संजीव वराल	२०८१/११/२७		"

राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरु

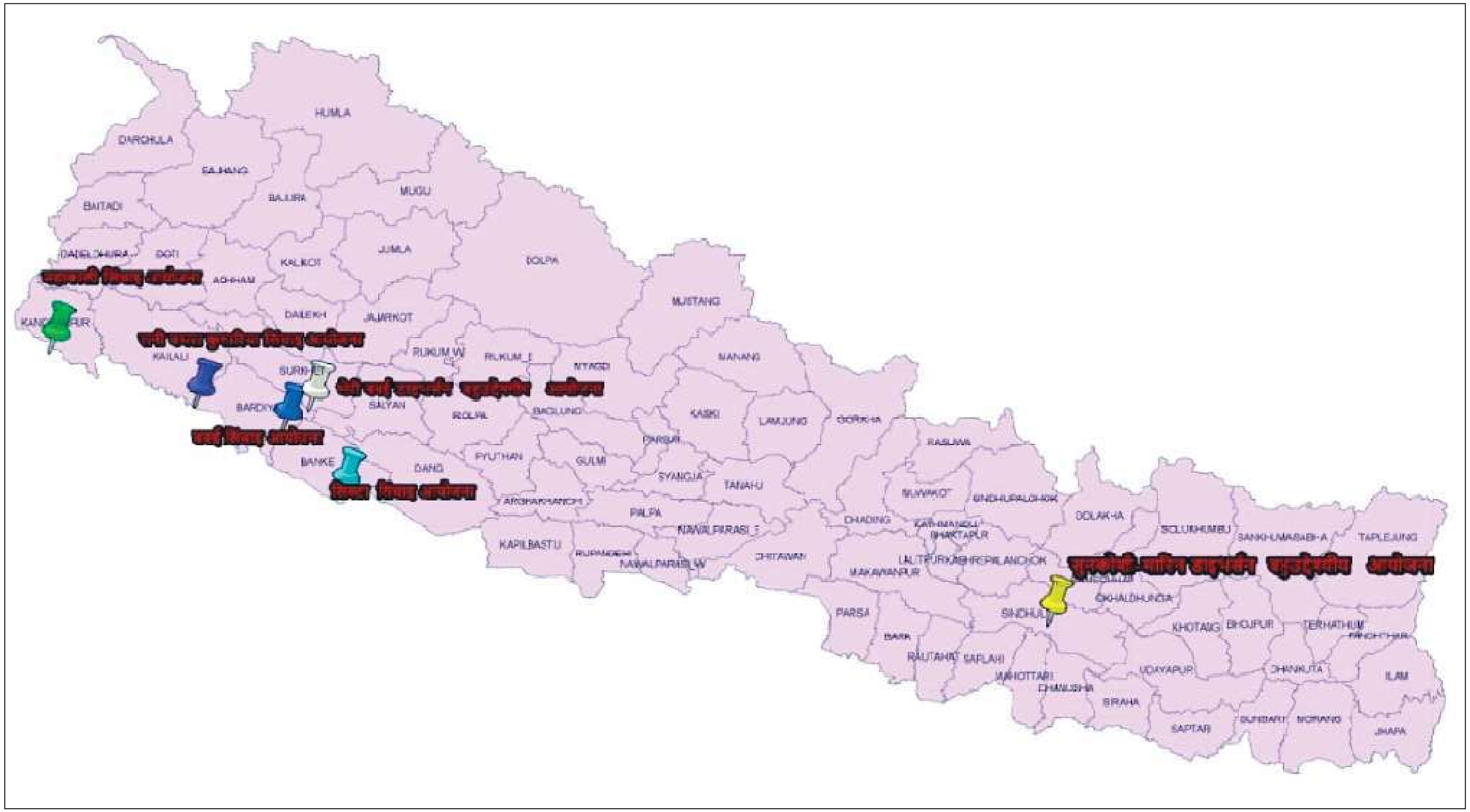

जलस्रोत तथा सिँचाइ व्यवस्थापन आयोजनाहरु

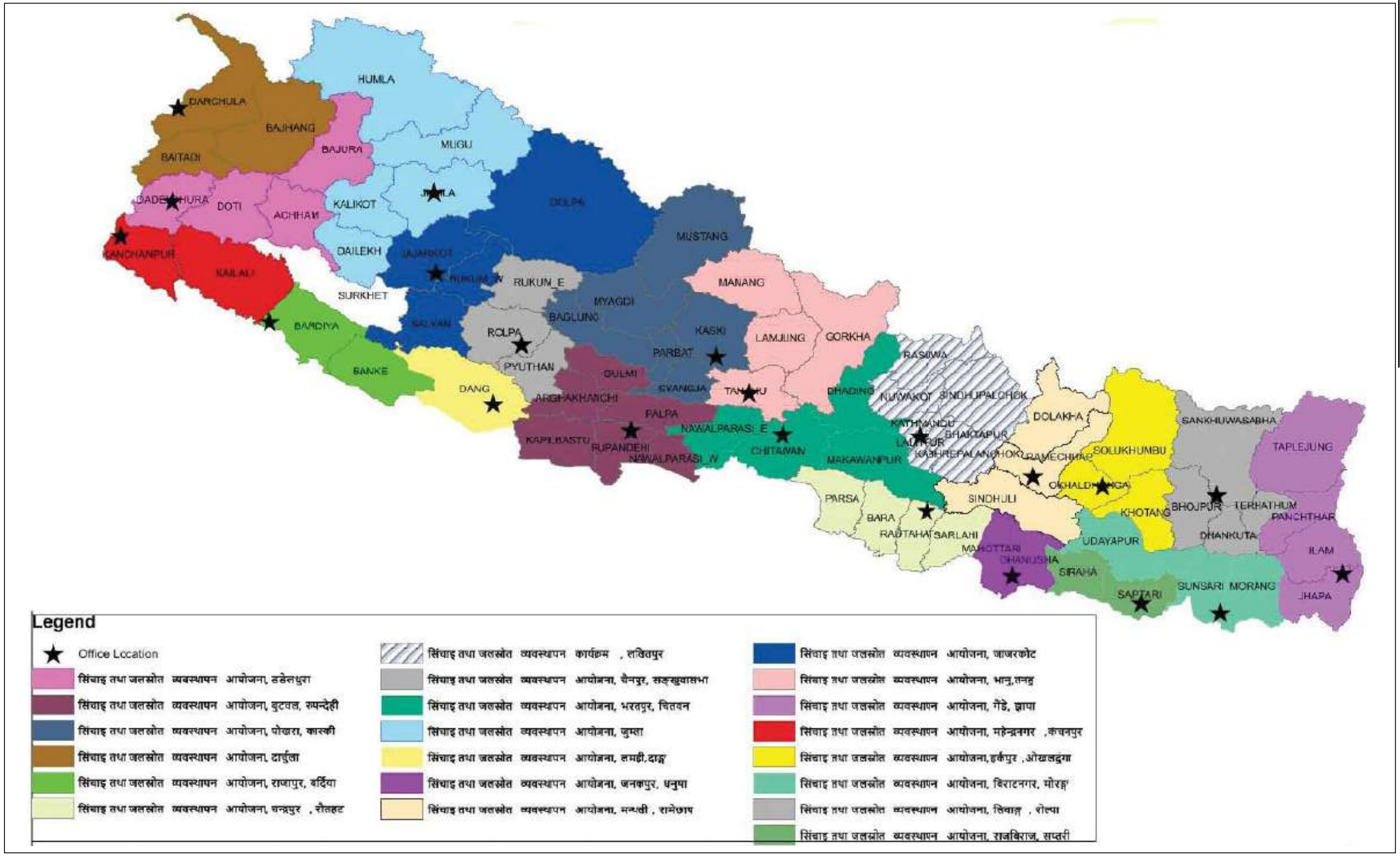

भूमिगत जल सिँचाइ आयोजनाहरु

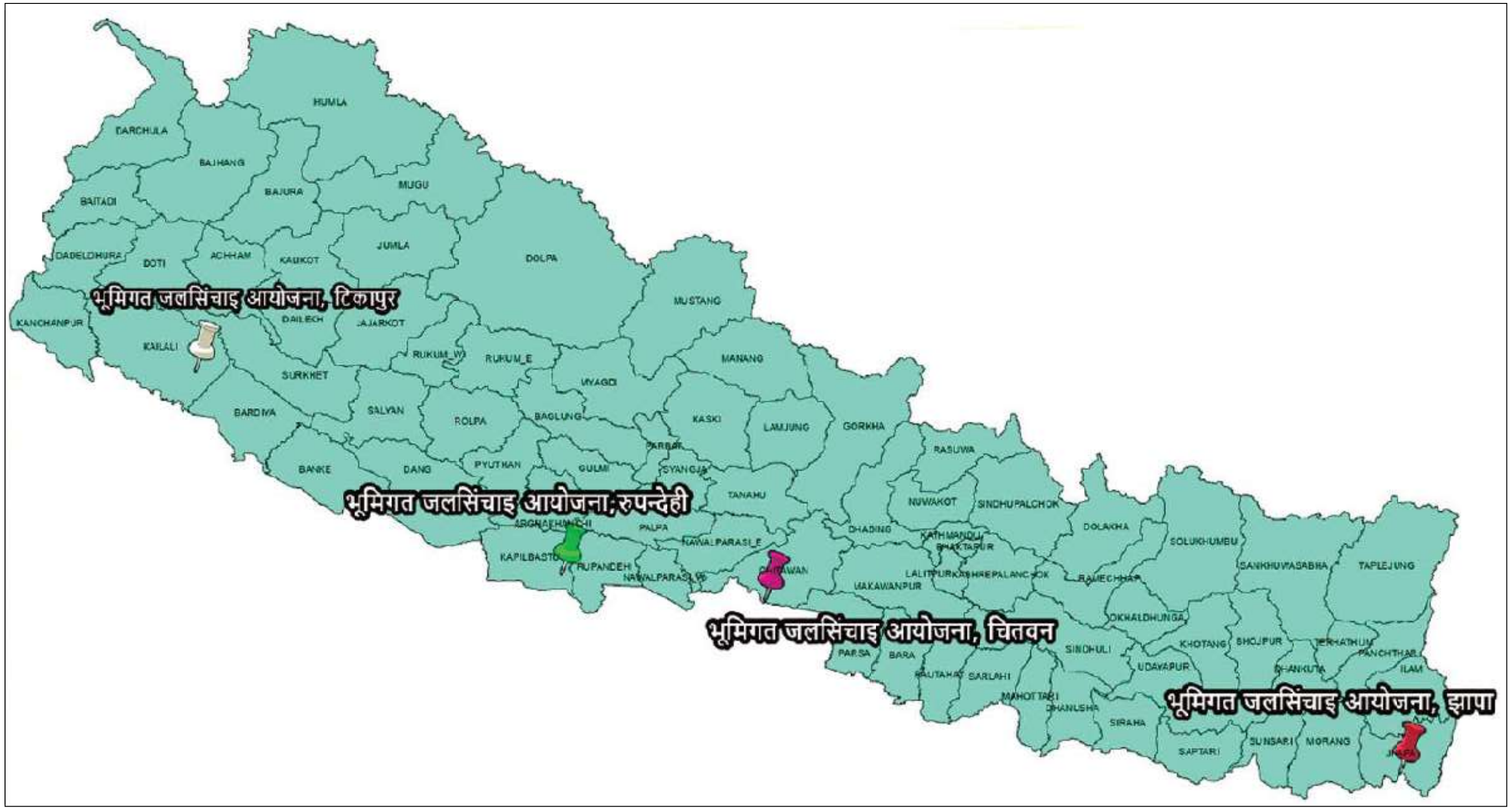

सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयहरु

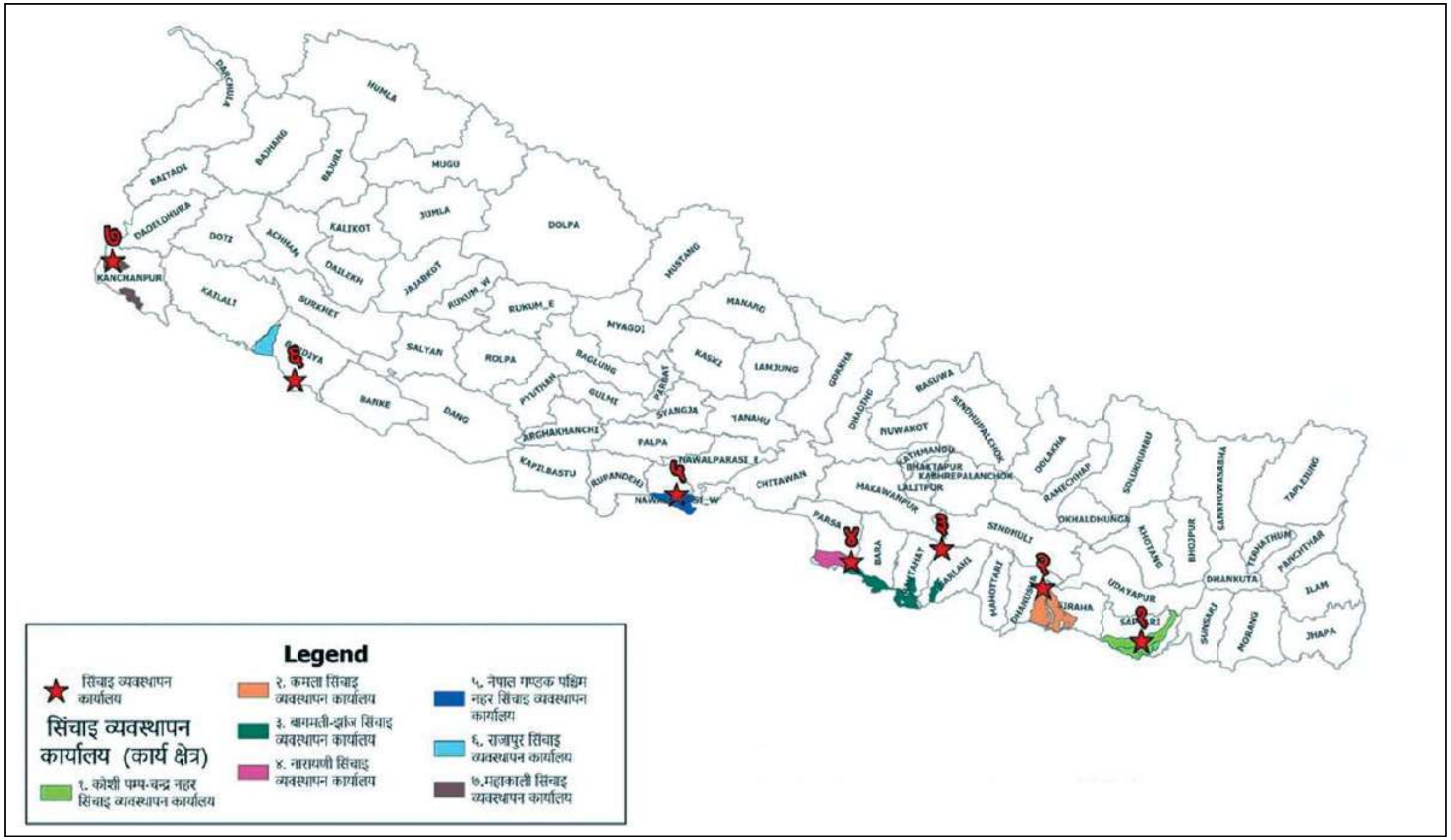

नेपाल सरकार

ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग

जावलाखेल, ललितपुर